

Zwitserse tragedie
Bij brand in een bar in
ski-oord Crans-Montana
vielen circa 40 doden

IN HET NIEUWS 3

Datacentra
Techbedrijven
zwijgen over
energieverbruik

IN HET NIEUWS 10-11

Monument
Vondelkerk
stort deels in na
brand in toren

IN HET NIEUWS 4

Regels
Dit verandert er
per 1 januari in
Nederland

IN HET NIEUWS 14-15

James Baldwin
De bepalende
liefdes van
de schrijver

BOEKEN C4-5

REPORTAGE OORLOG IN SOEDAN

Vluchtelingen niet veilig in Zuid-Egypte: „Ik was liever in Soedan gestorven”

Sinds het uitbreken van de oorlog in Soedan vluchtten anderhalf miljoen Soedanezen naar Egypte. Daar neemt de repressie toe. In Aswan, op een paar uur rijden van de grens, sprak NRC met vluchtelingen over hun leven in Egypte.

Charlie Ubbens

ASWAN

In de kieren van de muren propt ze plastic zakjes tegen de tocht. 's Nachts kruipen er ratten onder haar bed en vliegen er vleermuizen boven haar hoofd. Ze slaapt op een houten bank in een ruimte die ze deelt met haar moeder, zusje en broers. Met haar hoofddoek veegt ze de tranen van haar wangen.

Zij is 23, was in opleiding tot tandarts maar vluchtte twee jaar geleden met haar familie naar Egypte vanuit Soedan. Daar woedt al bijna drie jaar oorlog. Zeker anderhalf miljoen Soedanezen vluchtten naar Egypte.

De jonge vrouw woont nu in

een onafgewerkte benedenwoning in de Zuid-Egyptische stad Aswan. NRC sprak daar met 21 gevluchte Soedanezen over hun leven in Egypte. Zij deelden verhalen over discriminatie en seksuele intimidatie. Over gebrekkige toegang tot rechtsbescherming, werk, zorg en onderwijs. En over de angst voor deportatie.

Het zijn verhalen die overeenkomen met bevindingen van Amnesty International, Human Rights Watch en nieuw onderzoek van Save the Children. Verhalen die aantonen dat Soedanese vluchtelingen in Egypte weliswaar verlost zijn van oorlogsgeweld, maar nog altijd geen veiligheid genieten.

Aangevallen, aangerand

In Aswan verblijven volgens VN-

vluchtelingenorganisatie UNHCR zeventienduizend geregistreerde Soedanese vluchtelingen en asielsezoekers. In Groot-Cairo zijn dat er meer dan achthonderdduizend. Op één na zijn alle geïnterviewden Egypte binnengesmokkeld.

Vanwege de hoge kosten in Cairo vestigden zij zich in Aswan. Ook zouden de Soedanezen hier volgens Save the Children (StC) relatief minder gemarginaliseerd worden. De etnische verwantschap is er groter en de taalbarrière kleiner dan in het noorden.

In Egypte zijn geen vluchtelingenkampen, al betekent dat volgens Amr Magdi niet dat Soedanezen op gelijke voet met Egyptenaren leven. Magdi is onderzoeker bij Human Rights Watch (HRW). In Egypte krijgen zij dagelijks te ma-

ken met racisme, schrijft Amnesty. Ook in Aswan.

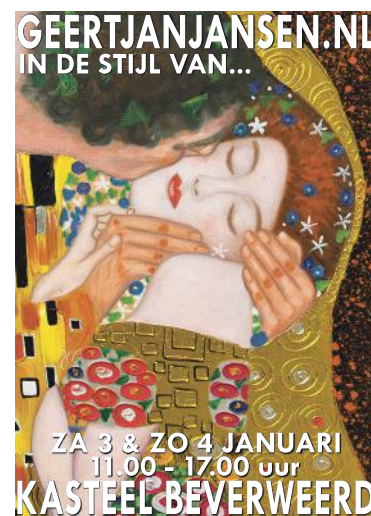
Het vijftienjarige broertje van de tandheelkundestudent wijst naar de schrammen op zijn knie. Die zitten ook op zijn linkerslaap en elleboog. Hij is op straat aangevallen door twee mannen. Zomaar. Een vrouw uit een andere wijk vertelt dat zij veel binnen blijft, uit angst voor straatbendes die volgens haar vooral Soedanezen belagen.

Nour Khalil, onderzoeker en medeoprichter van de Refugees Platform in Egypt (RPE), vertelt dat hij honderden meldingen ontvangt van Soedanezen die door bendes in Aswan zijn aangevallen.

Lees verder op pagina 8

Advertentie

IN HET LAND
MEPPEL

SHEILA KAMERMAN

Zitten. Vuurtje erbij. BAAAAAAAF!

Tussen Kerst en 1 januari veranderde de Noordweg in Kampen (Overijssel) 's avonds van een gewone straat met rijtjeshuizen in een oorlogszone. Precies om zeven uur begonnen de knallen. Doffe dreunen die de grond deden trillen.

Op de kruising met de Eenvoudstraat in de wijk Bruneppe staan de carbidschutters die, op stevige laarzen en met ingetapete vingers, vijf avonden op een rij melkbus-schieten. In de gemeente Kampen is dat een oude traditie „die met trots in ere wordt gehouden”, schrijft de gemeente op de site. Het trekt veel bekijks. Kijk, daar komen vrienden, buren en bekenden aan. Biertje in de hand, gele of oranje oorkappen op de oren.

Frib van der Wetering (45) laat zien hoe je een melkbus moet laden. Klein beetje water erin, op gevoel. Stukken carbid erbij. Met het water vormt dat zeer brandbaar acetyleen. Deksel dichtklikken met een houten hamer. Natte spijkerbroek aan het deksel zodat die niet te ver weg schiet. Melkbus nonchalant naar het midden van de straat dragen, op z'n kant leggen en erop gaan zitten. Laarzen stevig op de klinkers. Aanstecker bij het kleine gaatje in de bodem van de bus. En POOOOOE!

Tevreden knikt Frib naar de toeschouwers. Dit is leuk. Frib's tweelingbroer Dirk van der Wetering vertelt over „de kick van de knal” en de adrenaline.

Frib: „De gezelligheid. Met z'n allen. Biertje erbij.”

Op veel plaatsen in vooral Oost- en Noord-Nederland wordt het oude jaar uitgeluid met melkbus-schieten, meestal op boerenerven en in weilanden. De traditie staat sinds 2014 op de lijst voor immaterieel erfgoed.

Kampen is carbidhoofdstad van Nederland, vinden ze in Kampen. Daar wordt al 100 jaar geschoten, ook binnen de bebouwde kom. De vader van Frib en Dirk vertelde hen over veldslagen met de ME in de jaren zeventig, toen er in de volkswijk Bruneppe op elke straathoek werd geschoten. De melkbussen verstopten ze in de dagboot. Bijna kwam er een totaalverbod.

Uiteindelijk gingen de schutters

en de gemeente met elkaar in gesprek. In 2018 werd het Kamper Schuttersgilde opgericht, dat zich ging inzetten voor de veiligheid. Er werden locaties aangewezen waar op 31 december de hele dag tot 's nachts twee uur geschoten mocht worden. En op de Noordweg dus al eerder. Het gilde wijst per locatie een veiligheidscoördinator aan.

Tanya Datema (24) is een van de weinige vrouwelijke schutters. Zij gaat wijds op de weg staan en klemt de melkbus onder haar arm. Ze zet zich schrap voor de terugslag en schiet vanaf de heup. PAAAAF! Ze kijkt het vliegende deksel na en lacht. Haar vriend schiet ook, zegt ze. Hij komt uit Meppel en ze heeft hem erin opgeleid.

Haar vriend schiet ook, zegt ze. Hij komt uit Meppel en ze heeft hem erin opgeleid

Het carbidschieten ziet er misschien rauw uit, het is veiliger dan vuurwerk, zeggen Frib en Dirk. En creatiever. Je kan er zoveel mee doen. Wat dan? Een aantal melkbussen naast elkaar leggen, het afsteken coördineren en ze zo vlak na elkaar knallen: bam! Bam! Baaaaaam! Of juist allemaal tegelijk: BAAAAAAAAAAAAAM!

Frib neemt, zittend op de melkbus, soms zijn dochter Jinte (6) op schoot. Jinte heeft kleine, gele oorkappen. Zo went zij vast aan de traditie. Zijn zoon Damian (9) heeft al een eigen melkbusje, van twintig liter.

En dan de verslaggever. Die moet het ook eens proberen, vindt Dirk. Nee hoor, ik kijk liever. Als je ergens over schrijft, moet je het ook zelf meemaken, vindt hij. Daar heeft hij een punt. Dirk laadt een grote melkbus. „Ga maar zitten”. Vuurtje erbij. BAAAAAF! De dreun weerklaart in de straat en trilt door het lichaam. Snap je nu hoe mooi dit is aan het eind van het jaar? Ik snap het. Jullie ook allemaal een heel gelukkig nieuwjaar gewenst!

Sheila Kamerman doet wekelijks ergens vanuit Nederland verslag

STROOM

Zorg over koop door netbeheerders van slimme meters uit China

Kaifa Technology, deels Chinees staatsbedrijf, won aanbesteding van slimme meters door netbeheerders. Kamerleden hebben er vragen over gesteld.

Marloes de Koning

AMSTERDAM

Nederlandse netbeheerders, die gezamenlijk inkopen, hebben besloten belangrijke onderdelen van de zogenaamde ‘slimme meters’ (digitale energiemeters) bij een Chinees bedrijf te kopen. Daar is kritiek op, omdat het de Nederlandse afhankelijkheid van China vergroot. Kamerleden van CDA, VVD, D66 en de ChristenUnie hebben vragen ingediend. Ze willen onder meer weten of de inlichtingendiensten AIVD, MIVD of NCTV om advies is gevraagd. En welke data worden gedeeld. Vanaf 1 januari mogen mensen de slimme meter niet meer weigeren. Het gaat om een aanbesteding voor 4 miljoen stroommeters (400 miljoen euro). Het Chinese Kaifa Technology, dat voor een derde in handen is van een Chinees staatsbedrijf, won de aanbesteding. Een slimme meter meet niet alleen hoeveel stroom je afneemt, maar ook hoeveel je levert en op welke momenten dat is. Die meter geeft dat automatisch door aan de energiemaatschappij.

‘Abnormaal lage inschrijving’

Kaifa levert de ‘meetmodule’. Dat is het gedeelte dat daadwerkelijk meet. Voor een ander onderdeel, een gsm-modem dat de informatie deelt met de netbeheerders, loopt nog een aanbesteding. Europese partijen visten achter het net. Het van oorsprong Sloveense Iskraemeco, probeerde de aanbesteding tegen te houden. Volgens het bedrijf is de prijsstelling van de Chinezen niet eerlijk omdat ze onder de prijs voor de grondstoffen zouden zitten. De rechtbank in Den Haag wees dat bezwaar echter af.

Het nieuws kwam naar buiten via *De Telegraaf*, die hier op werd gewezen door ingenieur Henry Lootens van Fedet, de Nederlandse branchevereniging van 162 fabrikanten in de elektrotechnische sector. „Gezien de geopolitieke ontwikkelingen ben ik er fan

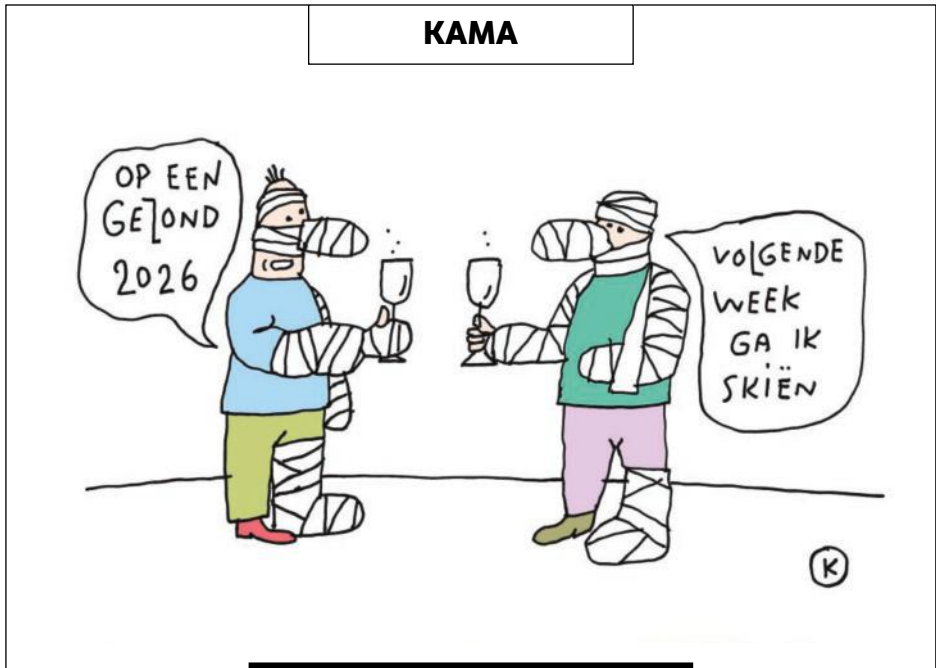

Een slimme meter.
FOTO ANP / VENEMA MEDIA

van dat we nog zelf spullen kunnen maken”, licht hij telefonisch toe. Volgens een woordvoerder van Netbeheer Nederland speelde de prijs een belangrijke rol bij de keuze en zijn geen concessies gedaan aan de veiligheid. Kaifa is bovendien een bedrijf waarbij allang naar tevredenheid onderdelen voor digitale energiemeters worden gekocht.

Het Chinese staatsbedrijf dat grootaandeelhouder is, China Electronics, levert ook telecomapparatuur aan het Chinese leger. Het is door Nederlandse pensioenfondsen en verzekeraars uitgesloten van investeringen. Bovendien zijn er zorgen over mogelijke datastromen naar China. Over hoe belangrijk het onderdeel is dat Kaifa levert en wat eventuele kwaadwillenden ermee zouden kunnen, is nog discussie. Volgens een woordvoerder van Netbeheer Nederland kan het apparaat niet op afstand uit worden gezet. „Het is geen schakelonderdeel.”

Voorzitter Dimitri van Zandvliet van de vereniging van chief information security officers (CISO) die bij organisaties de hoofdverantwoordelijken zijn voor digitale weerbaarheid is minder bezorgd. „Ik ga ervan uit dat de netbeheerders die dingen getest hebben”, zegt hij. Het baart hem wel zorgen dat Nederland stukje bij beetje afhankelijk wordt van „statelijke actoren buiten Europa die minder democratisch zijn”.

Politie heeft de straat afgezet in de omgeving van de bar **Le Constellation** in Crans-Montana, de identificatie van de dodelijke slachtoffers is nog gaande. FOTO MAXIME SCHMID/APF

TRAGEDIE

Explosie en brand in Zwitserse bar: tientallen doden, honderd gewonden

De explosie in skioord Crans-Montana is volgens de Zwitserse premier „een van de ergste tragedies die het land heeft gekend”.

Bobby Uilen en Boris Bouwman

AMSTERDAM

Bij een explosie en een hevige brand in een bar in het Zwitserse skioord Crans-Montana zijn tijdens oudjaarsnacht circa veertig mensen omgekomen. Ongeveer 115 anderen raakten gewond, waarvan de meesten ernstig, maakte de Zwitserse politie donderdag tijdens meerdere persconferenties bekend. Er werden minstens 40 ambulances ingezet, 35 mensen waren in staat om zelf naar het ziekenhuis te gaan. Slachtoffers zijn ook in de steden Sion en Lausanne opgevangen.

Onder de zwaargewonden bevinden zich ook minderjarigen. Volgens Claire Charmet, directeur van het universitair ziekenhuis in Lausanne werden in die stad 22 slachtoffers binnengebracht, zij vallen vooral in de leeftijdscategorie 16 tot 26 jaar. Van de overlevenden hadden zij de ergste brandwonden, vertelde Charmet aan de Zwitserse krant *24 Heures*. Het behandelen van die wonden zal „weken, zo niet maanden duren”, zei ze. Artsen in Lausanne moesten acht slachtoffers reanimeren. Mogelijk worden er nog slachtoffers naar ziekenhuizen in naburige landen gebracht. Specialisten hebben al contact met buitenlandse collega's.

„Het had een feest moeten zijn, maar het werd een drama”, stelde Mathias Reynard, president van het

kanton tijdens een persconferentie. Hij sprak van een „afschuwelijke” situatie voor nabestaanden. Het identificeren van de slachtoffers is ingewikkeld en heeft tijd nodig, vertelde hij. De Zwitserse president Guy Parmelin noemde het ongeluk „een van de ergste tragedies die [Zwitserland] ooit heeft gekend. „Vanochtend zijn we vol shock en verdriet wakker geworden”, vertelde burgemeester Nicolas Féraud. In het Zwitserse parlement zullen de vlaggen vijf dagen halfstok hangen.

Oorzaak nog onbekend

Rond 01.30 uur lokale tijd vond de explosie plaats in Le Constellation, een bar en uitgaansgelegenheid die populair is bij toeristen. Een ooggetuige schat dat er tijdens het ongeluk zo'n tweehonderd mensen aanwezig waren. De brand was in de vroege ochtend onder controle.

De oorzaak van de explosie is nog niet bekend, maar de procureur-generaal van de regio Beatrice Pilloud benadrukte dat een terroristische aanslag uitgesloten is. Volgens de autoriteiten gaat het om een noodlottig ongeval. Op sociale media gaat rond dat vuurwerk de brand zou hebben veroorzaakt, maar dat gerucht is volgens Pilloud te voorbarig. Sowieso zijn er geen verdachten in beeld.

Politiechef Frédéric Gisler zei desgevraagd nog niets te kunnen delen over de identiteit en de natio-

naliteiten van de dodelijke slachtoffers. Uit respect voor familieleden, maar ook omdat de slachtoffers grotendeels nog niet zijn geïdentificeerd.

Twee Franse jonge vrouwen die ten tijde van het ongeluk in de bar aanwezig waren, vertellen aan de Franse zender BFMTV over de massale paniek die uitbrak. „De deur was klein in verhouding tot het aantal aanwezige mensen”, zegt een van hen. „Iemand heeft een raam ingegooid zodat mensen naar buiten

Een terroristische aanslag wordt uitgesloten, het lijkt een noodlottig ongeval

ten konden gaan.” Door het gedrang in de menigte viel een van de vrouwen van de trap. Toch lukte het haar om op tijd naar buiten te vluchten.

‘Verjaardagskaars’

Volgens de vrouwen ontstond de brand nadat een „verjaardagskaars” in een drankfles te dicht bij het plafond van de benedenverdieping van de bar werd gehouden. „Binnen enkele tientallen seconden stond het hele plafond in brand. Alles was van hout”, aldus de ooggetuige.

Journalisten vroegen tijdens de persconferentie naar de champag-

nefles, maar procureur-generaal Beatrice Pilloud stelde dat het donderdag nog te vroeg was om de oorzaak van de brand aan te wijzen. De politie zal ook onderzoeken of de café-eigenaar alle veiligheidsverplichtingen is nagekomen. Het is nog niet bekend hoeveel mensen in het café aanwezig waren op het moment van het ongeluk. Een andere aanwezige die heeft kunnen ontkomen noemt de situatie in Zwitserse media „net een horrorfilm”.

Een vrouw die 's nachts met haar moeder in een naburig ziekenhuis was, vertelt aan de krant *Le Nouvel-iste* dat zij zag hoe gewonden bewusteloos werden binnengebracht door familieleden. „Een verpleegster vroeg iedereen die aanwezig was bij de eerste hulp om te vertrekken en de volgende dag terug te komen. Ze kondigde aan dat er dertig slachtoffers van een explosie aankwamen.” De vrouw omschrijft een brandlucht te hebben geroken en zegt dingen gezien te hebben die

ze „liever nooit had willen zien”.

Crans-Montana ligt in het zuidwesten van Zwitserland, op twee uur rijden van de hoofdstad Bern. Het staat bekend als luxe wintersportoord dat ook in de zomer veel toeristen trekt, die er onder meer naartoe gaan om te golfen. Het trekt volgens de lokale autoriteiten ongeveer 3 miljoen bezoekers per jaar.

Vermissen

De politie sluit niet uit dat er onder de slachtoffers ook buitenlanders zijn. Volgens de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken, Antonio Tajani, moesten 12 tot 15 Italiaanse aanwezigen naar het ziekenhuis. Ongeveer evenveel Italianen worden nog vermist, zei hij.

Ambassades staan in contact met de Zwitserse autoriteiten. Een woordvoerder van het ministerie van Buitenlandse Zaken kon donderdagochtend tegenover persbureau ANP nog niet zeggen of er Nederlanders onder de slachtoffers zijn. In Zwitserland kunnen bezorgde familieleden van (mogelijke) slachtoffers bellen met een speciaal noodnummer.

De hulpdiensten rukten na de explosie massaal uit. Slachtoffers zijn overgebracht naar ziekenhuizen verspreid over het land, in onder meer Genève en Zürich. Het hele gebied is afgesloten en er geldt een vliegverbod boven Crans-Montana. In de omgeving van de ramp is de noodtoestand uitgeroepen.

Crans-Montana

REPORTAGE **NIEUWJAARSNACHT**

Afgebrande Vondelkerk van Cuypers was ‘uniek’ en ‘sprookjesachtig’

De Vondelkerk in Amsterdam is deels ingestort door een brand tijdens de jaarwisseling. Een markant Rijksmonument en geliefd in de buurt.

Peter van der Ploeg

AMSTERDAM

Boven een gapend gat ter grootte van een flinke bestelbus hangen de verkoolde balken nog, op de plek waar de monumentale Vondelkerk in Amsterdam tot de nieuwjaarsnacht haar grootste toren had staan die deels is ingestort. Aan de achterkant van het gebouw uit 1873 is te zien hoe een deel van de constructie mist. De grote toren in het midden van het gebouw is op het achterste deel van het dak terechtgekomen en in de kerk gestort. Voor het interieur valt te vrezzen. Halverwege nieuwjaarsdag is de brand geblust, is bevestigd dat er geen slachtoffers zijn gevallen en verklaart de brandweer dat de buitenmuren stabiel zijn, maar niemand mag er nog in.

Wat er is gebeurd, is nog onbekend. De politie doet onderzoek, zegt een woordvoerder van de brandweer: tot die tijd is het een plaats delict en wordt er niet gespeculeerd. Een omwonende heeft wel een idee. „Ik dacht meteen: vuurpijl. Want als er hier kinderen vuurwerk afsteken mikken ze altijd op die spits”, zegt de 73-jarige Marie-José, die haar achternaam niet wil delen. Ze woont een straat verder, en zag de kerk ’s nachts afbranden. „Wij zaten aan de champagne, en ik denk, wat lopen er hier een mensen ineens? Ik vermoed dat een vuurpijl in het open rasterwerkje onder de punt naar binnen is gegaan. Die hele overkapping is allemaal hout daar. Verschrikkelijk.”

Er staan groepjes mensen in de regen rond de kerk, bewoners en toeristen. De brandweer houdt ze op flinke afstand. „Na vannacht ben ik met alles blij wat er nog van overeind staat”, zegt een man die door de Vondelstraat op de kerk afbeent. „Och Jezus... die hele toren is weg.” Aan de andere kant van de kerk vraagt een vrouw in een dun jasje aan een beveiliging waarom ze nog steeds haar huis niet in mag, anderen zouden allang terug zijn. Ze moet toch nog even omlopen en het vragen aan de brandweer, terwijl het steeds harder gaat regenen. Het hagelt zelfs even.

Zijn beste werk

De Vondelkerk staat in wat je gerust een goede buurt van Amsterdam kunt noemen, vlakbij een ingang van het Vondelpark en om de hoek van het Museumplein. De Overtoom, aan de andere kant van de Vondelkerk, is wat volkser. Daar liggen na de oudjaarsnacht veel verbrande sterretjes op straat, staan lege flessen champagne en resteert hier en daar iemands maaginhoud.

De rooms-katholieke Vondelkerk staat er sinds 1873, ontworpen door de Limburgse architect Pierre Cuypers, bekend van kasteel De Haar, het Rijksmuseum en het Centraal Station. Cuypers vond de Vondelkerk zelf z’n beste werk. „De Vondelstraatskerk, die onder de woningen welke God mij gaf Hem ter eere te stichten, [is] in mijn hart steeds de liefste plaats blijven innemen”, schreef hij volgens historisch

De hoofdtoren van **de Vondelkerk** in Amsterdam is tijdens de brand in de nieuwjaarsnacht ingestort. De buitenmuren zijn stabiel, er is geen instortingsgevaar. FOTO’S KOEN VAN WHEEL, DINGENA MOL, REMKO DE WAAL/ANP

genootschap Amstelodamum.

Het gebouw anno nu is volgens de website van beheerder Stadsherstel Amsterdam ‘sprookjesachtig’, ‘schilderachtig’ en ‘uniek’. „De toiletten”, zo benadrukt Stadsherstel, „zijn verkozen tot mooiste toiletten van Nederland.”

De kerk overleefde een eerdere brand in 1904, waarbij de originele toren omviel - de tekeningen uit het Stadsarchief komen eng veel overeen met het beeld op deze nieuwjaarsdag. De toren werd hersteld en kwam de Tweede Wereldoorlog ongeschonden door.

Als kinderen in de straat vuurwerk afsteken, mikken ze altijd op die spits

Marie-José (73) buurtbewoonster

Maar eind jaren zeventig kwam de klad erin. De Vondelstraat werd een slagveld waar krakers het opnamen tegen ME en het leger; bewoners die nu naar de afgebrande kerk staan te kijken herinneren het zich. De kerk was in 1978 al gesloten vanwege scheuren in de muren, het ontbrak aan geld en gelovigen. Sloop werd overwogen. Er kwamen bijna appartementen in, toen een moskee, en toen er lang genoeg alleen nog maar duiven binnen hadden gezeten, werd het pand gekraakt.

Uiteindelijk kocht een stichting van vrijwilligers de kerk, werd het een cultureel centrum en was het een plek waar kon worden getrouwd, waar enkele bedrijven zijn gevestigd en waar concerten werden gegeven (onlangs nog Lucy Dacus).

Getrouwd in de kerk

„Wij zijn hier op 15 mei 2004 getrouwd”, zegt een echtpaar dat aan de oever van de vijver in het Vondelpark staat te kijken naar de afgebrande kerk. Ze willen liever niet met hun naam in de krant. „Het is zo triest. We waren vannacht bij vrienden, we hadden het alleen nog maar in de media gelezen. Heel toevallig zijn we drie weken geleden met onze kinderen voor het eerst weer naar binnen gegaan, om hen te laten zien waar we getrouwd zijn.”

„Ik vind het unheimlich dat dit aan het allereerste begin van het nieuwe jaar affikt”, zegt buurtbewoonster Jacinta Heijmans, die met een paraplu staat te kijken naar de achterkant van de kerk, op haar dagelijkse wandelroute. „Ik ben niet pessimistisch, maar dit geeft me een naar gevoel voor het komende jaar.” Volgens haar was het vuurwerk in de buurt dit jaar veel erger dan voorgaande jaren. „Ik was echt bang. Ze gooiden met bommen, je weet niet wat je meemaakt. Iedereen zegt hoopvol: volgend jaar is het voorbij, maar vergeet het maar. Er wordt niet gehandhaafd. Het is te erg.”

De eerste geëvacueerde bewoners konden in de loop van de dag hun huis weer in, ook al hebben ze vermoedelijk nog even geen elektriciteit.

OUDEJAARSRELLEN

Hulpverleners over geweld: ‘We zijn door het oog van de naald gekropen’

Op veel plaatsen waren er ongekende gewelds-uitbarstingen. „Jongeren zoeken de confrontatie met alle hulpverleners.”

Karel Berkhout

AMSTERDAM

Tijdens een opstootje in de Arnhemse wijk Schuytgraaf loste een groepje jongeren tijdens de jaarwisseling een aantal schoten in de lucht. „Met een vuurwapen of een op een vuurwapen lijkend voorwerp”, vertelt Paul Smeulders, locoburgemeester van Arnhem. „Toen de politie zich kenbaar maakte, zijn ze meteen gevlucht.” De schutters wisten te ontkomen en lieten alleen kogelhulzen op straat achter. „Er is gelukkig niemand gewond geraakt, maar dat je gaat schieten is natuurlijk bizar,” zegt Smeulders.

De schietpartij is een van de vele incidenten tijdens Oud en Nieuw in Nederland, die ook dit jaar opvallend gewelddadig is verlopen. Ongeveer 250 personen werden aangehouden.

Het aantal meldingen was zo groot dat de meldkamers overbelast raakten. Een half uur na de jaarwisseling ging al een NL.Alert uit met de dringende oproep om alleen nog voor levensbedreigende zaken 112 te bellen.

„In korte tijd kwamen zo verschrikkelijk veel meldingen en incidenten tegelijk binnen, het was ongelooflijk”, vertelt Lucien Groenewegen. Hij was tijdens Oudjaarsnacht de leiding had over de ordehandhaving: „Maar ik ben toch echt weer oprecht geschrokken.” De schok zit hem vooral in de manier waarop hulpdiensten zijn belaagd in Schuytgraaf, een Vinexwijk waar jongerenwerkers in de aanloop naar Oud en Nieuw al bezig waren om jongeren op het rechte spoor te houden. „Hulpverleners zijn bekogeld met zwaar vuurwerk”, vertelt Smeulders. „Jongeren zoeken de confrontatie met alle hulpverleners. Eerst met de jongerenwerkers daar, daarna met de politie.” Uiteindelijk zette Arnhem de Mobiele Eenheid in. „Derellende jongeren zien het als een soort katen-muis-spel met de autoriteiten. Ongelooflijk en volstrekt onacceptabel.”

Een groep jongeren in Arnhem loste schoten en liet alleen kogelhulzen achter op straat

De brandweer van Haaglanden had „alles wat we hebben ingezet”, zegt Groenewegen: „Maar ik vroeg me echt af of we het zouden gaan redden.” De kleinere branden moest de brandweer laten lopen. „Het was prioriteren en hopen dat het niet nog gekker zou worden. We zijn door het oog van de naald gekropen.” Groenewegen zit nu 25 jaar bij de brandweer in de regio Haaglanden, die al jaren bekend staat om zijn onrustige jaarwisselingen. „We zijn grofweg goed voor tien procent van alle meldingen in Nederland.” Toch was afgelopen nacht, zo zegt hij, „het gekste wat ik ooit heb meegemaakt”.

ME assisteert de brandweer tijdens Oudejaarsavond in de Amsterdamse wijk Floradorp. FOTO LAURENS NIEZEN/ANP

Cobra's en mortieren

In Arnhem zijn „ze inmiddels ook wel wat gewend”, zegt loco-burgemeester Smeulders, die Oudejaarsnacht de leiding had over de ordehandhaving: „Maar ik ben toch echt weer oprecht geschrokken.”

De schok zit hem vooral in de manier waarop hulpdiensten zijn belaagd in Schuytgraaf, een Vinexwijk waar jongerenwerkers in de aanloop naar Oud en Nieuw al bezig waren om jongeren op het rechte spoor te houden. „Hulpverleners zijn bekogeld met zwaar vuurwerk”, vertelt Smeulders. „Jongeren zoeken de confrontatie met alle hulpverleners. Eerst met de jongerenwerkers daar, daarna met de politie.” Uiteindelijk zette Arnhem de Mobiele Eenheid in. „Derellende jongeren zien het als een soort katen-muis-spel met de autoriteiten. Ongelooflijk en volstrekt onacceptabel.”

De brandweer in Haaglanden is ook belaagd met zwaar vuurwerk, vertelt commandant Groenewegen. „Met cobra's en met mortieren, bijna een soort granaten.” Als je in de auto zit, valt het soms niet eens zo op: „Je ziet namelijk overal flitsen om je heen. Maar als je dan de beelden ziet die omstanders hebben gemaakt van de bommenregen, dan krijg je echt kippenvel.”

In totaal is de brandweer twaalf keer zo bekogeld dat het werk onderbroken moest worden. „Twaalf keer dat we moesten doorrijden of ons moesten terugtrekken, zodat eerst de collega's van de politie de boel veilig konden maken”, zegt

Groenewegen. „Zo vaak hebben we dat nog niet meegemaakt. Het was echt een warzone.”

Verbod consumentenvuurwerk

Volgend jaar wordt in principe een verbod op consumentenvuurwerk van kracht. Gaat dat de komende jaren helpen om ontsporingen als bij deze jaarwisseling te voorkomen? „Absoluut wel”, zegt Groenewegen. „We zijn al jaren voorstander van een algemeen vuurwerkverbod. Dat verbod is een stap in de goede richting.”

Het zal volgend jaar „niet in één klap veel rustiger zal zijn”, verwacht Groenewegen. „Nu al stonden files richting België en Duitsland van mensen die daar vuur-

Vuurwerk

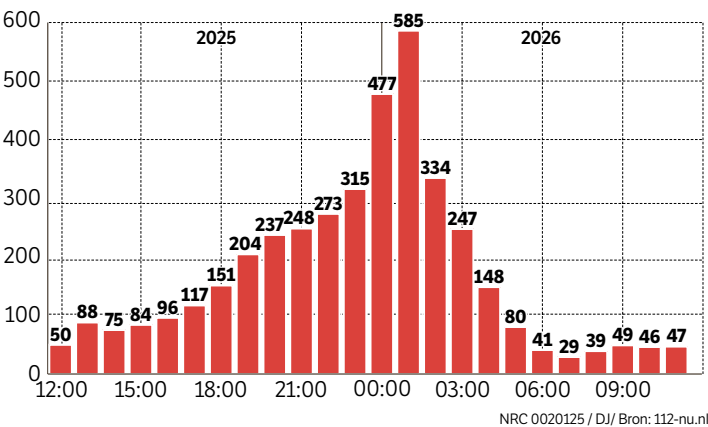
Twee doden

Woensdagnacht kwam een 38-jarige Aalsmeerder om door een ongeluk met vuurwerk. De politie doet onderzoek. In Nijmegen kwam een 16-jarige jongen om door ontploffing van vuurwerk. De politie onderzoekt „of anderen een verwijtbare rol speelden”. Het Oogziekenhuis Rotterdam behandelde veertien patiënten met oogletsel door vuurwerk, vooral minderjarigen, meest omstanders. Ziekenhuizen elders melden meer gewonden dan in eerdere jaren.

Om de paar seconden nieuwe meldingen

Rond middernacht ruim 500 brandweer-meldingen per uur

Aantal P2000-meldingen per uur, in veiligheidsregio Haaglanden en de rest van Nederland, van 12.00 uur op oudejaarsdag tot 12.00 uur nieuwjaarsdag

werk gingen kopen. Dat zal volgend jaar wederom gebeuren, denk ik. De cobra's verdwijnen niet meteen uit het straatbeeld, daar gaan wat jaren overheen. Het vuurwerkverbod is hopelijk het begin van normaler doen met Oud en Nieuw.”

Arnhem heeft al een aantal jaren een verbod op het afsteken van vuurwerk. „Dat is alleen heel lastig te handhaven als je in een groot deel van Nederland wel vuurwerk mag kopen”, zegt Smeulders. „Dus een totaalverbod gaat ons heel erg helpen”, denkt hij. „Hopelijk wordt het de jaarwisseling zo meer beheersbaar en krijgen we minder excessen zoals we die nu zien.”

Daarnaast moet er volgens Smeulders „een cultuurverandering komen” rond de nieuwjaarstradities. „Dus de oliebollen blijven, net als de Top-2000, en de vele feestjes met vrienden en familie. Maar dat vuurwerk dat moet wel echt klaar zijn. Dat moet iedereen ook echt uitstralen. Dat betekent ook dat de politiek geen geitenpaadjes moet gaan zoeken om vuurwerk toch weer mogelijk te maken.”

Dat zal tijd kosten, verwacht Smeulders, die hoop put uit de discussie over Zwarte Piet. Die is inmiddels nagenoeg verdwenen uit de sinterklaasviering. „Toen de discussie daarover begon, was het land te klein. Nu vindt het overgrote deel van Nederland het normaal om het zonder Zwarte Piet te doen. Hopelijk gebeurt zoiets ook met vuurwerk.”

M.m.v. Winny de Jong

Meer dan kennis

Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen.
Van meesterwerken tot menselijk gedrag.

Start vanaf
januari of
september

Jaaropleiding Geschiedenis

Ga mee op een inspirerende reis door de tijd. Ontdek hoe beschavingen ontstonden, hoe grootmachten opkwamen en verdwenen, en hoe ideeën en uitvindingen onze wereld blijvend veranderden.

- 40 hoorcolleges
- Start in september 2026
- Online of in Amsterdam

Jaaropleiding Psychologie

Duik in het menselijk gedrag. Van Plato tot Freud en moderne psychologie – verken bewustzijn, identiteit, moraal en sociale invloed in 40 intensieve colleges met filosoof Rico Sneller.

- 40 colleges
- Start in september 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Moderne kunst

Deze diepgaande reeks geeft inzicht in de stromingen, invloedrijke kunstenaars en controversiële werken die de kunstwereld hebben gevormd. Je leert hoe kunst zich sinds 1800 heeft ontwikkeld en krijgt een compleet begrip van moderne kunst.

- 32 hoorcolleges
- Start in januari of oktober 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Filosofie

Wat hebben grote denkers ons te zeggen over waarheid, kennis en zingeving? In de Jaaropleiding Filosofie verdiep je je in de ideeën van klassieke én hedendaagse filosofen, uit het Westen én daarbuiten. Je leert denken over levensvragen, morele dilemma's en de kunst van het leven. Voor wie met filosofie de wereld én zichzelf beter wil begrijpen.

- 34 hoorcolleges
- Start in september 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Architectuur

Van de majestueuze piramides tot de futuristische Jeddah Tower: ontdek hoe onze omgeving is ontstaan en ontworpen door de tijd heen. Verken niet alleen de esthetiek, maar ook de technische, maatschappelijk en culturele context van de gebouwen die onze wereld vorm geven.

- 32 hoorcolleges
- Start in januari of september 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Altijd al kunst écht willen begrijpen? De Jaaropleiding Kunstgeschiedenis biedt een diepgaand overzicht van de westerse kunst, van de Oudheid tot nu, met oog voor context, betekenis en interpretatie. Ontwikkel een stevige basis en leer met nieuwe blik kijken. Schrijf je vandaag nog in!

- 40 colleges
- Start in januari of september 2026
- Op locatie of online

LUCHTKWALITEIT

Smogalarm bij de jaarwisseling: ruim een vijfde meer fijnstof in de lucht

De schade door vuurwerk is ook af te meten aan de slechte luchtkwaliteit, waar mensen veel last van kunnen hebben.

Karel Berkhout en Winny de Jong

AMSTERDAM

Het vuurwerk heeft rond de jaarwisseling voor veel smog gezorgd in de steden. De hoeveelheid fijnstof in de lucht was op sommige plekken meer dan 20 procent hoger dan tijdens de vorige Oud en Nieuw. Dit blijkt uit voorlopige meetgegevens van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). De luchtkwaliteit was op enkele plaatsen korte tijd zeer slecht. Vooral long- en hartpatiënten hebben last van hoge fijnstofconcentraties. Het RIVM had daarom voor de jaarwisseling een smogalarm afgegeven.

De fijnstofpiek was hoger dan de voorgaande jaarwisseling. „Op de meeste plekken was het aandeel fijnstof 20 tot 30 procent hoger”, vertelt RIVM-onderzoeker Joost Wesseling. Dat heeft verschillende oorzaken. „Er zou zo'n 10 procent meer vuurwerk zijn verkocht dan vorig jaar, en er was iets minder wind. Dat maakt ook uit.”

Fijnstofconcentraties door consumentenvuurwerk zijn vooral een probleem in de stad. „In de regio verwaait het makkelijker, in de stad heb je meer mensen per vierkante meter die vuurwerk afsteken”, zegt Wesseling. „De verschillen tussen stad en regio zijn vrij groot.”

Voor deze analyse bekeek NRC de gegevens van ruim vijftig meetstations in (zeer) sterk stedelijk gebied, waar fijnstof PM_{2,5} gemeten wordt. Dat zijn zwevende deeltjes in de lucht van maximaal 2,5 micrometer. Het RIVM analyseerde de concentraties van PM₁₀: die bevat deeltjes tot 10 micrometer – een honderdste van een millimeter.

De kleinere deeltjes kunnen dieper in de longen doordringen, en zijn daardoor schadelijker. Van deze PM_{2,5} deeltjes werd de concentratie gemeten bij meetstation Veldhoven-Europalaan in Eindhoven: 530 microgram per kubieke meter. Dat is bijna drie keer zoveel als gemiddeld rond deze jaarwisseling werd gevonden in stedelijk gebied. Wesseling: „Meestal staat die stad niet in de top-10, nu wel.” Andere uitschieters waren het station aan de Kardinaal de Jongweg in Utrecht, namelijk 508 microgram fijnstof per kubieke meter.

Stikbenauwd

„Wat we vreessen is bewaarheid: dat een recordhoeveelheid vuurwerk is afgestoken. Voor veel Nederlanders met een longziekte betekent dit klachten die weken kunnen duren”, zegt directeur Károly Illy van het Longfonds. Nederland telt circa 1,2 miljoen mensen met een longaandoening zoals astma. Van hen heeft bijna tweederde last van vuurwerk, zo'n 800.000 mensen.

Illy ergert zich aan het „valse frame” van vuurwerkverkopers die zeggen dat alleen illegaal vuurwerk

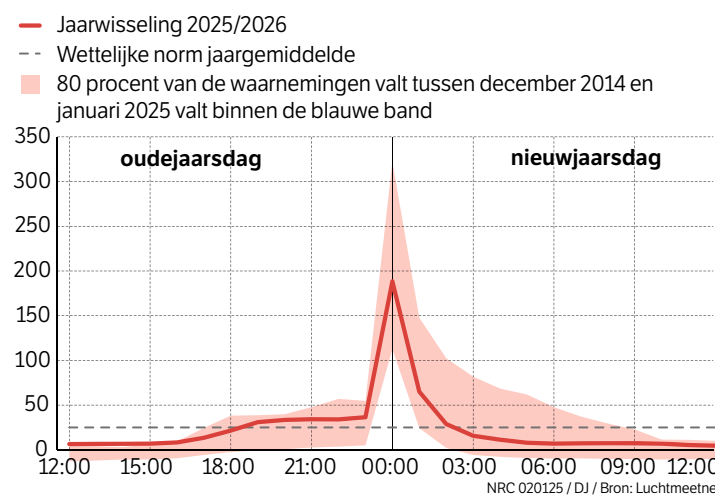

Vuurwerk in een woonwijk in **Maasdam** tijdens oudejaarsdag. FOTO JEFFREY GROENEGEWIG / ANP

Uitstoot van fijnstof ver boven de wettelijke norm

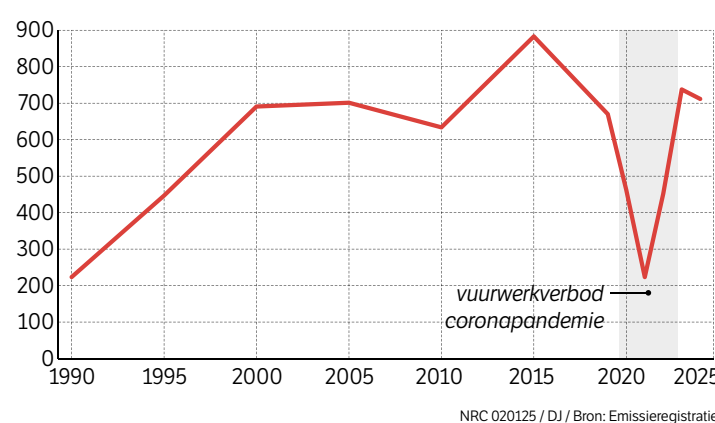
Meer vuurwerk-fijnstof dan vorig jaar, maar geen record

Gemiddelde hoeveelheid microgram fijnstof (PM_{2,5}) per kubieke meter lucht in (zeer) sterk stedelijk gebied in Nederland, tijdens de jaarwisseling

Fijnstof door vuurwerk weer op niveau van voor pandemie

Totale fijnstof-emissie (PM_{2,5}) door consumentenvuurwerk in Nederland x 1.000, rondom de jaarwisselingen van 1990 - 2024

een probleem is: „Als kinderarts weet ik dat kinderen ook vaak door legaal vuurwerk worden getroffen. Mensen met een longziekte hebben van legaal vuurwerk net zoveel last. De klachten leiden soms zelfs tot ziekenhuisopnames.”

Zo belandde een werknemer van het Longfonds enkele jaren terug „stikbenauwd in het ziekenhuis door de luchtvervuiling door vuurwerk”, schrijft zij op Instagram. Sindsdien brengt zij de weken voor de jaarwisseling „de meeste tijd in huis door”. Vorig jaar kreeg het Longfonds enkele tientallen meldingen over vuurwerkoverlast.

De smog is dit jaar redelijk snel verdwenen door de betrekkelijk harde wind. Hoe harder het waait of regent, hoe sneller de concentratie fijnstof afneemt. Dat de smog het ene jaar langer aanhoudt dan het andere, hangt dan ook meer af van het weer dan van de hoeveelheid vuurwerk die wordt afgestoken.

Toename vuurwerk-fijnstof

Het vuurwerk rond de jaarwisseling levert wel een grote bijdrage aan de totale hoeveelheid fijnstof die Nederland jaarlijks uitstoot. Zo is vuurwerk goed voor circa 5 procent van alle emissies van het type PM_{2,5}. In 1990 lag dat aandeel op nog geen 0,1 procent. Die spectaculaire stijging van het vuurwerktaandeel komt deels doordat de hoeveelheid consumentenvuurwerk de afgelopen decennia fors is toegenomen. Inmiddels ligt de uitstoot van fijnstof door vuurwerk ruim drie keer zo hoog als in 1990.

De grotere rol voor vuurwerk komt ook doordat emissies van industrie en verkeer sterk toenamen. Zo leidde het roetfilter in dieselauto's tot sterke daling van PM_{2,5}-fijnstof-emissies. Inmiddels zijn de jaarlijkse fijnstof-emissies van het wegverkeer – door onder meer bandenslijtage – circa vier keer zo hoog als van nieuwjaarsvuurwerk.

Het is lastig om de uitstoot van fijnstof verder te laten dalen, aldus experts van onder meer het RIVM in het vaktijdschrift *Lucht*: „Het laaghangend fruit is geplukt.” Elke maatregel die een reductie van minimaal 0,1 microgram per kubieke meter oplevert „is daarom welkom”. Een vuurwerkverbod kan dat op jaarbasis opleveren, op sommige plekken zelfs acht keer zoveel.

Het verbod op consumentenvuurwerk kan daarnaast leiden tot sterk verminderde uitstoot van (zware) metalen. Barium, strontium, antimoon, koper en zink geven siervuurwerk zijn kleuren. Barium en strontium komen bijna uitsluitend door vuurwerk in de lucht, antimoon en koper voor zo'n kwart. Deze jaarwisseling is de laatste waarbij je vuurwerk mocht afsteken. Vanaf volgend jaar is dit verboden, de algemene verwachting is dat de hoeveelheid fijnstof door vuurwerk zal dalen – net als tijdens de pandemie.

Al haast RIVM-onderzoeker Wesseling zich om te zeggen dat de emissie door vuurwerk toen ook niet nul was. „Het vuurwerkverbod was wel waarneembaar, maar de precieze afname zal ook afhangen van de manier van reguleren en de handhaving van het verbod.”

» Vervolg van voorpagina

Door zowel Egyptische als niet-Egyptische criminelen. Hij benadrukt dat er ook misstanden achter gesloten deuren en binnen vluchtelingengemeenschappen plaatsvinden.

De vijftienjarige jongen vecht tegen zijn tranen en kijkt naar de grond terwijl hij zachtjes vertelt over de neven van zijn Egyptische huisbaas. Die komen onaangekondigd langs en spreken hem aan met „abd”, wat ‘slaaf’ betekent. Zijn zussen huilen wanneer het over die jongens gaat.

Behalve met discriminatie krijgen Soedanese vluchtelingen te maken met seksuele intimidatie. Een dag voor het bezoek aan haar huis vertelt de tandheelkundestudent tijdens een groeps-gesprek bij een lokale hulporganisatie dat ze is aangerand door haar voormalige baas. Ze plukt aan de doorweekte tissue in haar vuist. De 27-jarige vrouw naast haar werd tijdens een sollicitatie-gesprek gevraagd of zij haar potentiële werkgever wilde bevredigen.

Later op de middag vertelt een 48-jarige vrouw uit een nabijgelegen dorp dat toen ze haar zoontje waste, ze vreemde plekken op zijn onderlichaam ontdekte. Het tienjarige jongetje vertelde haar dat een tuktukchauffeur hem op zijn schoot had gezet. Details geeft ze liever niet. Haar stem trilt. In de kamer valt het stil. Ze deed aangifte, maar een onderzoek kwam er niet.

„Iedereen weet dat een Soedanese vrouw geen klacht kan indienen”, voegt Khalil toe. „Daarmee geeft ze zichzelf in feite aan.” Nog voor de oorlog in Soedan schreef HRW dat Egyptische autoriteiten kwetsbare vluchtelingen en asielzoekers onvoldoende beschermen tegen seksueel geweld.

Gele kaart

Er zijn grote achterstanden bij het registreren van vluchtelingen, waardoor velen geen legale status hebben. Volgens VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR wachten nog zo’n tweehonderd-duizend mensen op registratie.

Op de 27-jarige vrouw na zijn de geïnterviewden allen in het bezit van een gele kaart: een identificatiedocument dat nodig is om een verblijfsvergunning aan te vragen. Een paar hebben al zo’n vergunning, voor anderen is een afspraak door de overheid uitgesteld tot 2028. Hun gele kaart is dan al lang verlopen.

Een gele kaart is geen werkvergunning. Veel Soedanezen werken daarom illegaal en tegen lage lonen. „Die kaart betekent niets”, zegt Khalil. „Ze kunnen hem kapot scheuren”, beaamt een Soedanese vrouw. Om haar te sarren, deed een politieagent ooit alsof.

Een twintiger vertelt dat zij en haar drie zusjes buitenhuis gezichtsbedekking dragen. Met een nikab is de kans kleiner dat een agent naar hun papieren vraagt. Ze zitten naast elkaar op een bed, hun hoofddoeken losjes omgeslagen.

Gele kaart of niet, onder de geïnter-

» Het financieren van onderdrukking is geen oplossing voor migratie

Nour Khalil mensenrechten-activist

vieuwen heerst angst voor autoriteiten. En die angst is gegrond.

Egypte zet Soedanezen uit, vaak terug naar Soedan. En daarbij worden UNHCR-documenten, die bescherming moeten bieden, genegeerd. Dat blijkt uit rapporten van onder meer RPE, the Egyptian Initiative for Personal Rights (EIPR) en Amnesty.

Volgens Khalil, die hierover twee keer publiceerde bij persbureau The New Humanitarian, zijn er alleen al in 2024 meer dan twintigduizend vluchtelingen naar Soedan teruggestuurd.

Alle geïnterviewden kennen families die dit hebben meegemaakt.

The Collapse of Egypt’s Protection for Refugees, een in deze zomer verschenen rapport van RPE en EIPR, spreekt van een „ongekende escalatie” van rechtenschendingen bij migranten. Ook andere publicaties schrijven over toenemende repressie. In een reactie aan Amnesty in 2024 ontkent het aan de regering verbonden Egyptische Nationaal Mensenrechtencomité (NHRC) de aantijgingen.

Vluchtelingen in Aswan zijn bijzonder kwetsbaar voor arrestaties omdat zij honderden kilometers naar Caïro moeten reizen om zich te registreren. En daar wordt misbruik van gemaakt.

De moeder van de vier zusjes vertelt dat een agent in de trein onderweg naar Caïro meergeld eiste. Gaf zij dat niet, dan zou hij haar arresteren. Meer dan de helft van de door RPE vastgelegde arrestaties onderweg naar Caïro betrof mensen die op weg waren naar een afspraak bij UNHCR.

Afmennende hulp

Magdi en Khalil, die beiden in Europa in ballingschap leven, zijn kritisch op UNHCR. De VN-organisatie zou vluchtelingen onvoldoende beschermen en niet optreden tegen mensenrechtenschendingen. Sebastian Herwig, hoofd externe betrekkingen en communicatie, zegt dat UNHCR „regelmatig” met de overheid spreekt over „waarvan zij op de hoogte zijn”. Ingaan op vragen over deportaties wil hij niet.

De keuzes van zijn organisatie zijn „volledig gericht op de bescherming van vluchtelingen”, zegt Herwig. Maar „in een bubbel” leeft hij niet. „Er circuleren allerlei rapporten”, zegt hij tegen het einde van het gesprek.

„Hulporganisaties staan onder enorme druk van de overheid”, zegt Magdi. IOM, StC en Artsen Zonder Grenzen weigerden een interview. En om als journalist in Aswan activiteiten van het Rode Kruis of Plan International te bezoeken, is toestemming van de overheid nodig.

Bij UNHCR is bovendien vanwege financieringstekorten een derde van de contracten in Egypte niet verlengd. Ook het beschikbare geld per vluchteling is flink gedaald.

Door afnemende hulp en een gebrek aan inkomen is voor veel vluchtelingen onderwijs en zorg onbetaalbaar. De 27-jarige vrouw zonder gele kaart zoekt

Veel Soedanese vluchtelingen in **Aswan** leven in onzekere omstandigheden. FOTO CHARLIE UBBENS

Soedanese gezinnen keren **terug naar Soedan met een speciale trein** die is geregeld door de Egyptische overheid die hen van Caïro naar Aswan brengt. FOTO MAHMOUD ELKHAWAS/NURPHOTO/ANP

wanhopig een organisatie die de hartoperatie van haar vader kan betalen. Ze overweegt ervoor naar Caïro te reizen.

In Aswan zijn de geïnterviewden sterk afhankelijk van vriendelijke buren. Zij koken, stellen hun huizen beschikbaar of betalen voor onderwijs. Maar ook die hulp is onzeker. Egyptenaren gaan gebukt onder een economische crisis. Dankzij een buurman ging het jongste broertje van de tandheelkundestudent vorig jaar naar school. Dit jaar is daar geen geld voor.

En dan is er ook nog een nieuwe asielwet, die het strafbaar stelt om vluchtelingen onderdak of werk te bieden zonder de autoriteiten te informeren. Deze wet is vorig jaar aangenomen en verplaatst de verantwoordelijkheid voor registratie van UNHCR naar de overheid. Volgens mensenrechtenorganisaties ondermijnt deze wet de rechten van vluchtelingen in Egypte nog verder.

Zo is in de wet bijvoorbeeld niet expliciet het principe van ‘non-refoulement’ opgenomen, het verbod voor staten om mensen terug te sturen naar

een land waar zij gevaar lopen. Dat benadrukte onder meer UNHCR in een officieel commentaar, waarmee het volgens Khalil eindelijk een „oorverdovende stilte” verbrak.

Migratieideal tussen Egypte en de EU

Niet alleen UNHCR en de asielwet krijgen kritiek; ook de Europese Unie wordt aangewezen als verantwoordelijke voor de benarde positie van Soedanese vluchtelingen in Egypte. In 2024 sloot de EU een miljardendeal met Egypte om irreguliere migratie tegen te gaan. Daarin is volgens critici te weinig aandacht voor mensenrechten en bescherming.

Ondanks alarmerende geluiden verstevigt Brussel de banden met Caïro. Tijdens de allereerste EU-Egypte-top, afgelopen oktober, prees Commissievoorzitter Ursula von der Leyen Egypte voor „het opvangen van miljoenen vluchtelingen en asielzoekers”. Egypte en de EU benadrukten dat zij migranten, vluchtelingen en asielzoekers „blijven ondersteunen, met volledige eerbiediging van het internationaal

recht en in overeenstemming met nationale kaders”.

Tineke Strik (GroenLinks-PvdA), Egypte-rapporteur voor het Europees Parlement en hoogleraar migratierecht, ziet dat de repressie en het geweld tegen vluchtelingen, hulpverleners en mensenrechtenorganisaties is toegenomen sinds de deal. Brussel weet volgens haar „heel goed” hoe Egypte vluchtelingen behandelt, maar kijkt bewust weg.

In een recent uitgelekt intern document, gedeeld met NRC, waarin de Europese Commissie plannen uiteenzet om zo’n extra 140 miljoen euro aan de versterking van migratiebeheer in onder meer Noord-Afrika uit te geven, wordt het risico op „het ondersteunen van personen die onder sancties vallen of worden beschuldigd van mensenrechtenschendingen” als „hoog” ingeschat. Net als het risico op „criminalisering van hulp aan migranten”.

Strik is kritisch op het Europese migratiebeleid. „Cynisch genoeg worden hierdoor niet alleen meer vluchtelingen teruggestuurd naar Soedan, maar

»

vluchten er juist ook meer mensen naar Europa”, zegt zij. Persbureau Reuters schreef deze zomer dat het aantal Soedanezen dat in de eerste maanden van 2025 in Europa aankwam vergeleken met een jaar eerder met 134 procent is toegenomen, terwijl het totaal aantal mensen dat vanuit Noord-Afrika overstak juist daalde.

„Het financieren van onderdrukking is geen oplossing voor migratie”, zei Khalil van de RPE in juni tijdens een hoorzitting van de Subcommissie Mensenrechten van het Europees Parlement. „Het is een van de belangrijkste oorzaken.”

‘Vrijwillige’ terugkeer

Nadat het Soedanese leger dit jaar de paramilitaire groepering RSF uit Khartoem had verdreven, organiseerde de Egyptische overheid gratis treintritten daarnaartoe, onder het mom van „vrijwillige terugkeer”. Volgens de overheid zouden al meer dan twintigduizend Soedanezen zo zijn teruggestaan.

Maar hoe vrijwillig is terugkeer wanneer het leven je in Egypte onmogelijk wordt gemaakt?

Onder meer het Global Detention Project en het Committee for Justice schrijven dat terugkeer onder omstandigheden waarbij vluchtelingen worden gearresteerd en toegang tot werk, onderwijs of gezondheidszorg beperkt is, geen vrije keuze is.

Het merendeel van de geïnterviewden piekert er niet over: zij gaan niet terug naar Soedan. „Dat is zelfmoord”, zegt een van hen. „Er is dezelfde oorlog, dezelfde honger en dezelfde ziektes”, zegt een ander. „Cholera!”, roept haar elfjarige zoontje. Het jongetje imiteerde eerder op de dag hoe de Egyptische politie volgens hem op de auto schoot waarmee hij en zijn familie naar de grens vluchtten. Met zijn handen maakte hij een geweer.

Slechts één van de geïnterviewden overweegt terugkeer. Zij is negentien. Ze is alleen en het lukt haar niet geld te sparen zodat haar moeder naar Egypte kan reizen. Ze hebben elkaar al een jaar niet gezien.

Via WhatsApp deelt ze foto’s van haar slaapkamer. Meer dan een matje op de grond is het niet. „Ik was liever in Soedan gebleven en daar als martelaar gestorven, dan deze vernedering in Egypte mee te maken”, schrijft ze daarbij.

Advertentie

—

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET JOURNALIST NICOLE TERBORG

Als kind woonde ze bij haar tante. Toen voelde ze zich alleen, maar wat blijkt? Het is een hele grote Surinaamse traditie: kweekjes.

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur — elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister in de **NRC Audio-app**

NRC EINDEJAARSACTIE 2025

Met Prinsjesdag 2025 liet het kabinet weinig ambitie zien op het gebied van armoedebestrijding. Dat betekent dat de reflectie van de planbureaus (SCP, CPB en PBL) in 2024 onverkort blijft staan: er is grote zorg over de lange termijn-effecten van het overheidsbeleid voor armoedebestrijding. Daarom blijft een focus op armoede- en eenzaamheidsbestrijding vanuit het NRC Lezersfonds onverminderd relevant. Immers, bestrijden van armoede en eenzaamheid blijft in het belang van ons allemaal en is juist in deze onzekere tijden extra noodzakelijk en urgent. Iemand die geldzorgen heeft of in armoede leeft heeft vaker last van stress, problemen met de gezondheid, eenzaamheid en schaamte. Vele particuliere initiatieven, dicht bij de

mensen die hulp het meest nodig hebben, brengen verlichting. Het NRC Lezersfonds (1928) steunt dit soort initiatieven. Daarom doet het NRC Lezersfonds ook dit jaar opnieuw een beroep op u om te helpen bij het verlichten van armoede in ons land. Vorig jaar ontvingen wij van NRC-lezers maar liefst € 316.000 aan giften. Met dat geld ondersteunen wij bijvoorbeeld projecten die zich bezighouden met het lenigen van de ergste nood bij armoede en het bestrijden van eenzaamheid en isolement. Ook bieden we voedselhulp en hulp aan daklozen en vluchtelingen. Vaak focussen wij ons daarbij op kleinschalige projecten in de wijken en buurten van steden en dorpen. Het geld wordt tweemaal per jaar toegekend door de

commissie van het NRC Lezersfonds en besteed via lokale organisaties. Bestuur en commissie ontvangen geen vergoeding.

Hoe het geld wordt besteed is te vinden op onze website. Wilt u bijdragen? U kunt uw gift overmaken op IBAN NL34INGB0002806200 of NL14RABO0365692034 ten name van Stichting Fonds van NRC Handelsbladlezers of via onze website nrclezersfonds.nl. Ook kunt u de QR-code gebruiken met een barcode-scanner.

Op onze website vindt u ook alle informatie over ons fonds, de financiële verantwoording en ons ANBI-nummer.

De commissieleden van NRC Lezersfonds zijn:

- Henk Itzig Heine, *voormalig Hoofd directeur Personeel bij het ministerie van Defensie*
- Gertjan Sonneveld, *voormalig hoofd Finance NRC Media BV*
- Olivier Spier, *notaris te Amsterdam*
- Marijke van Haaren, *oud-wethouder gemeente Berkelland*
- Sylvie Lo Fo Wong, *voormalig huisarts te Rotterdam*
- Faye Leigh Lui, *docent communicatie Hogeschool In Holland*
- Leon Vos, *psychiater bij Reiner van Arkel, Den Bosch*

Advertentie

Een **Google-datacenter** in Middenmeer. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

Merijn Rengers en **Carola Houtekamer**
AMSTERDAM

Toen het Europees Parlement in 2023 nieuwe regels voor openbaarmaking van energieverbruik aannam, ging bij doctoraal onderzoeker Marloes de Valk „de champagne open”. Ze werkte op dat moment aan de London South Bank University aan een proefschrift over de meerwaarde van energiezuinige ict, en liep vast op een gebrek aan cijfers. Het lukte De Valk maar niet om harde data over het stroomverbruik van datacenters te bemachtigen, ook niet in Nederland. Ja, er bestonden geaggregeerde verbruiksgegevens, er waren landelijke prognoses en schattingen, maar die waren allemaal niet precies genoeg voor academisch onderzoek. „Een schaarste aan stroom is een probleem dat door AI, dat veel rekenkracht vraagt, alleen maar groter wordt. We moeten daar onderzoek naar kunnen doen.”

Van de techbedrijven zelf werd De Valk niks wijzer. De jaarverslagen en *sustainability reports* van de grote datacenters - in Nederland zijn dat de *hyperscales* van Microsoft en Google in de Eemshaven en bij Middenmeer - gaven geen enkel inzicht in hoeveel stroom die verbruiken. „Die reppen alleen iets over de ‘PUE’, de energiezuinigheid per server, compleet nutteloos.”

Armpje drukken

De nieuwe Europese energie-efficiëntierichtlijn, de EED, moest dat veranderen. De Europese richtlijn dwingt bedrijven transparant te zijn over hun energieverbruik en meer werk te maken van energiebesparing. Alle grote bedrijven in Europa, inclusief datacenters, moeten daarom vanaf 2024 jaarlijks bij hun eigen overheid hun energie- en waterverbruik opgeven. In Nederland is dat bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, de RVO.

De Valk wilde weten hoeveel beslag datacenters op het stroomnet in Nederland leggen. Maar toen ze de cijfers van

STROOMVOORZIENING

Google en Microsoft verzwijgen energiegebruik van hyperscale-datacenters

Amerikaanse grootverbruikers van stroom verzwijgen het beslag dat ze leggen op het overbelaste Nederlandse elektriciteitsnet. Volgens Europese regels moeten ze hun gebruikscijfers openbaren. De overheid zegt dat niet juridisch te kunnen afdwingen. „Er is geen politieke wil om data boven tafel te krijgen.”

de grote datacenters over 2024 bij de RVO opvroeg, kreeg ze alsnog niks. Microsoft had de velden in de spreadsheets waarin het bedrijf het stroom- en waterverbruik moest invullen, leeg gelaten. Sommige datacenters ontbraken. Google had helemaal niks ingestuurd. Het jaar erna stuurden de bedrijven meer formulieren in, maar lieten weer de meeste relevante velden leeg. De reden: de Amerikanen leggen de Europese regels in hun eigen voordeel uit en tot nu toe heeft geen enkel Europees land zin in een potje armpje drukken met de Amerikaanse techreuzen over hun energiegebruik. Ook Nederland niet.

Dat ondervond De Valk, die opheldering vroeg bij de RVO. Ze stuurt *NRC* de antwoorden die de dienst haar gaf op haar vragen over de hyperscales bij Middenmeer. „Het klopt dat een groot gedeelte van de vragen niet zijn ingevuld”, schreef de dienst haar. „We hebben geen wettelijke middelen om datacentra te dwingen.”

Nu had ze de gegevens alsnog niet.

”We hebben geen wettelijke middelen om datacentra te dwingen

Rijksdienst RVO

De Valk: „Het is toch bizar dat je als onderzoeker aan een universiteit op geen enkele mogelijkheid inzicht krijgt in verbruik? Wat heb je dan aan die nieuwe regels?”

Rapportagenorm

Datacenters leggen een groot beslag op het Nederlandse stroomnet - een onwelgevallig feit nu het net op meerdere plaatsen in Nederland overbelast is geraakt en bedrijven en woonwijken niet aangesloten kunnen worden. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) becijferde onlangs dat het totale stroomverbruik van datacenters in 2024 steeg naar ruim 5.000 gigawattuur, 4,5 procent van het totale stroomverbruik van Nederland - net zoveel als het verbruik van 2 miljoen huishoudens. En dat is buiten alle lopende aanvragen voor stroomaansluitingen gerekend. De netbeheerders, die deze aanvragen kennen, schrijven in hun meest recente toekomstscenario dat het stroomverbruik van datacenters over vijf jaar van

5 naar 15 procent van het totaal in Nederland zal zijn gegroeid.

Dit speelt niet alleen in Nederland. Techgiganten nemen wereldwijd onconventionele maatregelen om aan stroom te komen. Zo werd afgelopen maand bekend dat Alphabet, het moederbedrijf van Google, het Amerikaanse energiebedrijf Intersect Power overneemt voor omgerekend 4,3 miljard dollar om zijn eigen stroomvoorziening zeker te stellen.

Het zijn vooral de Amerikaanse eigenaren en exploitanten van datacenters die hun stroomverbruik in Nederland geheim houden en zich daarmee niet aan de Europese rapportage-richtlijn houden. Nederlandse eigenaren vulden de gegevens vaak wel in. Dat blijkt uit een inventarisatie van de formulieren die de RVO in 2025 ontving van Leitmotiv, waarover nu.nl onlangs ook publiceerde. Deze ngo bestaat uit een groep juristen en informatici die pleiten voor een „digitale economie waarin de voordelen van digitalisering rechtvaar-

dig en democratisch worden verdeeld”.

Van de circa 160 datacenters die zouden moeten rapporteren, stuurden 104 daadwerkelijk iets naar de RVO, telde Leitmotiv. 27 datacenters lieten daarbij de belangrijkste velden voor stroom- en waterverbruik leeg. Die waren, op drie na, allemaal in Amerikaanse handen. Ook Microsoft en Google, die tot de grootste stroomverbruikers in Nederland behoren, rapporteerden niet. Christiaan van Veen van Leitmotiv: „De EU en Nederland hebben transparantieverplichtingen opgelegd aan datacenters om beter beleid te kunnen maken, onder meer over hun energieverbruik. Maar dat doel wordt niet bereikt als de grootste bedrijven simpelweg weigeren meer openheid van zaken te geven.”

Google schrijft in antwoord op vragen van NRC dat het gegevens niet deelt vanwege „bedrijfsvertrouwelijkheid, zoals bepaald in de Europese richtlijn en erkend in de rapportagerichtlijnen van de Nederlandse overheid.” Een woordvoerder van Microsoft laat weten dat hun rapportage „voldoet aan de vereisten waarbij we zorgvuldig een balans hebben gevonden tussen transparantie, veiligheid en bedrijfsvertrouwelijke informatie.” Ze wil wel iets kwijt over de efficiëntie van de computerapparatuur. Die is „ruim onder de industriernorm” - heel zuinig dus.

Geheimhouden mag inderdaad, laat de RVO desgevraagd weten. „In 2024 hoefden de bedrijven geen bedrijfsgevoelige informatie aan te leveren. Dat was geen overtreding van de huidige regelgeving in Nederland.” Over 2025

”We maken geen keuzes, terwijl het net aan z’n limiet zit

Fieke Jansen
Onderzoeker

moeten de bedrijven dat wel doen, maar „mogen ze aangeven dat dit bedrijfsgevoelige informatie is en wordt het alleen op geaggregeerd niveau openbaar door de Europese databank.”

Postdoctoraal onderzoeker Fieke Jansen van de Universiteit van Amsterdam, tevens medeoprichter van het *‘critical infrastructure lab’* van de universiteit, hekelt die lakse opstelling van overheden. „Wat doen ze nou moeilijk? De overheid kan gewoon naar Tennet en Liander stappen en die gegevens op-eisen. Er is geen politieke wil om data boven tafel te krijgen. Wat wel heel gek is als je een land te besturen hebt, waarin scholen en wijken niet kunnen worden aangesloten op het net vanwege stroomtekort.”

Hoogspanningslijn

Die zwakke opstelling ziet ze ook in Brussel, zegt Jansen. Ze wordt als wetenschapper ook uitgenodigd bij rondetafelgesprekken van de Europese Commissie over energie en datacenters. „Dit jaar nog zei iemand van het Directoraat Energie daar: ‘We gaan de verbruiksgegevens sowieso niet per datacenter publiceren, want dan leveren ze helemaal niks meer aan.’ Wat is dat nou voor opstelling? Eis het gewoon op.”

Het gebrek aan openheid over stroomverbruik hindert ook lokale politici en bestuurders bij het maken van beleid. Dat bleek deze maand bij de besluitvorming over het zogeheten ‘regioadvies’ over een nieuw hoogspanningstracé voor het zwaar overbelaste elektriciteitsnet in het noorden van

Noord-Holland. Dat advies moesten de provincie en 25 gemeenten half december naar minister Sophie Hermans (Klimaat en Groene Groei, VVD) sturen.

Verschillende overheden in de provincie botsen over waar de hoogspanningslijn precies moet komen, net als het nieuwe hoogspanningsstation, dat vlak naast de hyperscales in Middenmeer staat ingetekend. Microsoft en Google kondigden grote uitbreidingen van hun datacenters aan, terwijl het Noord-Hollandse net zo vol zit dat nieuwe aanvragers van een stroomaansluiting tien jaar moeten wachten voordat die kan worden aangelegd.

Ook in de discussie over het nut en de noodzaak van het nieuwe hoogspanningstracé ontbreekt het zicht op het beslag dat deze hyperscales en hun uitbreidingen leggen op het net. Lokale bestuurders en volksvertegenwoordigers weten niet hoeveel stroom deze bedrijven verbruiken, terwijl gemeenten en provincies wel het bevoegd gezag zijn over de komst van datacenters.

En dat gaat alleen nog maar over kwantiteit. Er is nog een onderwerp waarover geen maatschappelijk debat wordt gevoerd, zegt onderzoeker Fieke Jansen van de Universiteit van Amsterdam. „Wat gebeurt er in de datacenters? Waar wordt de schaarse stroom voor gebruikt? De ‘Metaverse’ van Facebook? Youtubebfilmpjes? Bitcoins minen? En vinden we dat nuttig genoeg om daar de bouw van een woonwijk in Almere voor op te offeren? We maken geen keuzes, terwijl het net aan z’n limiet zit.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs
199,95
169,95

WAHRM

Verwarmde bodywarmer met capuchon

Ideaal voor thuis, onderweg of buiten

- Bodywarmer met infraroodtechnologie
- Geïnspireerd door warmtekussens en autostoelverwarming
- Verschillende warmtestanden, óók te dragen zonder warmte

Ervaar de perfecte mix van comfort en warmte met de infrarood verwarmde bodywarmer van WahrM. Dankzij de veilige, innovatieve infrarood-technologie, geïnspireerd door warmtekussens en autostoelverwarming, geniet je van warmte - waar je ook bent. In de stof van de bodywarmer is deze technologie onzichtbaar verwerkt. Activeer de warmte eenvoudig door de meegeleverde powerbank, die handig in een verborgen zak is weggewerkt.

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/wahrm

Advertentie

Cubaanse vluchtelingen komen per boot aan in Key West, een eiland voor de kust van de Amerikaanse staat Florida, april 1980. FOTO GETTY IMAGES

SOCIALE WETENSCHAP

Politieke opinie speelt een rol bij de conclusies uit migratie-onderzoek

Politieke opvattingen van wetenschappers pro of contra migratie spelen mee bij hun conclusies, volgens een nieuwe studie.

Sjoerd de Jong

AMSTERDAM

Politieke overtuigingen beïnvloeden hoe wetenschappers de gevolgen van immigratie beoordelen. Onderzoekers met uitgesproken pro- of antimineringen trekken andere conclusies uit dezelfde gegevens over de effecten van migratie op publiek vertrouwen en sociale cohesie.

Dat schrijven twee onderzoekers in *Science Advances*, het openaccess tijdschrift van de Amerikaanse vereniging voor wetenschappelijke vooruitgang (AAAS). De Amerikaanse immigratie-econoom George Borjas van Harvard en Nate Breznau van het Duitse Instituut voor volwasseneneducatie analyseerden een eerder gedane proef waarin een grote groep sociale wetenschappers een dataset over de effecten van migratie beoordeelde.

De groep van 158 onderzoekers, verdeeld over 71 teams, kreeg een identieke set data voorgelegd. De hypothese die ze kregen luidde dat door immigratie het publieke vertrouwen in sociaal beleid afneemt. De deelnemers – vooral sociologen (55,4 procent) en politologen (27,4 procent) – waren tevoren ondervraagd over hun opvattingen over

migratie, in het bijzonder of ze vonden dat immigratiewetten strenger moesten worden of juist niet. De bevindingen van de teams bleken vervolgens sterk uiteen te lopen, geen van de teams kwam met exact dezelfde conclusies. Volgens de opstellers van het experiment waren er in hun statistische model echter geen aanwijzingen dat overtuigingen van de deelnemers daaraan significante rol in speelden.

Vertrouwen en cohesie

Borjas en Breznau concluderen in hun nadere analyse nu van wel. Zij menen een duidelijke correlatie te hebben gevonden tussen uitkomsten en politieke opvattingen van deelnemende wetenschappers. De resultaten blijken het verst uiteen te lopen tussen onderzoekers met de sterkste pro- of anti-immigratieopvattingen. De eerste groep zag de meeste negatieve effecten van migratie op publiek vertrouwen in de overheid en sociale cohesie, de tweede groep de minste.

Dat betekent volgens de auteurs niet dat deelnemers manipuleerden met data of modellen verkeerd gebruikten. Bewust of onbewust maakten ze andere keuzes in de selectie of weging van relevante factoren. Daarbij ging het volgens Borjas en Breznau met name om vijf keu-

zes, zoals het aggregeren van data over publiek vertrouwen, immigratie bepalen als *stock* (percentage van de bevolking) of als *flow* (immigratie minus emigratie). De studie roept volgens de auteurs „cruciale vragen op over het subjectieve karakter van empirisch onderzoek”.

Een beperking van de studie, noteren zij zelf, is dat maar weinig deelnemers aan het oorspronkelijke experiment uitgesproken anti-immigratie waren. Van de 71 teams

Is dat bias? Je kunt ook zeggen: ze kijken breder

Leo Lucassen migratiehistoricus

konden negen als zodanig worden aangeduid. Dat maakt de analyse volgens de onderzoekers betrouwbaarder als het gaat om de invloed van pro-immigratieopinies, maar doet niet af aan hun algemene conclusie dat „ideologie een rol speelt in de uitkomsten van onderzoek”.

Migratiehistoricus Leo Lucassen, directeur van het Internationaal Instituut voor sociale geschiedenis (IISG) in Amsterdam, noemt het onderzoek „erg interessant” en hoopt dat het discussie losmaakt,

maar hij heeft wel kanttekeningen. Zo mist hij aandacht voor de politieke framing van het debat over migratie. „Het maakt veel uit hoe politici praten over migratie. Het kan zijn dat sommige onderzoekers daar meer oog voor hebben dan andere en dat dit hun uitkomsten beïnvloedt. Maar is dat bias? Je kunt ook zeggen: die kijken breder.” Ook sociale factoren als versobering van de verzorgingsstaat kunnen meespelen. Los daarvan, zegt hij, maakt het natuurlijk uit wat je gaat onderzoeken en hoe precies, „maar dat geldt voor alle wetenschappers”. Oog voor die bredere context mist hij ook in eerder werk van Borjas, zoals dat naar het effect van migratie op lonen voor laaggeschoolde arbeid.

‘Taboe’ doorbreken

Historicus Steije Hofhuis, die in Berlijn onderzoek doet naar migratie, is „heel blij” met het onderzoek, dat volgens hem laat zien dat „onderzoek naar migratie ook met de beste bedoelingen en met verderdigbare keuzes gevoelig is voor ideologie”. Hij wijst erop dat Borjas en Breznau de integriteit van de onderzochte wetenschappers niet betwijfelen en hoopt dat hun analyse helpt het „taboe” op wetenschappelijk debat over migratie te door-

breken. Zelfstandig onderzoeker Jan van de Beek, die op de politieke rechterflank naam maakte met kritiek op migratiebeleid en zijn boek *Migratiemagneet Nederland* (2024), houdt het, gevraagd of hij wil reageren, op een kort en bondig nee.

De Cubaans-Amerikaanse George Borjas (1950), hoogleraar aan Harvard, is een gerenommeerde immigratie-econoom die bekendstaat als criticus van laaggeschoolde immigratie en ‘politieke correctheid’ in de wetenschap.

Borjas, die op zijn twaalfde met zijn moeder van Cuba naar de VS kwam, publiceerde veel over de effecten van immigratie op de economische positie van laaggeschoolde Amerikanen. Zijn boek *We Wanted Workers* (2016) is een kritiek van het „immigratienarratief”. Hij sprak zich uit voor strengere immigratieregels en belasting op bedrijven die profiteren van goedkope arbeid door migranten maar tegen „onmenselijke” massale deportaties.

In 2017 werd Borjas het middelpunt van een controverse over zijn analyse van Cubaanse migratie in 1980 naar de VS die een negatief effect zou hebben gehad op de lonen van Amerikaanse arbeiders. Toenmalig president Trump haalde het artikel aan als steun voor zijn plan om immigratie te beperken.

OLYMPISCH KWALIFICATIETOERNOOI

Tim Prins loopt de Spelen mis, want schaatsbond wijst Marcel Bosker aan

De selectiecommissie van de KNSB gebruikt de ‘aanwijsplekken’ en komt daardoor uit bij Marcel Bosker.

Joris Kooiman en Koen Marée

AMSTERDAM

Zoals iedere editie leidde de kwalificatie die schaatsers moeten doorlopen voor de Winterspelen ook nu weer tot felle kritiek en discussie. Tim Prins is de grote verliezer, werd donderdagmiddag duidelijk bij de bekendmaking van de selectie. Hij moet zijn positie afstaan aan Marcel Bosker, die het Nederlandse team op de ploegenachtervolging kan complementeren. „We hebben een groep willen samenstellen die in Milaan de meeste kans heeft op medailles”, zei technisch directeur Remy de Wit namens de selectiecommissie van schaatsbond KNSB.

Daarmee is een einde gekomen aan de onzekerheid die nog bestond na het olympisch kwalificatietoernooi (OKT) dat begin deze week werd verreden in Thialf. Dit toernooi, dat door veel deelnemers traditioneel als zenuwslopend wordt ervaren dan de Olympische Spelen waar het allemaal om draait, had voor de meeste schaatsers een harde ja of nee opgeleverd. Maar enkelingen, met name Tim Prins, Kjeld Nuis en Marcel Bosker, verkeerden nog in spanning.

Dat had alles te maken met de ingewikkelde en omstreden selectieprocedure die de KNSB heeft opgetuigd om tot een definitieve afvaardiging te komen voor de Spelen. Die bestaat, kort gezegd, uit een ‘matrix’ met een ‘selectievolgorde’ van de afstanden waarop Nederland de meeste kans maakt op medailles, gebaseerd op een rekenmodel en prestaties uit het recente verleden. Uitslagen op het OKT bepalen vervolgens wie mag uitkomen op al die onderdelen. Oftewel, met de uitslagentabel van het OKT wordt de matrix ingevuld.

Bondscoach Rintje Ritsma zet Marcel Bosker in op de ploegenachtervolging

Tot zover de harde logica. Want de schaatsbond heeft ook drie ‘aanwijsplekken’ ter beschikking om schaatsers die zich niet hebben geplaatst via het OKT toch naar de Spelen te sturen. Dit is bedoeld om te voorkomen dat topfavorieten hun plek verliezen door calamiteiten zoals een valpartij. Bovendien zijn er naast individuele afstanden twee collectieve onderdelen, de massastart en de ploegenachtervolging, waarvoor de KNSB het beste team wil samenstellen. Dat klinkt schappelijk, alleen telt de

Schaatser **Tim Prins** gaat niet mee naar de Spelen. Hij moet zijn plaats afstaan aan Marcel Bosker. FOTO SEM VAN DER WAL/ANP

nationale equipe maar negen mannelijke en negen vrouwelijke langebaanschaatsers, wat betekent dat een aanwijsplek dikwijls ten koste gaat van iemand anders.

Op de wip

Prins is slachtoffer geworden van het feit dat bondscoach Rintje Ritsma en de selectiecommissie van de KNSB stayer Marcel Bosker willen inzetten op de ploegenachtervolging, samen met de reeds geplaatste Chris Huizinga en Stijn van de Bunt. Prins en Bosker werden tijdens het OKT allebei derde op een individuele afstand, Prins op de 1.500 meter en Bosker op de 5.000 meter. Op basis van de selectievolgorde zou dit betekenen dat eerstgenoemde naar de Spelen ging. Maar de schaatsbond heeft nu toch voor Bosker gekozen, iets waar Prins al bang voor was.

„Blij was ik niet meteen, en nog steeds niet, want ik zit op de wip”, zei hij dinsdag nadat hij onverwacht vóór favoriet Kjeld Nuis was geselecteerd. Hij merkte ook op dat Nederland in principe kansloos is op de ploegenachtervolging, waarmee hij duidelijk maakte dat hij een keuze voor Bosker onterecht zou vinden. Op sociale media sprak Prins donderdag van „een tweede klap” nadat hij kwalificatie op de

1.000 meter op 0,005 seconden was misgelopen.

Nuis, regerend olympisch kampioen op de schaatsmijl, profiteert van de uitsluiting van Prins. Hij stelde teleur met een vierde plek op het OKT, maar mag in Milaan-Cortina nu toch uitkomen op zijn favoriete afstand. Zo is hij naast Bosker de belangrijkste begunstigde van de overwegingen van de KNSB, die

hij er tijdens het toernooi nog van betichtte „belachelijke kutregels” te hanteren. Nuis was boos omdat zijn vriendin Joy Beune haar kwalificatie verprutste op de 1.500 meter, waarop ze internationaal al twee jaar ongeslagen is.

Ultieme poging

Bij de vrouwen waren er geen verrassingen in de selectie die de KNSB

bekendmaakte. Voor Beune kwam er, als verwacht omdat ze niet is gevallen, geen clementie vanuit de KNSB. Een verzoek van haar ploeg om Beune toch aan te wijzen op de 1.500 meter, werd door de selectiecommissie terzijde gelegd.

De Wit zei ervan overtuigd te zijn dat Nederland „de beste ploeg” op elke afstand naar de Spelen zal sturen, ook op de 1.500 meter bij de vrouwen. „De drie snelste tijden die gereden zijn, zijn zo verschrikkelijk goed. Dit is het systeem: je rijdt anderhalf jaar wereldbikers met elkaar en kijkt wat we daar met elkaar hebben gepresteerd. Op basis daarvan is de kans berekend die medailles oplevert. Dat gaat niet op naam”.

Voor Nederland starten Antoinette Rijpma-De Jong, Femke Kok en Marijke Groenewoud op de 1.500 meter. Jutta Leerdam, die tijdens het OKT viel op de 1.000 meter, kreeg op dat onderdeel wel een aanwijsplek vanwege haar dominantie op die afstand. Ze won in Beijing olympisch zilver, is tweevoudig wereldkampioen en bovendien Nederlands recordhoudster. Naomi Verkerk, die derde werd op de kilometer en zich daarmee in de matrix reed, valt als tiende vrouw in de volgorde definitief buiten de selectie.

Negen vrouwen en negen mannen verkozen

Definitieve schaatsselectie Olympische Spelen Milaan

	Vrouwen	Mannen
500m	Femke Kok, Jutta Leerdam, Anna Boersma	Jenning de Boo, Sebas Diniz, Joep Wennemars
1000 m	Jutta Leerdam*, Femke Kok, Suzanne Schulling,	Jenning de Boo, Joep Wennemars, Kjeld Nuis
1500 m	Antoinette Rijpma-De Jong, Femke Kok, Marijke Groenewoud	Joep Wennemars, Tijmen Snel, Kjeld Nuis
3000 m	Marijke Groenewoud, Joy Beune, Merel Conijn	Stijn van de Bunt, Chris Huizinga, Marcel Bosker
5000 m	Merel Conijn, Bente Kerkhoff	Stijn van de Bunt, Jorrit Bergsma
Massastart	Marijke Groenewoud, Bente Kerkhoff	Jorrit Bergsma**, Stijn van de Bunt
Ploegen-achtervolging	Joy Beune, Antoinette Rijpma-De Jong, Marijke Groenewoud	Chris Huizinga, Stijn van de Bunt, Marcel Bosker***

* Aangewezen door selectiecommissie. ** Aangewezen door Mass Start, op voordracht van de bondscoach. *** Aangewezen door Team Pursuit, op voordracht van de bondscoach.

Julia Vié en Marloes de Koning

De kortste dag ligt alweer achter ons. De laatste Oudejaarsavond met zo veel vuurwerkslachten ofers waarschijnlijk ook. Het is tijd om vooruit te kijken naar wat 2026 zal brengen. Een paar voorspellingen durven we wel aan: ook in 2026 zullen de beurskoersen schommelen, zorgkosten stijgen en zal niet iedereen meewerken aan wereldvrede. Verder beperken we ons hier tot een onvolledig overzicht van veranderingen door wet- en regelgeving die van kracht wordt op 1 januari. Zoals het verbod op het gebruik van 'elektrische veeprikers' (een stroomstootapparaat) en op het houden van naaktkatten en katten met vouworen. Geen zorgen: als u er al een had mag die wel blijven.

1
Je inkomen

Net als (bijna) elk jaar gaat de gemiddelde werknemer er ook per 1 januari 2026 weer op vooruit. Een modaal inkomen komt in 2026 uit op 3.704 euro bruto per maand, en dat is maandelijks 26 euro netto meer dan een jaar daarvoor. Twee keer modaal krijgt er maandelijks 37 euro netto bij. Mensen op het minimumloon gaan er het meest op vooruit: afhankelijk van het arbeidscontract (36 danwel 40 uur per week) tussen de 46 en de 51 euro per maand.

De cijfers zijn berekend door salarisdienstverlener ADP (wat overigens staat voor 'Always Designing for People'). De stijgingen worden veroorzaakt door wat verschuivingen 'achter de fiscale schermen'. Zo stijgt de algemene heffingskorting met 47 euro naar maximaal 3.115 euro. Voor de arbeidskorting geldt in 2026 een maximum van 5.685 euro (was 5.599 in 2025). Beide regelingen zijn inkomensafhankelijk.

Ook wordt het tarief van de eerste schijf in de inkomstenbelasting iets verlaagd en die in de tweede juist iets verhoogd. Het moment waarop de derde schijf gaat gelden (de schijfgrens) wordt daarentegen met 1.609 euro 'opgeschoven'. Dat betekent dat mensen met een inkomen tussen 38.883 en 78.426 euro iets meer belasting betalen, maar dat het ook iets langer duurt dan nu voordat je in het hoogste derdeschijftarief van 49,5 procent terecht komt. Deze verschuivingen leveren de overheid per saldo geld op, dat nodig was om het niet doorgaan van de btw-verhoging op cultuur, media en sport te betalen, aldus Financiën in een toelichting.

Ook de pensioenen gaan omhoog. Voor mensen met 500 euro per maand aan bruto aanvullend pensioen is die stijging 2 euro netto per maand, en dat loopt op naarmate het pensioen hoger wordt, aldus ADP. Voor gepensioneerden met een aanvullend pensioen van 2.500 euro bedraagt de plus bijvoorbeeld 12 euro per maand.

2
Hogere huren en duurdere hotels

Een weekendje weg in eigen land gaat meer kosten. De btw op hotelovernachtingen gaat van het lage tarief (9 procent) naar het hoge tarief (21 procent). Dit geldt ook voor hostels, huisjes, Airbnb's en B&B's. Uit een rondgang van de NOS bleek eerder dat hoteleige-

naren de impact van deze belastingverhoging proberen te verminderen door de prijs voor kamers te verlagen en voor extra's zoals het ontbijt en de wellness-arrangementen juist te verhogen. De btw-verhoging geldt ook voor onderdak tot maximaal zes maanden aan studenten, werknemers, asielzoekers en dak- en thuislozen.

De huren voor woningen stijgen ook, in de vrije sector mogen ze 4,4 procent omhoog. Hetzelfde geldt voor sociale huurwoningen, maar daar zijn ook categorieën met hogere stijgingen. In 2026 hebben meer huurders recht op huurtoeslag.

3
Drie kansen om binnen het basispakket te stoppen met roken

De bedragen van het eigen risico en de ei-

gen bijdrage voor geneesmiddelen blijven hetzelfde, maar goede voornemens worden gestimuleerd: vanaf 1 januari mogen rokers drie keer per jaar op kosten van de zorgverzekering een stoppen-met-roken-programma volgen. Tot nu toe mocht dat een keer per jaar. Daartoe wordt het basispakket - waarvoor iedereen verplicht is verzekerd - aangepast. Ongeveer 18 procent van de volwassenen in Nederland rookt, volgens het Trimbos-instituut.

Tweederde van die groep rookt elke dag en is dus in meer of mindere mate verslaafd. 2 procent van de groep rookt meer dan twintig sigaretten per dag en is 'zwaar' verslaafd. Van alle rokers probeerde in 2024 een derde 'serieus' te stoppen met roken. Mensen die het niet lukt om te stoppen met roken mogen dat nu drie keer in een jaar vergoed proberen door een cursus te volgen (in 2025 was dat nog één keer per jaar).

4
Online afrekenen? Vanaf vandaag zie je dan iDeal | Wero staan

Wie wellicht enigszins brak vanuit het bed een online bestelling doet zal bij het afrekenen opeens een andere naam zien staan. Waar eerst altijd het vertrouwde roze logo van iDeal als optie kwam om te betalen, verschijnt daar nu iets achter: „| Wero”. En een gele achtergrondkleur.

Betalen met iDeal | Wero werkt in het begin nog precies hetzelfde als iDeal deed tot en met 31 december. Je wordt namelijk naar een qr-code of, als je die hebt kunnen aangeven, direct naar de app van je bank geleid. De extra naam staat er dan ook bij om consumenten aan de naam Wero te laten wennen. Want de naam iDeal verdwijnt op termijn wel volledig - wanneer precies is nog niet bekend. De timing ligt eraan hoe lang het de

Nederlandse banken en betaalinstellingen kost om hun systemen om te bouwen.

iDeal verdwijnt omdat de in Nederland succesvolle online betaalmethode is gekocht door een Europees consortium van banken, verzameld in het European Payments Initiative (EPI). Op basis van de techniek van iDeal (en de Belgische evenknie Payconiq) hoopt EPI een echte pan-Europese betaalmethode uit te rollen, uiteindelijk naast online ook voor fysieke betalingen. Daarmee moet de concurrentie worden aangegaan met de in Europa dominante betaal-systemen van Mastercard en Visa - beide Amerikaanse bedrijven. Tot nu toe was Wero alleen beschikbaar in Frankrijk, België en Duitsland.

Als consumenten alleen nog Wero zien, en geen iDeal meer, levert dat overigens ook voordelen op voor de consument. Zoals aankoopbescherming (zoals creditcards nu kennen). Daarnaast kan vanaf dan in meer Europese landen in webshops worden afgerekend door Nederlandse consumenten. Dat

was het manco van iDeal: zeer populair in Nederland, maar slechts heel soms beschikbaar als methode in buitenlandse webshops.

5
Geen bijtelling meer voor de werkfiets, maar treinen en vliegen duurder

De prijs van het treinkaartje en de meeste abonnementen stijgt vanaf 1 januari met gemiddeld 6,52 procent. Eerder werd nog een prijsverhoging van 12 procent verwacht. NS verhoogt de prijs van een eerste klas treinkaartje doordeweeks meer dan de tweede klas. In het weekend wordt het prijsverschil tussen een eerste en tweede klas juist kleiner; zo wil NS de eerste klas voor meer weekendreizigers aantrekkelijk maken.

De vliegbelasting gaat ook een beetje omhoog. Per 1 januari 2026 bedraagt die belasting voor uit Nederland vertrekkende reizigers 30,25 euro. Dat was 29,40 euro. De afstandsafhankelijke vliegbelasting - wie verder vliegt en dus meer vervuult moet ook meer vliegtaks betalen - gaat pas in vanaf 1 januari 2027. Overstappers blijven gevrijwaard, wat fijn is voor KLM.

En de benzine (en diesel en lpg) worden een beetje duurder.

Een onduidelijkheid in de bijtelling van zakelijke fietsen wordt vanaf volgend jaar weggenomen. Wanneer een werknemer een fiets ook privé gebruikt, dan hoeft daarover geen 7 procent bijtelling meer betaald te worden.

En alleen erkende sloopbedrijven mogen brommers, scooters, snorfietsen, speeddeleys en bijzondere bromfietsen nog slopen. Zelf eraan sleutelen mag nog wel.

6
Slimme meter weigeren mag niet meer

Vanaf 1 januari 2026 is een 'slimme' of 'digitale' energiemeter verplicht. Weigeren als de netbeheerder hem aanbiedt - wat veel mensen doen - mag niet meer. De slimme meter geeft automatisch je energieverbruik door. Je mag die automatische functie wel uitzetten of kiezen voor een simpelere digitale meter en alsnog zelf de standen doorgeven.

Zowel een digitale als een slimme meter houdt bij hoeveel elektriciteit je teruglevert als je zonnepanelen hebt. Dat kan niet met de oude analoge meters. Daarbij draait de schijf gewoon achteruit als je stroom levert en vooruit als je verbruikt. Energiebedrijven kunnen daardoor geen terugleverkosten in rekening brengen, wat de hardnekkige populariteit van de 'oude domme meters' verklaart.

De Telegraaf onthulde op 30 december dat de sensorcomponenten, een belangrijk onderdeel, van de slimme meters door de netbeheerders bij het Chinese bedrijf Kaifa worden ingekocht.

7
De grote boodschappen niet meer contant

Per 1 januari 2026 mogen winkeliers geen contante betalingen van drieduizend euro of meer aannemen. Tussen particulieren onderling (bijvoorbeeld als je een auto koopt via Marktplaats) mogen contante betalingen voor grote bedragen nog wel. Voor diensten geldt de regel ook niet. Volgens de overheid is het beperken van contante betalingen nodig omdat criminelen ze gebruiken om geld wit te wassen.

Er is overigens ook wetgeving in de maak die winkeliers juist verplicht cash geld te accepteren, maar die is er voorlopig nog niet.

8
Cryptovermogen eerlijk opgeven

Nog een maatregel die witwassen en belastingontduiking moet bemoeilijken: crypto-bedrijven, zoals cryptobeurzen en cryptovermogensbeheerders, moeten persoonsgegevens van hun klanten gaan verzamelen en delen met de Belastingdienst.

De Belastingdienst gaat die gebruiken om te controleren of mensen hun cryptobezit netjes hebben opgegeven. Dat moest al, maar gebeurt vast niet altijd. Wie nog dacht dat crypto gelijkstaat aan anoniem geldverkeer, moet bovenstaande opnieuw lezen.

9
Even opletten bij de afvalscheiding

Niet alleen in de belastingboxen zijn er veranderingen, het is ook even opletten bij de vuilnisbakken de komende dagen. Of eigenlijk minder opletten, want er is een versimpeling: vanaf 1 januari mogen aluminium, plastic koffiecapsules en lege huishoudelijke spuitbussen (zoals deodorant- of slagroombussen) in de oranje bak, dus bij plastic, metaal en drinkpakken. Dat soort verpakkingen zijn steeds beter recyclebaar.

Dat geldt ook voor grote verpakingsfolies en combinatieverpakkingen die gedeeltelijk uit plastic of metaal bestaan, zoals broodzakken, soepzakken, vleeswarenverpakkingen en kruidenzakjes. De verpakkingen moeten wel leeg zijn. Etenisresten verstoren het sorteerproces.

Als je een koffie *to go* koopt, hoeft je niet langer extra te betalen voor een meeneembeker. Volgens de overheid werkt de maatregel niet om plastic afval tegen te gaan.

10
Veel belegd pensioenvermogen gaat naar nieuw stelsel

Per 1 januari stappen 24 pensioenfondsen met miljarden aan pensioengeld over op het nieuwe pensioenstelsel. Er zijn nu al zes over, dus totaal komt daarmee op 30 fondsen die per 1 januari in het nieuwe stelsel zitten.

De fondsen die overstappen naar het pensioen nieuwe stijl, knippen het vermogen uit hun grote, collectieve pensioenpotten op in 'persoonlijke pensioenvermogens'. Die dertig fondsen beheren iets meer dan een derde van het totaal belegd vermogen in de pensioensector.

Per 1 januari zijn er (inclusief de 6 van eerder dit jaar) 9.960.000 pensioenaanspraken over, van actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Het aantal mensen dat met een deel van hun pensioen of hun gehele pensioen over is ligt dan op 53% van het totaal.

11
Bulgarije vervuult de lev voor de euro

Vanaf vandaag telt de eurozone 21 landen. Bulgarije is toegetreden en vervuult daarmee officieel de lev voor de euro. Januari is een overgangsmaand. Vanaf 1 februari mag niet meer in lev worden betaald.

Officieus speelde de euro al een enorme rol in het geldverkeer. De lev was al veel langer gekoppeld en veel bedrijven gebruiken de euro voor transacties. Burgers sparen vaak in euro, of betalen bijvoorbeeld hun huur in euro's.

Lang niet iedereen staat te juichen. Mensen vrezen prijsstijgingen. En het opgeven van de lev voelt als identiteitsverlies. Bulgarije is het armste land van de EU.

Na deze toetreding hebben nog zes landen binnen de EU hun eigen munt: Zweden, Denemarken, Polen, Tsjechië, Hongarije en Roemenië.

Met bijdragen van: Egbert Kalse, Eva Smal, Tan Tunal en Frederiek Weeda.

Een Bulgaarse vrouw shopt bij Lidl. De prijzen zijn aangegeven in euro en lev. FOTO FEDJA GRULOVIC/REUTERS

Wat verandert per 1 januari 2026?

VERANDERINGEN VANAF 1 JANUARI

Je mag geen naaktkatten meer kopen en dure aankopen mogen niet meer contant. Je cryptovermogen gaf je natuurlijk al keurig op bij de Belastingdienst.

NIEUWJAARSDAG

Nog gefeliciteerd alle jarigen van 1 januari (al zijn jullie niet allemaal jarig)

Veel Nederlanders zijn niet écht jarig op de dag waarop ze geboren werden. Vooral oudere migranten werden bij de geboorte niet geregistreerd. Hun geboortedatum werd dus vastgesteld op 1 januari.

Merve Özdemir

AMSTERDAM

Het enige dat Hayrire Yildiz over haar geboorte weet, is dat ze uit Ebiç komt, een klein dorpje ten noorden van de Turkse stad Kayseri in Centraal-Anatolië. Volgens haar Turkse en Nederlandse identiteitsbewijzen is ze geboren op 1 januari 1934, maar haar echte leeftijd is een raadsel. Niemand heeft haar verteld wanneer ze is geboren.

Haar dochters Ayse Yildiz (50) en Fatma Serçe (55) doen hun best om jeugdherinneringen bij hun moeder op te halen, maar meer dan een vage herinnering van lammetjes die buiten in het dorp stonden, heeft moeder Yildiz niet.

De verjaardag van hun moeder vieren de dochters trouw op nieuwjaarsdag. Voor Yildiz hoeft dat niet, zij vierde nooit haar geboortedag, ook niet in de ruim dertig jaar dat zij in Nederland woonde met haar man en gezin. Na zijn dood verhuisde Yildiz terug naar Turkije, haar familie in Nederland bezoekt ze regelmatig. Vorig jaar blies ze voor het eerst een kaarsje op een verjaardagstaart uit. De dochters van Yildiz gieren van het lachen als hun moeder in het Turks vertelt over dat moment: „Dat was de eerste keer dat ik zo iets zag. Van iedereen moest ik blazen, maar wat moet ik met een kaars?”

Zo'n 31.000 Nederlanders zijn jarig op 1 januari, blijkt uit de laatste cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2024). Maar veel Nederlanders met een migratieachtergrond – vooral ouderen – die vandaag jarig zijn, weten niet of dat ook is wanneer ze geboren werden: hun geboortedatum werd door overheden bepaald. Bij gebrek aan officiële documenten was 1 januari een veelvoorkomende keus. Hoe vieren zij een niet-bestaande verjaardag?

Parfum en pizza's

„Ik heb elke dag een verjaardag hoor”, grapt Bachir el Mouden via een telefoonverbinding, hij is bij familie in Marokko. Een exact geboortetejaar heeft hij niet, een dag of maand is al helemaal te veel detail, zegt hij. „Toen ik naar Nederland kwam in 1973 voor werk, werd ik pas geregistreerd en is 1 januari gekozen. Dat gebeurde bij iedereen die geen officiële geboortedatum had.” Zijn geboortetejaar werd vastgesteld op 1949. Vandaag wordt hij daarmee 77. Zelf viert hij zijn 77e pas op 3 oktober, zijn zelf gekozen geboortedatum.

De jonge El Mouden zag Nederlandse collega's trakteren met taart, dus begon hij dat ook maar te doen. „En toen werd het traditie”. „Al jaren” viert

Als je vijf jaar gesjoemeld hebt met je geboortetejaar, moet je misschien wel vijf jaar langer doorwerken

Tineke Fokkema
onderzoeker en
demograaf

hij zijn verjaardag op 3 oktober. „Die dag hebben we gewoon met het gezin gekozen.” Met zijn vrouw en kinderen gaat El Mouden die dag uit eten, dit jaar kreeg hij parfum en „een goede tas”.

De Syrische Hani Haj Ali (48) heeft eveneens 1 januari als geboortedatum in zijn paspoort staan, net als zijn vrouw en oudste dochter. Maar een verjaardag wordt op 1 januari niet gevierd: „Dat is niet onze echte geboortedatum”. Haj Ali is geboren in het oosten van Syrië en weet wél wanneer zijn echte verjaardag is. Die vierden ze afgelopen december met cadeaus en eten: zelfgemaakte pizza's, taart, salade en snoep.

Lachend vertelt hij dat „alles dicht” was toen zijn vader hem wilde registreren bij zijn geboorte in december. Hij moest een paar dagen wachten en kwam op 1 januari bij het kantoor. In Syrië mochten ouders destijds de geboortedatum van hun kind zelf uitkiezen, vertelt Haj Ali. Normaal gaan kinderen daar op hun zesde jaar naar school. Omdat zijn vader koos voor 1 januari als geboortedatum, kon Haj Ali al met vijf jaar aan school beginnen, zegt hij. „Gelukkig voor mij.” Voor de familie van zijn vrouw was dat ook de reden. Zijn zussen en broers hebben wel hun echte geboortedatum in hun officiële documenten staan.

Nattevingerwerk

Het is niet bekend hoeveel Nederlanders met een migratieachtergrond 1 januari als geboortedatum van een overheid kregen. De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) laat NRC weten dat een asielzoeker tegenwoordig 1 juli als geboortedatum toegewezen krijgt als

hij geen identificatiepapieren heeft of de geboortedatum onbekend is. Of dit vroeger standaard 1 januari was, kan de IND niet bevestigen. Het huidige proces voor asielzoekers is anders dan dat van arbeidsmigranten in de jaren de jaren zestig en zeventig.

In 2020 berichtte de Duitse krant *Die Welt* dat in het Duitse Centraal Register van Buitenlanders meer dan 400.000 'migranten' geregistreerd staan met nieuwjaarsdag als geboortedatum. Volgens de krant ging het voornamelijk om „Syriërs, Turken en Afghanen”.

Afgelopen zomer zei de Duitse staatssecretaris van Binnenlandse Zaken Daniela Ludwig (CSU) dat er op 30 juni 2025 in totaal 476.560 „buitenlanders die in Duitsland verblijven” geregistreerd stonden met nieuwjaarsdag als geboortedag. Die datum zou volgens Raimond Scheirich, parlementslid namens de radicaal-rechtse AfD, een indicator kunnen zijn van het aantal mensen dat Duitsland binnengekomen zou zijn „zonder geldige identiteitsdocu-

menten”. Maar volgens de staatssecretaris is zulke informatie niet in het register opgeslagen.

In Nederland kreeg vooral de oudere generatie Turkse- en Marokkaanse Nederlanders, die zo'n zestig jaar geleden arriveerde als gastarbeider, een datum toegewezen. Want waar Nederlanders zich sinds 1811 al bij de burgerlijke stand mochten inschrijven met voornaam, achternaam en geboortedatum, was dat in Turkije pas vanaf 1934 verplicht en in Marokko sinds 1956. De eerste generaties (arbeids)migranten hebben daarom veelal administratieve geboortedata.

Zelfs het geboortetejaar van hun moeder was een gok, vertellen de dochters van de Turkse Hayrire Yildiz. „Het gaat om het 'bouwjaar', dagen en maanden waren niet belangrijk. Bij mijn moeder hebben ze waarschijnlijk gewoon gekozen voor het jaar dat registreren verplicht werd: 1934”, zegt Ayse Yildiz. „Bij jongens werd daar beter op gelet, zij werden sneller geregistreerd. Zij

moesten in militaire dienst. Bij meisjes was het minder belangrijk.”

Volgens een familieverhaal zou hun moeder pas ingeschreven zijn toen ze „moest” trouwen, zegt haar zus Fatma. „Volgens die verhalen had mijn moeder geen papieren tot ze ongeveer veertien was, maar voor het huwelijk had ze die nodig. En omdat minderjarigen niet mochten trouwen, zeggen ze dat er vier jaar bij opgeteld is. Ineens was ze geboren in '34 en was ze niet meer veertien, maar achttien.” In hoeverre het verhaal klopt, weet de familie niet.

Ook het geboortetejaar van El Mouden was nattevingerwerk. „Mijn ouders hoefden niets te doen toen ik werd geboren. Soms noteerden ouders een geboorte zelf in een boekje, als ze dat hadden. Maar wij hadden dat niet.”

Schrijnende gevallen

Tineke Fokkema, onderzoeker bij Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en bijzonder hoogleraar 'Ageing, Families and Migration' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, weet niet hoe veel mensen met een migratieachtergrond op nieuwjaarsdag jarig zijn, maar herkent de verhalen. In een van haar onderzoeken viel het Fokkema wel op dat het geboortetejaar van mensen met een migratieachtergrond vaak een rond getal is. „Mensen zeggen dat ze zijn geboren in 1950, 1955, of 1960. Maar het kan ook zo 1952 zijn, of 1958. Dan is er wat losser mee omgegaan.”

Die vrije invulling van geboortedata kan handig zijn op het moment dat papieren nodig zijn, maar kan later negatief uitpakken, stelt Fokkema. Neem het basispensioen (de AOW): „Als je vijf jaar gesjoemeld hebt met je geboortetejaar, moet je misschien wel vijf jaar langer doorwerken.” Daar kunnen schrijnende gevallen tussen zitten, denkt de onderzoeker.

Het kan zijn dat de Marokkaanse El Mouden ouder is, of jonger. Want hoe

31.000 Nederlanders zijn jarig op 1 januari. FOTO ANP / RICHARD BROCKEN

hij op 1949 is uitgekomen, weet hij niet. Maar voor hem is dat „geen probleem”: „Als je maar gezond bent, dat is belangrijk voor mij.”

Voor de Syrische Haj Ali en zijn vrouw was de registratie van zijn oudste op 1 januari geen keuze, vertelt hij. „In Syrië was er oorlog. Mijn vrouw is in 2015 in het ziekenhuis bevallen, maar er was geen overheid.” Later werd haar geboortedatum op 1 januari vastgesteld.

Zijn moeder is óók officieel jarig op 1 januari, weet Haj Ali. En zijn buurvrouw, eveneens een Syrische in Nederland, ook. „De buurvrouw is van een oudere generatie, net als mijn oma. Zij konden niet schrijven of lezen, zij wisten vroeger soms ook niet welke maand het was. Dat was voor oude mensen heel lastig.”

Oudere generatie

Die oudere generatie, waar Hayriye Yildiz ook onder valt, beleeft tijd op een heel andere manier, vertelt dochter Fatma. „De geboortedatum is niet relevant. Hun *timeline* is volgens dingen die ze hebben meegemaakt: wanneer hun kinderen zijn geboren, wanneer ze zijn getrouwd of wanneer iemand is gestorven. Niet zozeer in jaren en maanden.” Fatma's eigen verjaardag en die van haar zussen (niet op 1 januari) vierden ze pas toen ze volwassen werden. „Onze moeder weet niet eens precies wanneer ik geboren ben!”, grapt Fatma, waarop haar zus Ayse in lachen uit barst.

Haar moeder, die tot nu toe vooral haar dochters in het Nederlands het woord liet doen, kan zich toch iets van haar eigen verjaardagen op 1 januari in Nederland herinneren: „Ik zag de buurman altijd bloemen voor zijn vrouw kopen voor haar verjaardag. Ik zei tegen mijn man: 'jij koopt nooit iets voor mij'. Toen zei hij: 'jij beheert al ons geld, koop je eigen bloemen!'.”

Met medewerking van Dorine Bootj

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Spanje

8 dg PARADORES WERELD ERFGOED/UNESCO v.a. € 595
Beleef de luxe Spaanse Paradores kloosters/paleizen/kastelen
www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

VEILING: 8-9-10 JANUARI
TWENTS VEILINGHUIS
KUKDAGEN: 3-4-5 JANUARI

3.200 KAVELS: LIVE-ONLINE MEEBIEDEN!

Sieraden, Zilver, Schilderijen, Diversen,
Meubels, Klokken, Militaria, Beelden,
Glas/Kristal, Porselein, Aardewerk, Aziatische
www.twentsveilinghuis.nl

Duurzaam vergroenen

Zwembijvers, zwembaden en waterpartijen

Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

Cursus Daytraden
de Beste winsten voor 2026
Originele reacties cursisten

- Ziel & zaligheid**
Ik heb me kostelijk vermaakt met Rob zijn chaotische maar o zo charmante optreden en zijn sidekicks die hem bijstaan. Het was een rollercoaster van hilariteit en onverwachte momenten.
- Sidekicks**
Ik heb me kostelijk vermaakt met Rob zijn chaotische maar o zo charmante optreden en zijn sidekicks die hem bijstaan. Het was een rollercoaster van hilariteit en onverwachte momenten.
- Groot feest**
Binnen drie dagen heb ik 947 euro opgehaald, was een groot feest thuis!

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen:
vrijdag 9 jan en vrijdag 23 jan
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden!
www.robwessels.nl 010 519 21 15

STADLERFORM Efficiënte luchtbevochtiger met laag stroomverbruik

- Voor ruimtes tot wel 100m²
- Eenvoudig bij te vullen
- Laag energieverbruik - 1.4 – 30 Watt
- Winnaar van de Red Dot Design Award 2023
- Zeer stil met dimbaar licht
- Ingebouwde hygrostaat

Geen droge ogen en geïrriteerde luchtwegen meer wanneer de verwarming aanstaat of bij langdurig warm en droog weer. De Stadler Form Karl luchtbevochtiger zorgt voor een aangename luchtvochtigheid binnenshuis en heeft, ondanks zijn lage energieverbruik en klein formaat, een enorme capaciteit. Binnen een mum van tijd bevochtigt Karl ruimtes tot wel 100m².

Ook voor uw houten vloeren en meubelen kan een lage luchtvochtigheid problemen opleveren, zoals kieren en barsten. Karl beschikt over intelligente functies, zoals een ingebouwde hygrostaat waarmee hij ruimtes via een automatische modus op vrijwel iedere gewenste luchtvochtigheid brengt. Daarnaast is Karl eenvoudig te bedienen, ook via een app. Het ontwerp is bekroond met een Red Dot Design Award in 2023.

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/karl

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

Wat het beste startwoord is voor de Vorto? Dat hangt van je strategie af

PUZZELS Elke dag om middernacht publiceert *NRC* de nieuwe puzzels. 10 procent van de spellen wordt in het eerste uur na publicatie gemaakt - ook de populaire woordpuzzel Vorto. Maar wat is het beste openingswoord bij deze breinkraker?

Door **Yordi Dam** en **Winny de Jong**

Paus Leo XIV en zijn broer John maken dagelijks de Wordle, een woordspel van *The New York Times*, en vergelijken daarna hun scores. Bij *NRC* heet het spel Vorto: vijf of zes lege vakjes om een woord in te vullen, zes pogingen om tot de oplossing te komen. De Vorto stond al stevig in de top-3 van populaire NRC puzzels, maar is sinds de introductie van de zesletter-variant in september het populairst.

Op het online forum *Reddit* zijn er speciale kanalen waar dagelijks de oplossing van populaire puzzels wordt gedeeld. Het forum waar de antwoorden op de Engelstalige Wordle worden gedeeld, heeft iets meer dan 70.000 abonnees. Het kanaal over NRC-puzzels heeft zo'n 700 wekelijkse bezoekers.

Puzzelstart-up Q42 verzorgt de Vorto's van *NRC*. Voor de vijftettervariant putten de makers putten uit een lijst van 774 woorden, een levend document aangeleverd door de krant. Chef puzzels van Q42, Lukas van Driel, mailt dat die lijst wel zo nu en dan wordt bijgewerkt.

Marith Zwarts, manager bij Mediahuis NRC, speelt de Vorto bij vlagen fanatiek. Ook haar schoonfamilie is enthousiast over de puzzels. „Het ging bij het kerstdiner nergens anders over.” Eerder dit jaar deelde Zwarts op LinkedIn dat ‘kroeg’ haar standaard startwoord is.

Elke puzzelaar kiest weer een ander openingswoord. Maar sommige startwoorden zijn strategisch slim en andere juist niet, zo blijkt na analyse. Als **letterfrequentie** per positie leidend is, dan is ‘benen’ het beste openingswoord: de letters E en N komen het meeste voor in de lijst, samen met A, O en R. ‘Benen’ scoort zo goed doordat B 71 keer de eerste letter is; E 138 keer de tweede en 260 keer de vierde letter; en N 55 keer de derde en 134 keer de vijfde letter van een woord.

Andere puzzelaars beginnen liever met een woord dat uit vijf **unieke letters** bestaat, zoals ‘roman’ of ‘audio’. Op de woordenlijst staan 447 woorden die uit vijf verschillende letters bestaan. Maar: zowel ‘audio’ (plek 404) als ‘roman’ (plek 179) blijken matige openers. Als je deze strategie volgt, kies dan voor letters die afzonderlijk veel voorkomen. Woorden als ‘kazen’ en ‘waren’ vallen af: het zijn vier goede letters en een letter met een matige kans (de Z en de W). ‘Schub’ en ‘quasi’ scoren het slechtst, terwijl ‘boren’ met deze

‘Benen’ succesvol openingswoord in Vorto-puzzel

Tien woorden met hoogste letterfrequentie per positie. De verschillende letters zijn ingekleurd.

benen	b	e	n	e	n
beren	b	e	r	e	n
banen	b	a	n	e	n
keren	k	e	r	e	n
keten	k	e	t	e	n
boren	b	o	r	e	n
bonen	b	o	n	e	n
baden	b	a	d	e	n
samen	s	a	m	e	n
koren	k	o	r	e	n

Van ‘boren’ tot ‘enzym’: de beste en slechtste woorden met vijf verschillende letters

Woorden die uit vijf verschillende letters bestaan, waarvan de letters per positie juist veel of weinig voorkomen

Soort	Positie*	Woord
Best	1	boren
Best	2	koren
Best	3	brein
Best	4	garen
Slechtst	444	abuis
Slechtst	445	enzym
Slechtst	446	quasi
Slechtst	447	schub

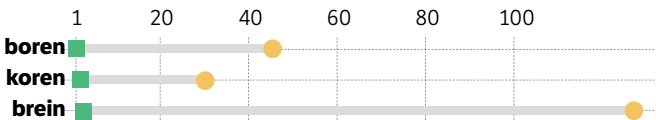
‘Boren’ en ‘toren’ effectief om verschillende uitkomst

Top drie woorden die meest succesvol zijn voor letters op de juiste plek, en meeste succesvol qua kans dat letter voorkomt.

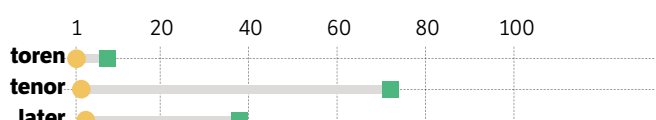
■ Letters in woord én op juiste plek

● Letters in woord maar niet op juiste plek

Woorden die goed zijn voor ‘groen’ (■)

Woorden die goed zijn voor ‘geel’ (●)

NRC 020126 / YD / Bron: Q24, analyse NRC / *Ranglijst 447 verschillende woorden o.b.v. effectiviteit in de Vorto, **Ranking, hoe hoger de positie, hoe effectiever

criteria de beste start oplevert.

Auteur John Green, vooral bekend door zijn boek *The Fault in our Stars*, lost de Wordle meestal in vier pogingen op. De stress van een vijfde en zesde gok noemt hij „bijna ondraaglijk” in een artikel in *The New York Times*. Hoe voorkom je dat?

Moeten in het openingswoord direct zoveel mogelijk letters op de juiste plek staan? Kortom, veel groen? Dan blijft ‘boren’ het beste startwoord. Liever zoveel mogelijk letters uit het juiste antwoord op (mo-

gelijk) de verkeerde plek? Veel geel? Begin dan met ‘toren’; al- lemaal veelvoorkomende letters, maar niet per se op deze posities. Of maak de puzzel iets moeilijker en begin met een willekeurig woord. Net als Paus Leo XIV. Die gebruikt, in zijn strijd met zijn broer, ook geen strategie. „Ik gebruik elke dag een ander woord, zo is er geen standaard begin.”

En soms heb je geluk, natuurlijk, dan begin je met ‘quasi’ of ‘schub’ en blijkt dat wél het winnende woord te zijn.

VOOR JOU ALS ABONNEE

l.s luitingh-sijthoff

DOWNLOAD TOT EN MET 31 JANUARI DIT **E-BOOK**

In samenwerking met VBK Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook of scan de QR-code

nrc

Ex-onderminister van Onderwijs **Marina Rakova** (links) en **Sergej Zoejev** (rechts) van de Higher School of Social and Economic Sciences tijdens hun proces in Moskou. FOTO IVAN VODOPJANOV/POLARIS

Eva Cukier

AMSTERDAM EN BUDVA

De dag dat de rector van de gerenommeerde Moskouse High School for Social and Economic Sciences werd gearresteerd, was de Russische academische wereld in rep en roer. Het was 2021 en Sergej Zoezev werd tot verbijstering van zijn collega's opgepakt en aangeklaagd in een fraudezaak tegen toenmalig onder-minister van Onderwijs Marina Rakova. Er zouden deals zijn gesloten en geld zijn verduisterd. Volgens critici was de zaak een afrekening, pure intimidatie. Ondanks juridische en medische bezwaren – de 67-jarige Zoezev is hartpatiënt en vader van een zwaar autistische zoon – belandde hij in de cel en bekende hij deels schuld. Rakova zelf kreeg vijf jaar wegens fraude.

Daarmee was de zaak niet voorbij. Dit voornamelijk verbod de Russische onderwijsinspectie de universiteit, door Russen liefhezzend 'Shaninka' genoemd naar oprichter Theodor Shanin, nieuwe studenten aan te nemen. De inspectie had bij een eerdere controle maar liefst 774 'onregelmatigheden' ontdekt. De universiteit spande een rechtszaak aan, hoewel rector Maria Sigova vooraf liet weten weinig fiducia te hebben in de uitspraak. Die kwam vorige maand: drie bacheloropleidingen verloren hun accreditatie. Studenten kregen instructie hun studie elders voort te zetten en dreigden een belangrijk voordeel te verliezen: vrijstelling voor het leger.

Repressie en censuur

Hoewel het besluit niet als een verrassing kwam, was de verontwaardiging onder academici groot. „We vragen al lang niet meer naar de redenen [voor vervolg], we zijn alleen blij dat we het zo lang hebben volgehouden. Bijna vier jaar langer dan verwacht, een

ONDERWIJS

Veel Russische academici moeten hun heil in het buitenland zoeken

Sinds de invasie van Oekraïne staan liberale Russische universiteiten en hogescholen meer en meer onder druk. Russische academici verkeren in „een toestand van schok en wanhoop” en snakken naar een veilige haven.

enorm resultaat”, schreef de populaire, naar Duitsland uitgeweken politicoloog Jekaterina Schulmann, oud-docent van Shaninka, op Facebook. Socioloog Konstantin Gaaze, eveneens oud-docent, sprak in een opiniestuk dit jaar van een „perfecte storm”, gericht op het smoren van academische vrijheden.

Na bijna vier jaar oorlog hangen kwaliteit en toekomst van het hoger onderwijs in Rusland aan een zijden draadje. Te liberale universiteiten en hogescholen worden door de onderwijsinspectie Rosobrnadzor dwarsgezetten, licenties ingetrokken, contacten met westerse instellingen verdacht gemaakt en wetenschappers beschuldigd van verraad of spionage. Uit angst voor repressie en censuur ontvluchten duizenden academici en studenten het land.

In Rusland
wordt het
hoger
onderwijs
steeds verder
gesmoord

personen en instanties als buitenlandse spion kunnen worden aangemerkt, groeide de afgelopen jaren uit tot een effectief instrument van intimidatie.

Sinds de grootschalige invasie van Oekraïne in februari 2022 zijn alle remmen los. Inlichtingendiensten en verklinders deden hun intrede op onderwijsinstellingen. In 2022 werd Rusland uitgesloten uit het zogenaamde Bologna-systeem, een Europees samenwerkingsverband waarmee onderwijsinstellingen hun beoordelingssystemen gelijkstellen. Ook het populaire uitwisselingsprogramma Erasmus raakte door wederzijdse sancties in het slop. Verschillende buitenlandse donateurs, waaronder de British Council en het Oxford Russia Fund, kregen dit jaar het label 'buitenlands agent'. Afgelopen zomer tekende president Poetin een wet waarmee de geheime dienst meer controle krijgt over kennisuitwisseling.

Spionage voor China

In 2022 werd de doodzieke natuurkundige Dmitri Kolker van zijn sterfbed gelicht op verdenking van spionage voor China. Hij stierf enkele dagen later in de cel. In 2023 kreeg de 71-jarige professor Valeri Goebkin 12 jaar celstraf wegens landverraad. Afgelopen augustus werd Vladimir Saltykovski, professor aan het vooropstaande Plechanov-instituut, opgepakt wegens hoogverraad. Volgens een telling van de academische website T-invariant werden dit jaar maar liefst twaalf rectoren strafrechtelijk vervolgd. Niet iedereen overleefde de strafzaak.

Sinds de antiregeringsdemonstraties rond 2010-2012 en 2019 in de Russische steden is het in Rusland snel bergafwaarts gegaan met de academische vrijheden. Westerse donororganisaties werden het land uitgezet, studenten en docenten vervolgd en financiering afgeknepen. De gevreesde wet op 'buitenlandse agenten', waarmee

niet tegen uitspreken", schrijft hij. „Men neemt zijn toevlucht tot stil verzet, of trekt zich terug in relatief veilige onderzoeks- en onderwijsgebieden, of vervult de academische wereld voor sectoren die minder streng gecontroleerd worden." Ook ziet Doebrovski, die is verbonden aan de Karelsuniversiteit in Praag, een verlagening van de wetenschappelijke norm, vooral wat betreft kwaliteit en kwantiteit van internationale publicaties.

Ernstiger dan de repressie tegen een relatief kleine kring individuen, zijn volgens Doebrovski de „wijdverspreide censuur en zelfcensuur” en de onzekerheid over de toekomst. Hij vreest een demografische kloof, omdat weinig jongeren nog bereid zullen zijn om in de door de staat gecontroleerde en potentieel onveilige sectoren van de wetenschap te werken. Daar blijven de ouderen dan over. En dat heeft impact op de toekomst van onderzoek en kennisvergaring. Bovendien werkt de jarenlange repressie corruptie en plagiaat in de hand. Wie geld heeft, koopt een cijfer of proefschrift. Wie bezwaar maakt, riskeert ontslag.

Promotievideo

Maar er gloort hoop en Russische onderwijsspecialisten in ballingschap zitten niet stil. In 2020 richtte een groep docenten de Free University op, die online studiemogelijkheden biedt en daarmee bereikbaar is voor Russischta-
lige studenten over de hele wereld. Inmiddels hebben ruim 150 docenten zich aangesloten bij het initiatief, al is

het nog niet mogelijk een diploma te ontvangen. Daarnaast zet de in Amsterdam gevestigde University of New Europe zich in voor gevluchte en bedreigde academici uit onder meer Rusland, Oekraïne, Wit-Rusland en andere landen.

In 2024 richtten Russische academici in ballingschap, onder wie Jekaterina Schulman, de Faculty for Liberal Arts and Sciences (FLAS) op in het Montenegrijnse havenstadje Budva, dat sinds de invasie uitgroeië tot bruisend centrum van Russische academische, humanitaire en creatieve uitwisseling. Dit voorjaar ontving FLAS van de Montenegrijnse autoriteiten de felbegeerde licentie, waarmee de opleiding Europese bachelordiploma's mag toekennen. Dit najaar begonnen 56 studenten aan de driejarige, Engelstalige opleiding.

„FLAS is een plaats waar vrij denken, dialoog en academische vrijheid kan overleven en groeien, ondanks oorlog en repressie“, zei de Montenegrijnse politoloog en mede-oprichter Ljubo Filipovic dit najaar in een promotievideo. Ook de Russische Doebrovski is positief over FLAS, al betreurt hij dat de opleiding Engels in plaats van Russisch als voertaal heeft. „Voor een universiteit in ballingschap is het juist cruciaal om de Russische taal te behouden als een taal van wetenschap en onderwijs, in plaats van een taal van oorlog en geweld“, zegt hij.

Een van de drijvende krachten achter de jonge opleiding is onderwijsmanager Vladimir Smeljov. Jarenlang was

Vladimir Smeljov, oprichter van de stichting Pristanisjte

FOTO PRIVÉFOTC

hij in Rusland werkzaam als manager in musea en op scholen. Maar met het groeiende autoritaire bewind, de neergeslagen anti-regeringsprotesten en de steeds strengere staatscontrole op het

Volgens Dmitri Doebrovski zou de Europese Unie veel meer moeten doen om die veilige haven voor academici zelf te creëren. Hij pleit voor de afgifte van academische visa, waarmee (gescreende) wetenschappers zich in Europa kunnen vestigen zonder vervol-

Zoals veel Russen begon Smeljov manieren te zoeken om Rusland te verlaten. Via via werd hij gevraagd om directuur te worden op een basisschool in Montenegro, waar Russische, Oekraïense, Armeense en Wit-Russische kinderen samen naar school gaan.

WORLD OF NIX

Dry January in stijl

Ontdek de voordelen van alcoholvrij

- Prijswinende alcoholvrije dranken in een pakket
- Geschonken door gerenommeerde sommeliers
- Exclusief samengesteld voor NRC-lezers
- Voel je fitter, heb meer focus en slaap beter

Adviesprijs Dry January pakket van 90,95

77,31

15%

korting op alcoholvrije dranken

Steeds meer mensen kiezen voor de kwalitatieve alcoholvrije dranken van World of NIX. Ontdek het nu zelf en proef het verschil met dit exclusief samengesteld pakket vol bekronde dranken. Deze zorgvuldig geselecteerde dranken, geserveerd in toprestaurants, passen perfect bij een stijlvolle borrel, een verfijnd diner of een feestelijk toastmoment. Zo wordt jouw Dry January vanzelf een smaakvol feestje.

Premium bubbel uit de Bordeaux 0.0%

Naam: AURA Louis Vallon

Herkomst: Bordeaux, Frankrijk

Smaakprofiel: Mousserend, fruitig en fris

Druivensoort: Merlot

Van 16,99

14,44

Frisse Pinot Gris <0.5%

Naam: Saboritz Pinot Gris

Herkomst: Rheinhessen, Duitsland

Smaakprofiel: Licht, fruitig

Druivensoort: Pinot Gris

Van 11,99

10,19

Luxe Sparkling Tea set 0.0%

Naam: Saicho Giftset

Herkomst: Azië

Smaakprofiel: Verfijnd en complex

Van 19,99

16,99

Bekroonde Italiaanse Bitter 0.0%

Naam: Abstinence Blood

Herkomst: Zuid-Afrika

Smaakprofiel: Bitterzoet

Van 16,99

14,44

Award-winning Amaretto 0.0%

Naam: Rebels 0.0%

Herkomst: Zwitserland

Smaakprofiel: Romig, noot, klein bittertje

Van 24,99

21,24

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/worldofnix

REPORTAGE GAZA-PROTEST

Tienduizenden gaan in Istanbul de straat op in protest tegen Israël

Voor het derde jaar op rij komen Turken op Nieuwjaarsdag samen voor een pro-Palestinademonstratie op de Galatabrug.

Suzan Yücel

ISTANBUL

Terwijl veel andere inwoners van Istanbul hun roes uitslapen na een nacht vol Nieuwjaarsvieringen, staat Merve Yakut (32) op de pro-Palestinademonstratie vlak voor de beroemde Galatabrug. Ze is om zes uur 's ochtends opgestaan om in haar eentje te reizen vanuit haar woonplaats Kocaeli, dat op anderhalve uur afstand ligt. In haar hand heeft ze zowel een Turkse als Palestijnse vlag. Die laatste kreeg ze uitgedeeld nadat ze na fouillering de dranghekken mocht passeren. „Ik heb vaker gedemonstreerd, maar ik vind het bijzonder om juist hier voor het eerst te staan.”

Het is de derde keer dat op 1 januari een demonstratie georganiseerd wordt tegen de genocide in Gaza door een collectief van maatschappelijke organisaties die dicht bij de Turkse regering staan. Dit keer hebben ook de vier grootste Turkse voetbalclubs zich aangesloten. Bilal Erdogan, de jongste zoon van de Turkse president Recep Tayyip Erdogan, riep daags voor het protest zijn volgers op om in groten getale aanwezig te zijn in Istanbul. Hij is er zelf ook.

Hoewel er officieel een staakt-het-vuren geldt in de Gazastrook, blijft Israël bombardementen uitvoeren in het gebied. Eerder deze week maakte het land bekend dat enkele tientallen hulporganisaties, zoals de internationale Oxfam Novib en de Nederlandse tak van Artsen Zonder Grenzen vanaf dit jaar niet meer welkom zijn in Gaza en de bezette Westelijke Jordaanoever. Daarop beschuldigde de Turkse president Erdogan Israël weer van het belemmeren van de levering van humanitaire hulp aan Gaza.

Dat het protest is gepland in de vroege ochtend na de jaarwisseling lijkt niet geheel toevallig. „Wij behoren niet tot degenen die zich op Oudejaarsavond bezatten en dronken het nieuwe jaar ingaan”, zei Bilal Erdogan een week eerder. Hij is een van de sprekers tijdens de betoging. Hij laat steeds vaker van zich horen in het openbaar: hij wordt gezien als een kansrijke opvolger van zijn vader. Met zijn sneer zet hij met name seculiere Turken die uitgebreid nieuwjaar vieren, in een slechter daglicht. Echter, de steun voor de Palestijnse strijd is breed gedragen in Turkije, ook onder seculieren.

Oplopende spanningen

Emrullah Sener (46) gaf samen met zijn vrouw gehoor aan de oproep van Erdogans zoon. Hij scant deert leuzen in zowel het Turks als het Engels. „Free, free Palestine!”, schreeuwt hij uit volle borst mee. „Nieuwjaar is een christelijk feest. Dat respecteren we uiteraard, maar we kijken wel met spijt naar

Tienduizenden demonstranten verzamelden zich op Nieuwjaarsdag rond de Galata-brug in Istanbul om te protesteren tegen Israël. FOTO KEMAL ASLAN/REUTERS

moslims die christelijke gebruiken overnemen”, zegt hij. Vorig jaar stond hij hier ook. „We krijgen geen hap door onze keel als we zien dat Palestijnen in deze winterkou niet eens tenten tot hun beschikking hebben.”

Het protest heeft een sterk religieus karakter: regelmatig wordt er vanuit de menigte ‘Allahu ekber’ (God is de grootste) geroepen. Op grote schermen zijn de sprekers te volgen, terwijl de Galatatoren achter hen is gehuld in een Palestijnse keffiyeh. De slogan van de dag luidt: ‘We laten ons niet intimideren, we laten ons niet het zwijgen opleggen. We zullen Palestina niet

vergeten en niet toestaan dat het vergeten wordt’.

De demonstratie komt op een moment dat de spanningen steeds verder oplopen tussen Turkije en Israël. In regeringsgezinde Israëlische media zoals *The Jerusalem Post* verschijnen met enige regelmaat berichten over hoe Erdogans beleid een existentiële dreiging vormt voor Israël. De landen staan lijnrecht tegenover elkaar in de discussie over de politieke situatie in buurland Syrië. Recentelijk kwam de relatie verder onder druk te staan nadat Israël Somaliland als onafhankelijke staat heeft erkend. Turkije investeert al meer

dan tien jaar in Somalië - Somaliland is een onderdeel ervan - en onderhoudt sterke banden met de Somalische regering.

Tijdens het protest worden grote afbeeldingen van Hamas-kopstuk Yahya Sinwar getoond. Sinwar, die door Israël wordt gezien als verantwoordelijke voor de aanslagen van

oktober zat Erdogan met de Amerikaanse president Donald Trump aan tafel om Trumps ‘vredesplan’ te ondertekenen. Turkije wil tijdens de tweede fase van het plan ook bijdragen aan de internationale troepenmacht in Gaza, maar Netanyahu blokkeert vanaf het begin Turkse militaire betrokkenheid.

In Turkije klinkt echter ook kritiek op Erdogans beleid: omdat Turkije nog steeds handel zou drijven met Israël. „Leugens”, noemt Bilal Erdogan die beweringen op het podium deze Nieuwjaarsdag. Turkije heeft sinds 2023 de handel met Israël verminderd en volgens eigen cijfers in 2025 helemaal stopgezet. Israël claimt echter nog steeds handel te drijven met Turkije door via Europese landen zoals Griekenland goederen te verscheppen. Turkije weerspreekt dat met klem.

„Ik hoop dat het klopt wat ze zeggen”, zegt Seda Kotan (40) die samen met haar dochter staat te demonstreren. „We moeten Israëlische goederen blijven boycotten. Ik geloof oprecht dat Erdogan zijn best doet om een eind te maken aan de ellende in Gaza. Of het hem lukt is een tweede.” Daar zijn volgens Kotan ook andere landen voor nodig, maar of die daartoe bereid zijn, daar heeft ze twijfels over. Kotan: „Tot die tijd blijven we van ons laten horen.”

Erdogan heeft warme banden met Hamas en ziet hen als bevrijders

Hamas op 7 oktober 2023, werd in oktober 2024 in Rafah gedood door Israël. Erdogan onderhoudt warme banden met Hamas en zei eerder de militante beweging te zien als een ‘groep bevrijders die hun land beschermen’. Ook maakte hij tegen het zere been van de Israëliërs in regelmatig vergelijkingen tussen de Israëlische premier Benjamin Netanyahu en nazi-kopstuk Adolf Hitler en noemde Netanyahu's beleid nazistisch.

Sinds Erdogan heeft verloren tijdens de lokale verkiezingen in 2024 neemt hij een fellere houding aan om kiezers weer aan zich te binden. Zo bemoeit hij zich intensiever met de besprekingen tussen Israël en Hamas. Afgelopen

Een meisje met twee vlaggen op de Galatabrug. FOTO YASIN AKGUL / AFP

ECONOMIE EN RECHT

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven

ILLUSTRATIE GETTY IMAGES

Mij inruilen voor een zzp'er?! Dat dacht de muziekdocent niet

DE ZAAK

Een vrouw geeft al ruim twintig jaar vioolles aan volwassenen en kinderen in Rotterdam. Ze is in dienst bij een organisatie die kunst- en cultuuractiviteiten verzorgt, waaronder muzieklessen, in Capelle aan den IJssel en Rotterdam. Deze organisatie moet in 2024 snijden in de kosten en wil daarom afscheid nemen van alle 32 docenten die vanuit loondienst muziekles geven aan particulieren. Met 31 van hen sluit de organisatie een vaststellingsovereenkomst. Alleen de vrouw weigert akkoord te gaan. Zij wil door.

Omdat het gaat om een ontslag om bedrijfseconomische redenen, moet de werkgever normaal gesproken naar het UWV, maar de cao Kunsteducatie schrijft voor dat een ontslaanvraag naar de Sectorcommissie Ontslagvolgorde Kunsteducatie moet. Dat doet de werkgever in december 2024 en in april 2025 geeft de SOK toestemming voor het ontslag van de docent. Per juni moet de vrouw op zoek naar ander werk. Maar daar voelt ze weinig voor. Ze ziet geen reden voor haar ontslag en vecht dat aan bij de rechtbank in Rotterdam.

DE UITSpraak

De kantonrechter oordeelt of aan de drie voorwaarden voor ontslag om bedrijfseconomische redenen is voldaan: (1) is het structureel laten vervallen van arbeidsplaatsen nodig voor een doelmatige bedrijfsvoering, (2) is de juiste volgorde voor ontslag vastgesteld en (3) zijn er geen mogelijkheden om de werknemer binnen een redelijke termijn te herplaatsen in een andere pas-

Een muziekdocent geeft al meer dan twintig jaar vioolles als haar werkgever haar wil ontslaan. Niet omdat er geen les meer wordt gegeven, maar omdat zzp'ers hetzelfde werk goedkoper kunnen doen. Daar probeert de vrouw via de rechter een stokje voor te steken.

Door Steven Frölke

sende functie binnen de onderneming?

Omdat het bij de tweede en derde voorwaarde voor de rechter al duidelijk misgaat, hoeft de eerste vraag, of het wegstrepen van arbeidsplaatsen nodig is, niet te worden beantwoord.

Bij een ontslagronde moet een organisatie altijd eerst afscheid nemen van de flexibele schil. Daar horen ook zzp'ers bij. En in dit geval worden de muzieklessen nu alleen nog maar door zzp'ers verzorgd en zijn alle vaste medewerkers ontslagen. De kunst- en cultuurorganisatie heeft tijdens de behandeling van de zaak niet kunnen uitleggen waarom dat noodzakelijk was. Als dat noodzakelijk is, kan een uitzondering worden gemaakt, maar dat heeft de werkgever dus niet aange-toond, terwijl de vrouw juist aangeeft dat de zzp'ers deels hetzelfde werk doen en ook het werk van de vaste medewerkers voor een deel hebben overgenomen.

En dan is er nog de plicht om te kijken of herplaatsing mogelijk is. De vaste medewerkers verzorgden vooral de privélessen en daar is de organisatie in Rotterdam mee gestopt. Daar worden nu alleen nog groepslessen gegeven, door zzp'ers. Maar in Capelle worden nog wel privélessen gegeven, ook voor de viool. Nu ook alleen door zzp'ers, maar daar had de vrouw dus nog aan de slag gekund en gewild.

De werkgever draagt als verweer aan dat het om veel minder uren gaat dan de dienstbetrekking van de vrouw, maar de rechter berekent dat er, met ander werk dat de werkgever ook bij de vrouw had kunnen leggen, wel ongeveer een baan van 0,41 fte - wat de vrouw had - zou ontstaan.

De rechter herstelt de arbeidsovereenkomst en de werkgever moet de vrouw ook over de gemiste maanden vanaf juni 2025 loon betalen.

HET COMMENTAAR

„Je ziet dat ontslag om bedrijfseconomische redenen toch weer een thema wordt”, zegt arbeidsrechtadvocaat Maarten van Gelderen. Het ging er een tijdje helemaal niet over, vertelt hij, de werkloosheid was laag, er waren nauwelijks reorganisaties. Maar van Gelderen ziet nu weer meer zaken rond deze ontslaggrond langskomen.

Hij loopt de drie voorwaarden langs. „Het beoordelen van bedrijfseconomische omstandigheden, daar zijn rechters (en ook het UWV) over het algemeen terughoudend in. Klinkt het enigszins geloofwaardig, dan is het vrij snel goed.” In deze zaak besteedt de rechter er zelfs nauwelijks aandacht aan, maar ze geeft wel expliciet aan dat

terughoudendheid inderdaad gepast is.

Net als de rechter slaat Van Gelderen aan op het feit dat de organisatie wel doorgaat met de vele zzp'ers en afscheid neemt van het vaste personeel. „Je mag alleen met zzp'ers doorgaan ten koste van vaste medewerkers als dat voor de bedrijfsvoering noodzakelijk is, en dan is ‘het is goedkoper’, zoals hier wordt aangedragen, geen valide argument.”

Het is opmerkelijk dat deze partij, juist nu er sinds begin 2025 zoveel te doen is over de inhuur van zzp'ers, voor deze aanpak kiest. „Als je duidelijk kunt maken dat je iemand echt als ondernemer nodig hebt, bijvoorbeeld als je de boekhouding als bedrijf wilt uitbesteden, kan dat wel gewoon, maar dat is hier niet het geval.”

En dan is er nog de voorwaarde dat er voor ontslag eerst moet worden gekeken of iemand elders binnen de organisatie aan de slag kan. „In dit geval lag de beoordeling bij de Sectorcommissie Ontslagvolgorde Kunsteducatie, maar van het UWV weet ik dat daar normaal ook veel waarde aan gehecht wordt. Je moet laten zien dat je zorgvuldig gekeken hebt. En dat is hier niet het geval, nu er redelijk dichtbij passend werk is.”

„Als het ontslag onterecht blijkt, kun je als werknemer twee dingen doen. Terug in dienst of om een billijke vergoeding vragen. Deze vrouw wilde echt terug en dat is volledig gehonoreerd. De organisatie moet haar weer in dienst nemen.”

Uitspraak: Rechtbank Rotterdam, 5 december 2025
ECLI:NL:RBROT:2025:14266

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven

We moeten nú aan de bak, zegt **Cristina Caffarra** in Brussel. Europese soevereiniteit moet wat haar betreft een politieke toprioriteit worden. FOTO JUSTIN GRIFFITHS-WILLIAMS

De EU is een 'digitale kolonie van de VS'. Deze Italiaanse probeert dat te veranderen

Marloes de Koning

BRUSSEL

Cristina Caffarra heeft een donkerrode avondjurk aan. Haar haar zit in een onbeweeglijke golf, in Beatrix-stijl. Met een glimlach gaat ze de tafels af en stelt ze mensen aan elkaar voor tijdens het sprekersdiner voorafgaand aan de jaarlijkse conferentie die ze in Brussel organiseert. Als thema heeft ze dit keer: digitale soevereiniteit.

Het is 29 januari en ruim een week nadat Donald Trump aan zijn tweede termijn is begonnen als president. De bazen van Amerikaanse techbedrijven zaten bij zijn inauguratie op de eerste rij. De regering-Trump vormt samen

met de top van de techbedrijven een front tegen Europese techregulering. Het handhaven van die wetten staat volgens de nieuwe Amerikaanse president gelijk aan onterecht belasting heffen op Amerikaanse bedrijven. En dat maakt hem boos.

Overheden, bedrijven en burgers in Europa zijn kwetsbaar. Ze zijn de afgelopen decennia bijna volledig afhankelijk geworden van Amerikaanse techbedrijven. Dat besef veroorzaakt groeiend ongemak in de Europese hoofdstad. Het bonte gezelschap dat op 29 januari in Brussel borrelt en dineert vindt het hoog tijd voor actie. Europese overheden moeten een deel van hun aanbestedingen Europees gaan doen, vinden ze, en niet al hun budget voor software en dataopslag in Amerika besteden.

—
Eurostacks boodschap is: overheden, stimuleer de vraag naar alternatieven voor de diensten van grote Amerikaanse bedrijven
—

De van oorsprong Italiaanse econoom en mededingingsexpert Cristina Caffarra is een van de drijvende krachten achter die groep. Deze gebruikt de hashtag 'EuroStack' bij haar pogingen Europese overheden op te poken. Meestal spreken de ondernemers, academici, techjuristen en politici uit verschillende landen elkaar online en via Signal. Het sjeke diner in Museum Belvue in Brussel is een kans om elkaar beter te leren kennen.

Gastvrouw Caffarra heeft goed verdiend met klussen voor grote Amerikaanse techbedrijven zoals Apple en Amazon en de Europese Commissie (in rechtszaken tegen Google) en kan het zich nu veroorloven te doen wat ze leuk en belangrijk vindt. Ze is goed in netwerken en peptalks geven. En ze neemt geen blad voor de mond, waar-

bij blijkt dat ze duidelijk meer op heeft met doeners uit het bedrijfsleven dan met politici en denktankers.

We moeten nú aan de bak, trapt Caffarra af als ze kort wat zegt bij het voorgerecht. De volgende dag herhaalt ze het vanaf een hoge kruk op het podium, in een andere rode jurk die opvalt tussen de pakken. „Vorige jaren waren we optimistisch. Achteraf kun je zeggen dat Europa slaapwandelde. (...) Nu overheerst het gevoel dat we in Europa ernstig bedreigd worden.”

Uitwijken naar de VS

Caffarra heeft van binnenuit gezien hoe de macht van de grote Amerikaanse techbedrijven groeide. Europese bedrijven werden overgenomen en konden niet concurreren met de Amerikanen. Getalenteerde Europeanen emi-

Frank Karlitschek, CEO van NextCloud, afgelopen juni in München. FOTO MICHAELA STACHE.

greerden. Ondernemers die kapitaal nodig hebben wijken nu uit naar de VS. En de EU is in hoog tempo veranderd in wat Caffarra een 'digitale kolonie van Amerika' noemt. Het frustreert haar en ze wil dat die ontwikkeling stopt. Maar hoe krijg je in 27 lidstaten zowel de ondernemers als de politici en toezichhouders in beweging?

Samen met een andere gedreven Italiaanse econoom, Francesca Bria, en met de baas van berichtendienst Signal, Meredith Wittaker, organiseert Caffarra in september 2024 een bijeenkomst in het Europe Parlement getiteld 'Toward European Digital Independence'. De ondertitel is 'Building the EuroStack'. Een lange lijst sprekers legt de politici uit wat ervoor nodig is om Europese alternatieven voor het overwelddigende Amerikaanse techaanbod te laten slagen.

De bijeenkomst vormt achteraf gezien de lancering van een beweging. De sprekers en een deel van de aanwezigen vindt elkaar op het thema digitale soevereiniteit. Ze beginnen een Signal-groep en vergaderen een paar keer online. De term 'EuroStack' bekt lekker en helpt om duidelijk te maken dat digitale infrastructuur uit lagen bestaat. Een 'stapel' die begint bij de (zee)kabels en die eindigt bij de software. Alleen als je serieuze Europese spelers opwekt op alle terreinen, dus van kabels en datacenters tot chips en clouds, kun je enigszins onafhankelijk zijn. En dat doe je volgens Caffarra en consorten door vraag te scheppen. De hashtag 'EuroStack' plakken ze vanaf najaar 2024 achter allerlei uitingen.

Bij het diner voorafgaand aan Caffarra's conferentie is de groep voor het eerst in vier maanden weer fysiek bij elkaar. De herverkiezing van Trump heeft het gevoel van urgentie behoorlijk aangewakkerd. Onder de aanwezigen zijn veel techondernemers, maar ook toezichthouders, bankiers, consultants, politici en journalisten. De sfeer is informeel en opgewekt. Een Duitse Europarlementariër van de Groenen en een Franse specialist in techregulering

zijn druk in gesprek aan een van de ronde tafels.

Highfiven

De Fransman is opgetogen. De Brusselse lobbygroep van de grote Amerikaanse techbedrijven, de Chamber of Progress, heeft laten uitrekenen wat het de EU zou kosten als het de diensten van de huidige Amerikaanse techbedrijven in Europa wil vervangen door spullen van eigen makelij. De uitkomst: ten minste 25 keer de hele EU-begroting. De berekening is naar medium *Politico* gelekt, dat er die ochtend over publiceerde. Toen hij erover hoorde heeft de Fransman met zijn EuroStack-bondgenoten gehighived, vertelt hij. Tegengas van Big Tech is in zijn ogen erkenning dat EuroStack tractie krijgt. „Anders zouden ze ons gewoon negeren.”

In het stuk gebruikt Chamber of Progress de term *digital curtain*. De suggestie is dat Europeanen zichzelf achter een digitaal gordijn zetten als ze proberen alle technologie zelf in elkaar te knutselen - een verwijzing naar het leven achter het IJzeren Gordijn tijdens de Koude oorlog.

De EuroStack-mensen bepleiten geen totale loskoppeling van de VS. Hun boodschap is: overheden, stimuleer de vraag naar alternatieven voor de diensten van grote Amerikaanse bedrijven zoals Microsoft, Google en Amazon. Doe een percentage - bijvoorbeeld 20 of 30 procent - van de overheidsbestedingen Europees. Dan stimuleer je de vraag en gaan Europese bedrijven die producten en diensten ook ontwikkelen. Zo kunnen Europese bedrijven tot bloei komen naast de Amerikaanse reuzen. En ontstaat keuzevrijheid.

Toch leggen de lobbyisten van de Amerikaanse techbedrijven met hun digital curtain-waarschuwing hun vinger slim op een gevoelige plek. Want EuroStack klinkt aantrekkelijk, maar het is een hashtag waarachter een hercules-taak schuilgaat. Hoe week je Europa los uit de Amerikaanse digitale greep. En hoe verkoop je iets wat er nog niet is?

Europese elites praten maar over hun waarden, maar hebben niet de minste interesse om een eigen digitale infrastructuur op te bouwen

Cristina Caffarra
econoom

Frank Karlitschek voelt verantwoordelijkheid, hij wil de Europese 'techstack' helpen bouwen. De Duitse softwarebouwer en ondernemer biedt met zijn bedrijf NextCloud kantoorsoftware aan à la Microsoft, maar met twee grote verschillen: het is Europees en open source. Ze werken daar met z'n tweehonderden aan, grotendeels vanuit Stuttgart en Berlijn.

Karlitschek trekt nauw met Caffarra op. Hij is behalve ondernemer ook activist voor privacy en open internetstandaarden, zodat software toegankelijk en betaalbaar blijft. Iemand die zich thuisvoelt achter zijn computer maar wat minder op zijn gemak is bij netwerkbijeenkomsten dan Caffarra. Dat is te zien op de vele foto's na ontmoetingen met politici, waar ze in de loop van het jaar samen op staan. Caffarra altijd professioneel posierend, met een grote lach, Karlitschek een tikje ongemakkelijk kijkend.

De belangstelling voor de producten van NextCloud en voor het idee van een 'EuroStack' stijgt exponentieel als Trump en zijn vicepresident JD Vance de confrontatie met de EU opzoeken. In februari zegt Vance tijdens een speech op de jaarlijkse veiligheidsconferentie in München onder meer dat Europa zichzelf van binnen uit uitholt. De democratie in de EU zou niet meer functioneren, wat onder meer zou komen door de Europese regels voor de digitale wereld - die in de praktijk vooral de grote Amerikaanse sociale mediabedrijven als Meta en X treffen.

Motorblok Duitsland

Caffarra wordt platgebeld, vertelt ze half februari telefonisch vanuit de auto. „Ik zit acht uur per dag op Zoom. Het is als tijdens de coronapandemie.” Ze merkt dat de boodschap landt in lidstaten als Frankrijk en Zweden. De opstelling van het Europese industriële motorblok Duitsland, dat aan de vooravond staat van verkiezingen, is nog een vraagteken.

Caffarra wil dat de Europese industrie zich uitspreekt voor Europees

aanbesteden en spreekt haar contacten in het bedrijfsleven hierover aan. Het resulteert half maart in een gezamenlijke brief van Europese ceo's aan de voorzitter van de Europese Commissie en de Eurocommissaris van digitale zaken. „Je kunt jezelf niet uit de positie van achterblijver reguleren”, staat er onder meer. De lange lijst namen eronder illustreert vooral hoe onbekend de meeste Europese techbedrijven zijn. Er staan ook grotere spelers onder, zoals de topman van Airbus.

Karlitschek krijgt het razend druk. Iedereen wil informatie over zijn 'Europese alternatief'. Maar NextCloud is geen Europese Microsoft. Het biedt alleen kantoorsoftware, voor zaken als videobellen, samenwerken in documenten en wat lijkt op Excel-diensten. Maar het heeft geen cloud en maakt geen specialistische software voor bedrijven die 'hyperscalers' als Microsoft, Amazon en Google wel bieden.

Wat die bedrijven voor hun klanten zo aantrekkelijk maakt, is dat achter één loket een hele wereld schuilgaat. Wie in Europa iets vergelijkbaars wil kopen, moet zakendoen met allerlei kleine en middelgrote bedrijven. En rekening houden met de kans dat die technische 'oplossingen' (ict-jargon) nét niet lekker op elkaar aansluiten.

Als de Europese techindustrie een schijn van kans wil maken om te bloeien in de schaduw van de Amerikaanse giganten zullen de bedrijven ervoor moeten zorgen dat hun producten onderling uitwisselbaar zijn en in samenhang gebruikt kunnen worden, legt Karlitschek begin maart uit in een videogesprek. „Ik geloof heel sterk dat we moeten samenwerken”, zegt hij. Hij klinkt wat bedrukt en druk. „Het móet lukken, voor de toekomst van Europa. Maar ik weet niet zeker of wij als Europa dat ook kunnen leveren.”

En dus probeert de NextCloud-topman de gefragmenteerde Europese

Lees verder op pagina 26

»

» Vervolg van pagina 25

ict-industrie in beweging te krijgen. Op 4 maart pakt Karlitschek het vliegtuig naar Milaan voor een EuroStack-bijeenkomst met vooral Europese ondernemers. Het is de bedoeling daar stappen te zetten richting een gezamenlijk Europees ict-aanbod. Ze spreken er een eerste stap af naar een gezamenlijke Europese standaard voor clouds.

Politiek landt de boodschap

In Nederland hamert ict-expert Bert Hubert al jaren fanatiek op de noodzaak van meer digitale autonomie. De voormalige ondernemer en oud-toezichthouder op de inlichtingendiensten houdt er lezingen over, schrijft blogs en LinkedIn-posts en denkt mee met onderzoekers. Hij vindt nauwelijks weerklank. Maar na de inauguratie van Trump stroomt ook zijn inbox over van de verzoeken om te komen spreken en bellen dagelijks journalisten. Hij krijgt een hoofdrol in een item van Arjen Lubach over digitale soevereiniteit en wordt af en toe herkend op straat en in de trein.

Hubert is handig met metaforen, waarmee hij ingewikkelde techniek behapbaar maakt voor leken. Om duidelijk te maken wat afhankelijkheid van een Amerikaanse hyperscaler inhoudt, laat hij bijvoorbeeld slides met plaatjes van koffiezetapparaten zien. Koffie zetten kunnen we allemaal, maar ict-beheerders zijn de afgelopen jaren massaal aan de Senseo gegaan, en nu kunnen ze alleen nog maar van die dure koffiepads van dat ene merk kopen. In het voorjaar sluit Bert Hubert zich aan bij EuroStack. Hij behoort al snel tot de actieve kern.

Op het oog heeft de EuroStack-beweging succes. De Eurostack-aanbevelingen zijn onder leiding van Francesca Bria, econoom en specialist in digitaal beleid, samengebracht in een lijvig rapport dat begin juni wordt omarmd door de meeste fracties in het Europelement. En het lukt in april - mede dankzij Duitse denktanks die goede banden met de CDU hebben - om EuroStack genoemd te krijgen in het Duitse coalitieakkoord tussen CDU/CSU en de SPD. Elon Musk helpt onbedoeld mee, door zich via zijn platform X met de Duitse verkiezingen te bemoeien en de radicaal-rechtse AfD te steunen.

Politiek lijkt de boodschap te zijn geland. Bert Hubert gaat mee naar een reeks ontmoetingen in Brussel, waar onder een uur durend gesprek met Eurocommissaris voor digitalisering Henna Virkkunen op een warme dag in juli. Caffarra is na afloop opgetogen en ervan overtuigd dat de boodschap doordringt, want Virkkunen heeft bij herhaling gezegd dat de Europese Commissie bezig is met de aanbestedingsregels. Caffarra speelt even de schooljuf als ze weer buiten staan. „Klas, ik ben trots op jullie.”

Sovereignty washing

De Amerikaanse bedrijven spelen slim in op het Europese verlangen naar technologische soevereiniteit, door ineens allerlei producten en diensten ook 'soverein' te noemen. Microsoft biedt een soevereine cloud-oplossing, Amazon ook, Google ook. De bedrijven beloven bijvoorbeeld datacenters in Europa te gebruiken. Of brengen een extra - Europese - bestuurslaag aan in hun bedrijf.

Krijgen Europeanen daarmee de verlangde onafhankelijkheid? De uiteindelijke eigenaren blijven Amerikaans. *Sovereignty washing* noemt de groep rond Caffarra het, analoog aan 'green washing', de ingeburgerde term

Boven: **Cristina Caffarra** houdt bijna dagelijks ergens een peptalk. FOTO JUSTIN GRIFFITHS-WILLIAMS
Onder: **Frank Karlitschek** van NextCloud is naast ondernemer ook activist voor privacy en open internetstandaarden. FOTO MICHAELA STACHE

voor bedrijven die net doen alsof ze duurzaam zijn.

De Amerikaanse bedrijven zeggen wel precies wat hun klanten willen horen. Tevreden klanten, waarmee ze langlopende relaties hebben. De kleine Europese bedrijven zijn de nieuwkomers, die er anders uitzien en anders klinken. Ze worden voorzichtig besnuffeld. Europese bedrijven en overheden beginnen pilots met hun diensten en producten, maar kopen nog nauwelijks op een andere manier in.

NextCloud organiseert presentaties om de onbekendheid weg te nemen. In Den Haag had het bedrijf aanvankelijk een zaaltje voor vijftig man geboekt. Er kwamen er meer dan driehonderd. Op 5 juni zit het ook bomvol als ze een 'top' organiseren in het Marriott hotel in München met panels over soevereiniteit. Caffarra krijgt er de lachers op haar hand als ze het idee dat je met meer Europese regulering een tech-industrie kunt bouwen „een collectieve hallucinatie” noemt.

Het bedrijf doet een knieval om de drempel voor gebruikers zo laag mogelijk te maken. Bij hun update NextCloud Hub 10 passen ze het kleurenpalet aan. Zijn gebruikers er door jarenlange ervaring met Microsoft aan gewend dat een tekstverwerker à la Word blauw is, Excel groen en PowerPoint rood? Prima, dan werkt NextCloud met vergelijkbare kleuren.

Ambtelijke diensten die daadwerkelijk overstappen zijn echter nog schaars. De regering van deelstaat Schleswig-Holstein is sinds maart 2024 bezig met het vervangen van Microsoft-diensten door opensource-alternatieven voor de dertigduizend ambtenaren. Een Oostenrijks en een Frans ministerie volgen. Het tegenovergestelde gebeurt ook. Delen van de overheid, zoals de Nederlandse Belastingdienst, zetten de al eerder in gang gezette migratie naar Microsoft door. Ze zien op korte termijn geen Europese alternatieven.

Politiek en de inkoop van ict zijn twee compleet gescheiden werelden, schrijft Bert Hubert op zijn blog. „Ongeacht wat parlementen en ministeries zeggen, de inkoopafdeling zal blijven kopen wat ze altijd al kochten.”

Cristina Caffarra houdt vrijwel dagelijks ergens haar peptalk. Als het jaar vordert steeds vaker via videoverbinding, want het is allemaal niet meer te bereizen. Ze lanceert in juli haar eigen podcast, *Escape Forward*. En blijft fanatiek en uitgesproken op LinkedIn. Uit haar posts spreekt wel steeds meer frustratie. „Europese elites vernielen Europa zelf”, schrijft ze bijvoorbeeld als Europeanen begin december geschokt reageren op de Amerikaanse nationale veiligheidsstrategie, die uitgesproken anti-EU is. „Ze praten maar over hun waarden en de geweldige Europese manier van leven, maar hebben niet de minste interesse in het bouwen van een eigen digitale infrastructuur”, schrijft ze.

De grote jongens

Tijdens zijn presentaties krijgt Hubert steeds dezelfde vraag. Wat is dan het alternatief voor het Amerikaanse aanbod? Waarnaar kunnen we overstappen? En dan moet hij eind 2025 nog steeds hetzelfde antwoorden als een jaar eerder. Namelijk dat Europese bedrijven flink aan de bak moeten.

Hij raakt teleurgesteld over hoe de Europese bedrijven zich opstellen, vooral cloudaanbieders als Hetzner, Leaseweb (Nederlands), OVH en Ionos. „Je zou verwachten dat die voorop zouden lopen in de strijd. Maar in plaats daarvan zeggen ze ‘Het ligt niet aan ons dat mensen onze spullen niet kopen’.”

Op 18 november bestijgen de Franse

president Emmanuel Macron en de Duitse bondskanselier Friedrich Merz gezamenlijk het podium in een voormalige gasfabriek vlakbij de luchthaven in Berlijn. Frankrijk en Duitsland - het motorblok van de EU - hebben een top over Europese digitale soevereiniteit georganiseerd. Er zijn meer dan duizend gasten en ministers uit 23 EU-lidstaten.

Het gaat over plannen om het gemakkelijker te maken bij aanbestedingen niet-Europese bedrijven uit te sluiten, bijvoorbeeld met een verwijzing naar nationale veiligheid. En over het streven 'eerst innoveren, dan reguleren'. Anti-Amerikaanse statements ontbreken. De aanwezige ministers en staatssecretarissen, waaronder de Nederlandse, tekenen een verklaring.

Daarin gaat het nadrukkelijk over autonomie en keuzevrijheid, niet over soevereiniteit, want iedereen weet dat volledige ontkoppeling een illusie is en niemand wil de regering Trump onnodig tegen de haren instrijken. Frank Karlitschek van NextCloud is een van vijftien ceo's met een plek aan een ronde tafel bij Merz en Macron. Dat klinkt specialer dan het is, vertelt hij twee dagen later in een videogesprek. Ze hadden vijftien minuten in totaal - 'je mocht twee minuten iets vertellen' - en daarna een groepsfoto.

De top bewijst dat het thema digitale soevereiniteit tot het hoogste Europese politieke niveau is doorgedrongen. Toch houdt Karlitschek er gemengde gevoelens aan over. „Het wordt heel breed en gaat alle kanten op. Ik ben een beetje bang dat we de focus verliezen.”

De dreigende taal van Trump en de techbazen heeft er intussen ook toe geleid dat Europa beseft dat het militair onafhankelijker moet worden van de VS. En daar is het gelijk boter bij de vis. In NAVO-verband is afgesproken dat Europese overheden hun uitgaven voor defensie fors opvoeren. En die industrie staat niet stil.

Aan dezelfde tafel met Karlitschek zitten vertegenwoordigers van onder meer het defensie- en elektronicabedrijf Thales en de Franse bouwvergevochtsvliegtuigen Dassault. Defensie raakt aan digitale onafhankelijkheid. De thema's overlappen onder meer bij cyberveiligheid. Er is geld te verdelen en dus te verdienen. Karlitschek voelt zich met zijn open source-achtergrond en als privacyactivist niet direct thuis tussen in de wereld van de defensieorders.

‘We boksten boven ons gewicht’

Nu de boodschap politiek lijkt te zijn geland is het bij EuroStack tijd voor de volgende fase. „Tot nu toe waren we een los collectief. Ik, een paar ceo's, een LinkedIn-kanaal. We boksten boven ons gewicht”, zegt Caffarra eind oktober telefonisch.

In november, dezelfde week als de Europese top in Berlijn plaatsvindt, registreren Caffarra en Karlitschek EuroStack als stichting in de Duitse hoofdstad. Caffarra wordt voorzitter, Karlitschek een van de bestuursleden. Ande-

” Een Italiaanse powerlady die niets met computers heeft was nodig om de boel aan te jagen

Bert Hubert
ict-expert

ren zijn bijvoorbeeld de ceo van Proton, de Zwitserse aanbieder van beveiligde mail en cloud, en een aantal Franse en Duitse techondernemers en investeerders.

De stichting moet helpen bij de stap van 'praten naar actie', staat in de verklaring. En dat het tijd is om te gaan 'bouwen' aan het Europese aanbod. Wat dit concreet betekent, is niet gelijk duidelijk. Het is vooral geen brancheorganisatie, zegt Caffarra telefonisch. Daarvan lopen er in Brussel al genoeg rond.

Caffarra hoopt met EuroStack vooral vraag en aanbod in Europa bij elkaar te brengen. Maar de stichting is geen consortium van EuroStack-bedrijven. Geen keurmerk. En al helemaal geen denktank, 'die praten alleen maar eindeloos'. Ze reageert als door een wesp gestoken op de suggestie dat de EuroStack-stichting wel iets weg heeft van een ngo die ergens voor lobbyt, namelijk Europese digitale soevereiniteit. „Niemand betaalt me. Ik bepleit een zaak waarin ik geloof. In mijn eigen tijd en van mijn eigen geld. Als mensen je betalen, denken ze dat ze je bevelen kunnen geven.”

Ze is negatief over de politiek in Europa. „Er is geen leiderschap, geen visie”, zegt ze vlak voor Kerst in een interview met Bloomberg tv. „Maar de industrie komt in beweging. Ik denk dat we veel vertrouwen in Europese tech gaan zien.”

Aanvankelijk was de EuroStack-oproep vooral „*Buy European*” (gericht aan overheden), daarna ook „*Sell Euro-*

pean” (aan de bedrijven) en nu is het „*Fund European*”. Dat laatste gaat lukken, gelooft Caffarra. Ze noemt nieuwe Europese techfondsen, onder meer van het (Amerikaanse) Sequoia Capital en het in Zwitserland gevestigde investeringsfonds Lakestar. En hint telefonisch op fondsen waarvan ze de naam nog niet wil noemen, onder meer van rijke Europese families die zouden willen investeren in Europese tech, maar zeggen daarbij advies van EuroStack te willen gebruiken.

Onmogelijke uitdaging

EuroStack heeft het thema digitale autonomie succesvol helpen agenderen, concludeert ict-expert Bert Hubert. „Een Italiaanse powerlady die niets met computers heeft was nodig om de boel aan te jagen.” Meer dan dat kan een beweging als EuroStack in zijn ogen niet doen: de stichting produceert zelf geen technologie en je kunt niet oneindig langs de zijlijn staan en roepen dat iedereen het anders moet doen.

Hubert: „De Europese industrie staat buitenspel. Maar vervolgens zijn de techbedrijven hier er ook niet in geïnteresseerd om de kar te trekken naar een oplossing.” Zijn conclusie: „EuroStack staat voor de onmogelijke uitdaging klanten die niet willen kopen te koppelen aan leveranciers die niet willen maken. Strategisch loop je dan dood.”

Hij besluit er wat afstand van te nemen en verlaat met een afscheidsboodschap de EuroStack-Signal-groepjes.

Geef iets bijzonders cadeau

Van tijdloze sculpturen en replica's voor aan de muur tot prachtige woon- en modeaccessoires

Adviesprijs **159,-**
CLAUDE MONET SCHILDERIJ - DE EKSTER
37 x 44 cm | gelimiteerde oplage, 199 exemplaren | genummerd | gesigneerd | reproductie, giclée print op canvas

Adviesprijs **565,-**
ANJA STRUCK SCHILDERIJ - IK ADEM VREUGDE IN MIJN HART
58 x 58 cm | gelimiteerde oplage, 199 exemplaren | genummerd | gesigneerd | reproductie, giclée print op canvas

Adviesprijs **155,-**
VINCENT VAN GOGH - MUZIEK JUWELENDOOSJE
"Spring" van A. Vivaldi begint te spelen als het deksel geopend wordt

Adviesprijs **249,-**
PETRA WASZAK KETTING - SKY
handgemaakt | verguld messing | apatiet | gekleurd | geëmailleerd | lengte 42-47 cm | hanger Ø 4 cm

Adviesprijs **185,-**
KETTING - NEELA
lapis lazuli | vergulde elementen | lengte 51 cm

Adviesprijs **210,-**
KETTING - GINKGO
verguld 925 sterling zilver | lengte 45 cm | hanger 4 x 4,5 cm

Adviesprijs **Van €119,- tot €99,-**
WASSILY KANDINSKY WANDKLOK - KLEURENSTUDIE VIERKANTEN
30 x 30 x 2 cm (h/b/d)

Adviesprijs **119,-**
SCULPTUUR - KRANTENLEZER
gietswerk van metaal | gebronsd | 14,5 x 5 x 3 cm (h/b/d)

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/arsmundi

Mark Slats (rechts in de boot) samen met zijn drie teamleden in de voorbereidingen op The World's Toughest Row. FOTO PENNY BIRD

INTERVIEW **MARK SLATS** OCEAANROEIER

‘Het is onwijs gaaf om de oceaan over te steken op spierkracht’

De boot heeft twee kleine cabines, waar de vier roeiers afwisselend kunnen slapen. FOTO PENNY BIRD

4.800 kilometer roeien. Van de Canarische eilanden naar de Caribische. En dan ook nog eens zo hard mogelijk. Mark Slats (48) deed het drie keer, en is bezig aan zijn vierde poging. „Het is altijd spannend, maar dat maakt het ook mooi.”

Marit Verbeek

AMSTERDAM

Boven op een berg op het Spaanse eiland La Gomera neemt Mark Slats – ontbloot bovenlijf – zijn telefoon op. „We hebben niet zoveel meer op de boot te doen. Dus we zijn even 25 kilometer ofzo aan het lopen, naar de andere kant van het eiland. Hierboven is bereik.” Hij laat de omgeving zien: roodbruin vulkanisch gesteente onder een felblauwe lucht. Zijn teamgenoten liggen verder bergafwaarts te soezen. Het is 10 december, twee dagen voor de geplande start van de World’s Toughest Row, het grootste mondiale evenement oceaandroeien, naar het Caribische Antigua. 43 boten uit allerlei landen doen mee. Naast Slats nog één ander team met Nederlanders, Bestgole.

In 2017 roeide Slats (48) voor het eerst de Atlantische Oceaan over, solo. Hij schreef meteen het wereldrecord op zijn naam: ‘slechts’ 30 dagen had hij nodig. In 2020 deed hij het nog eens dunnetjes over, als duo met Kai Weidmer. Wéér een wereldrecord. Ze waren zelfs eerder dan de viertallen aan de overkant. En vorig jaar met z’n vieren, weer als eerste aan de overkant – maar geen record. Het huidige record voor de viermans staat op 29 dagen, 13 uur en 34 minuten. Dat wil Slats dit jaar verbreken.

Maar hij doet het niet alléén voor de records: het team zamelt ook geld in voor het Prinses Máxima Centrum voor kinderoncologie. Slats haalde de afgelopen jaren in totaal 58.000 euro op en hoopt dit jaar de 100.000 te halen.

Als de in Australië geboren Wassenaarder niet roeit, is hij wel met een andere uitdaging bezig: tien ironmans in tien dagen, of solo de wereld rondzeilen. Daarnaast runt hij een eigen bedrijf, dat roeiboten bouwt – het type waar hij medio december instapte. Ook heeft hij een vrouw en een zontje van twee.

Flak voor het interview kreeg het team in de veiligheidsbriefing te horen dat de start waarschijnlijk een dag naar voren gehaald zou worden, vertelde Slats. „Er komt heftig weer aan: tot 35, 40 knopen wind [8 beaufort]. Dan is het natuurlijk lekker dat je wat verder van de eilanden bent. Het wordt een keiharde noordoostenwind, precies wat we nodig hebben.”

Wat heeft dat voor invloed op het roeien, zulke harde wind mee?

„Je kan natuurlijk een keer rollen, kapseizen. Maar we hebben getraind met harde wind, we zijn er klaar voor. Iedereen heeft een paar dagen nodig om in te komen, of misschien wel een week. En als je dan gelijk zo’n storm hebt, ja, dat is wel heftig. Maar voor de ervaren teams is het een goede manier om te ontsnappen, uit te lopen.”

Ben je al eens gekapseisd?

„In 2017 ben ik misschien wel honderd keer gekapseisd. Dat gebeurde met het slechte weer één keer per twee uur of zo. Er wordt nu een golfslag van tussen de vijf en acht meter voorspeld volgende week – dat is het heftigste wat ik ooit heb gezien in deze race.”

Wat doe je als je kapseist?

„De boot is zelfrichtend, dus die komt altijd weer overeind. En je zit altijd aan de boot vast. Maar je loopt wel het risico dat je geblesseerd raakt, want je wordt wel ergens tegenaan gegooid.”

En is het niet eng?

„Het is natuurlijk altijd wel spannend. Maar dat maakt het ook wel weer mooi, hè.”

Na de finish vorig jaar zei je dat je niet snel nog een keer mee zou doen. Maar nu ben je er weer.

„Ik was sowieso wel gaan trainen, hoor. Want ik wilde met het WK indoor roeien meedoen; ik wilde weer een uitdaging in het

voorzicht. En toen kwam dit team. Ik gebruik ze altijd in mijn lezingen: het zijn twee bergbeklimmers en een bouwvakker en ze versloegen een olympisch team op de Pacific. Eind maart kreeg ik een oproep van deze jongens.”

Ervaren en georganiseerd team

Hoewel Slats eerste reactie was: „dat ga ik niet doen”, begon hij er toch over na te denken. Het team, Kiwi Fondue, met twee Zwitsers, Lorenz en Alex Gammeter en de Brit Alex Brooker, is ervaren en goed georganiseerd: Slats hoefde alleen maar de boot voor te bereiden. „Toen ben ik nog wel vier weken bezig geweest om mijn vrouw te overtuigen. Als het thuisfront er niet achter staat, gaat het niet lukken. Er waren wel wat dingen die aangepast moesten worden.”

Wat voor dingen moesten anders?

„Ik ging altijd om vier uur ’s ochtends trainen; dan heb ik het maar gedaan. Voor m’n werk, dat vind ik fijn. Maar mijn zontje of vrouw werden daar wakker van, dus ben ik ook ’s avonds gaan trainen – wat ik veel zwaarder vind.”

Vijftien tot dertig uur per week trainde Slats dit jaar, het overgrote deel op de ergometer. Meestal roeien ze aan boord met z’n drieën tegelijk: drie uur roeien, een uur pauze. Of een uur roeien, twintig minuten pauze, afhankelijk van de omstandigheden. ’s Nachts doen ze twee uur roeien, twee uur slapen.

Afzien is niet alleen een kleine maand lang meer roeien dan rusten. Op een bootje van negen bij anderhalve meter met vier bomen van kerels bivakkeren is dat ook. Voor en achter is een kleine cabine. Die deel je met z’n tweeën; als de een slaapt, roeit de ander. Slapen doen ze op een matje van vijf centimeter dik. „Je slaapt ook maar kort: voordat je pijn in je rug hebt, moet je alweer naar buiten.” De wc is een emmer en ze leven van gevriesdroogd voedsel.

Alle zakken droogmaaltijden en snacks zijn minutieus uitgeteld. „Ik eet best veel, maar ik ben daar vrij uniek in. Ik eet aan boord zo’n 13.000 kilocalorieën per dag. De meesten eten maar 5.000 calorieën. Maar dat haal ik nu niet eens: dan heb ik de hele dag honger.” Drinkwater maken ze aan boord zelf, met een watermaker. Tien liter drinken ze per persoon per dag. Qua kleding hebben ze ieder vier shirts en acht boxershorts mee. „Ik roei altijd in mijn boxershort, met blote buik. En ik heb een regenjasje.” Om de paar dagen doen ze de was.

In 2017 roeide je voor het eerst de Atlantische Oceaan over. Hoe kwam je op dat idee?

„In 2005 zeilde ik van Afrika naar het Caribisch gebied, toen kwam ik een roeiboortje tegen op zee. Ik dacht: dat is kicken zeg, ik wist helemaal niet dat mensen dat doen. Dat wil ik ook. Maar dan kom je in Nederland, zet je een bedrijf op en ben je voor je het weet twaalf jaar verder. In 2016 dacht ik: voor mijn 40-ste wil ik fitter zijn dan ik ooit geweest ben, en dat moet ik met een doel doen.”

De oceaan over roeien is dan best een groot doel, toch? Andere mensen gaan misschien een marathon lopen.

„Ja, maar ik heb natuurlijk ook al grote dingen gedaan. Ik heb al twee keer non-stop solo rond de wereld gezeild. Ik hou wel van grote doelen. En ik zag al die mensen die dat deden. Ik dacht, nou, dat moet ik ook wel kunnen.”

Wat trekt je in die grote uitdagingen?

„Ik hou van diepe dalen en hoge pieken. En ik doe altijd wel een beetje gekke dingen. Ik heb twee jaar geleden tien ironmans gedaan in tien dagen. Het geeft een onwijs gaaf gevoel om zo’n oceaan over te gaan op spierkracht. Ik realiseer me ook dat ik bevoorrecht ben, dat ik dit soort dingen gewoon kan doen. Het is een uitdaging die heel veel geld kost: zo’n campagne kost anderhalve ton. Ik doe het nu voor de vierde keer; ik heb

Mark Slats doet mee aan The World’s Toughest Row. FOTO PENNY BIRD

Als Mark Slats niet roeit, is hij wel met een van zijn andere uitdagingen bezig: tien ironmans in tien dagen, of solo de wereld rondzeilen

geen euro op de bank, maar ik heb een heel mooi leven.”

Gaat het je vooral om de prestatie of om het trainen?

„Het gaat mij erom dat we met z’n vieren op de boot stappen en dat we geen centimeter laten liggen in die oceaan. Dat we er altijd voor elkaar zijn. Eigenlijk het enige waar je mee bezig moet zijn: hoe kan ik zorgen dat mijn maatje sneller gaat? Alle *hardship* delen op een plek die zo groot is als jouw eetkamertafel.”

Hoe laat je elkaar sneller varen?

„Door oprechte interesse in elkaar te hebben. In het dagelijks leven is het allemaal snel, zijn we met tien dingen tegelijk bezig. Er is nooit echt tijd om te praten. En nu heb je alle tijd van de wereld voor elkaar. Dat kan op een hele simpele manier: gewoon vragen hoe het met iemand gaat. Noem eens tien dingen over je overgrootoma, of je tante of je broer. En dan echt geïnteresseerd luisteren.”

Waar kijk je het meest naar uit?

„Naar de harde wind en de hoge golven. Dat is gewoon zó gaaf, dan gaat de tijd zo snel. Als je aan het surfen bent op van die monstergolven, dan ga je zestien, zeventien knopen.”

Kijk je ook ergens tegenop?

„Ja, tuurlijk, dat ik weer pijn in mijn billen krijg bijvoorbeeld. Weet je wat het rare is? De meest comfortabele plek aan boord wordt op een gegeven moment de roeipositie. Want als je eenmaal aan het roeien bent, dan wordt je lichaam warm en kom je er wel weer in. Ik hoop ook echt dat we geen windstille dagen krijgen. Dan is het zo verschrik-

kelijk heet, dat je continu zeiknat bent van het zweet. Dan lijkt het alsof je je riemen door beton moet halen.”

Geniet je ook op zee?

„Absoluut. Op het moment dat je Antigua ziet, is er natuurlijk blijdschap: we hebben het gedaan. Dat is natuurlijk fantastisch, je ziet je geliefden weer. Maar het is ook altijd een dubbel gevoel. Want je leven is zo simpel geweest die dertig dagen. Je hebt geen contact met de buitenwereld. Het enige wat je moet doen is eten, roeien en slapen. En er voor mekaar zijn.”

Twee dagen na het interview stuurt Slats’ woordvoerder een appje: de race is uitgesteld tot de hevige wind gaat liggen. De organisatie acht het toch onverantwoord om te starten met storm Emilia.

Bij de daadwerkelijke start, op 14 december, is de wind in de rug is afgezwakt naar twintig knopen en de golven naar drie meter. Op de live kaart op de website van de organisatie is te zien hoe twee virtuele bootjes, een oranje en een gele, zich de dagen erna langzaam loswaken van de gekleurde groep: 44West aan kop, op de hielen gezeten door Kiwi Fondue.

Vanaf de echte boot blijft het lang stil, ondanks het internet aan boord. Vijf dagen na de start verschijnt de eerste foto online. De ruggen van twee roeiers onder een bewolkte lucht. Een paar dagen later een regenboog, en een kort filmpje: ze moesten het water in om het roer te repareren. Op 1 januari liggen Slats en zijn team nog steeds tweede, ze hebben inmiddels 2.861 kilometer afgelegd. De woordvoerder: „Mark had het van tevoren gezegd: Starlink aan boord is leuk, maar te veel communiceren gaat ten koste van de prestatie.”

Overleden

Ten gevolge van een val is onverwacht snel overleden onze lieve zuster, schoonzuster en tante

Henriëtte Julie Gabriëls

Amsterdam, 9 januari 1957 Arnhem, 28 december 2025

Nijmegen: Susanne Gabriëls
Peter Altena
Gijs
Gerrit

Tiel: Lisette Gabriëls
Peter Schrijver

Correspondentieadres:
Burgemeester Meslaan 33
4002 AB Tiel

De crematieplechtigheid zal plaatsvinden op dinsdag 6 januari om 14.00 uur in crematorium De Linge, Medelsestraat Oost 20 in Tiel.

Na afloop is er gelegenheid tot condoleren in de Brasserie van het crematorium.

Vaarwel lieve Johan,
wat zal blijven is de stilte;
maar als troost de muziek,
en een groot gevoel van dankbaarheid.

Een week na zijn 82ste verjaardag is overleden mijn allerliefste

Johan Huisman

Psychiater

* Lange Ruige Weide, 20 december 1943 † Veldhoven, 27 december 2025

partner van
Elise Galama

eerder partner van
Eugenie Sassen †

ter Eik 35, 5503 DE Veldhoven

Johan is bij Uitvaartcentrum Myosotis in Amsterdam, alwaar geen bezoek.

De crematiedienst zal plaatsvinden op woensdag 7 januari om 15.00 uur in de grote aula van crematorium De Nieuwe Ooster, Kruislaan 126 in Amsterdam. Aansluitend bent u uitgenodigd in de koffiekamer voor een informeel samenzijn.

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Ardeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 1700 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Sprankelend, sterk, slim, lief en zorgzaam

Tot ons onpeilbare verdriet is volkomen onverwacht overleden

Ir. Frédérique Asberg

05-10-1966 Amsterdam 22-12-2025

Tracy T.V. Trinh
Seven en Sanaika
Eames

Sophie Asberg

Bernadien Schermer

T.T.M. Asberg †

De crematie heeft in besloten kring plaatsgevonden

Frédérique Asberg
lief en onvermoeibaar

Onvoorstelbaar dat je er niet meer bent

Voor altijd in ons hart

Hella, Annelies, Caro, Carin,
Annemarie, Natassia, Martien
Oud-huisgenoten Molslaan 20, Delft

Zonder jou nooit meer compleet

Frédérique Asberg

5-10-1966 - 22-12-2025

Onze lieve slimme energieke goedlachse vriendin is plotseling overleden

Trotse moeder van Seven en Eames
en lieve echtgenoot van Tracy

Paarse Annies DSC 1985
en dierbare Delftse vriendinnen

Annemarie, Carin, Catja, Eline,
Eveline, Héléne, Ingrid, Lidwien, Manon,
Mireille, Nathalie, Noline, Patricia,
Reina, Tessa, Trudy, Wendela

Met grote verslagenheid hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze dierbare collega

Frederique Asberg

Frederique was een inspirerende en zeer gewaardeerde collega die met haar positieve energie en passie een blijvende indruk heeft achtergelaten op ons allemaal.

Onze gedachten gaan uit naar haar familie, vrienden en allen die haar liefhebben. Wij wensen hen veel kracht en sterkte in deze moeilijke tijd.

Namens haar collega's van JDE Peet's

COLUMN

ROSANNE HERTZBERGER

In de luwte van Europa kan veel gebeuren

Ergens zou ik toch een keer een gedegen analyse moeten maken van wat er nu eigenlijk allemaal gebeurd is. Van welke achtbaan ik onderdeel was. Waarom het begon, waarom het eindigde. Feit is dat het politieke avontuur tot een prematuur einde kwam en ik vandaag terugkeer als uw columnist. De gedegen analyse zal ik ooit met u delen. Het is in ieder geval een genoegen om weer deel uit te maken van uw opinievorming.

Maar hup, aan het werk. Er is veel te doen. We moeten het bijvoorbeeld dringend hebben over het gebrek aan tegenmacht en transparantie in het politieke gremium dat steeds meer invloed heeft op ons leven: Brussel.

Tweede Kamerleden voeren voor elke Europese raad wel een debatje waar per motie de bewindspersoon dringend wordt verzocht zich zus of zo in te zetten. Het kost relatief veel aandacht, gezien het feit dat de Tweede Kamer geen tanden heeft als het gaat over Europese aangelegenheden. Kamerleden treden eerder op als een soort veredelde adviseurs. Vaak is het volstrekt onduidelijk of de bewindspersoon de verzochte inzet heeft geleverd, en als dat wel duidelijk is (bijvoorbeeld al die keren dat een minister tegen de wens van de Kamer in stemde met wetgeving), bleef dat zonder gevolgen. Dat is een probleem. Want waar mensen de gezichten van de Tweede Kamer wel kennen en de gang van zaken kunnen volgen in eigen taal en in eigen pers, geldt dat niet voor het Europees Parlement. Manfred Weber, leider van de grootste fractie van het Europees Parlement (EVP), zou over de Coolsingel kunnen lopen zonder dat iemand hem herkent. Voor Laurens Dassen (Volt), van de kleinste Haagse fractie, geldt dat niet. En er zijn nooit Europese media van de grond gekomen, op vakliteratuur na. Er is simpelweg geen markt voor bij gebrek aan gemeenschappelijk verhaal, politiek, taal of nieuwscyclus. In Brussel worden wetten dus nog steeds in de luwte gemaakt. Europarlementariërs kunnen zelf geen wetten maken. Wat er gebeurt in de finale worsteling over een wetsvoorstel tussen Europese Raad, Commissie en Parlement, de zogeheten triloog, is helemaal een raadsel. De deuren blijven daar gesloten.

Met Trump en de oorlog in Oekraïne kan Brussel nu meer naar zich toetrekken. De rangen sluiten zich. De laatste beperkingen worden voortvarend weggenomen. Geld is er één van. Na coronabonds en leningen voor ReArm Europe werd vorige maand voor de derde keer in vijf jaar besloten nieuwe gezamenlijke leningen aan te gaan. Kritiek daarop kan eenvoudig worden geneutraliseerd: 'Weet je wie ook tegen groeiende Europese slagkracht is'? Een aantal weken nadat de VVD nog plechtig aan de kiezer had verklaard echt heus tegen eurobonds te zijn, tekent het dunste VVD-kabinet ooit voor de nieuwe lening, die door een semantisch trucje nog net weggekletst kan worden als 'heus geen eurobond'. Iets zegt me dat ze er nooit op afgerekend zullen worden.

Eén van de problemen van Den Haag is dat het theater blijft, maar de besluitvorming steeds vaker elders plaatsvindt. Macht met versnipperde tegenmacht, achter gesloten deuren. Wat zou er mis kunnen gaan?

onmogelijk zou kunnen maken voor apothekers om zelf nog medicijnen te bereiden en die door te leveren. Die zelfbereidende apothekers zijn de laatste der Mohikanen, die écht patiënten helpen en weerstand bieden tegen prijzen, grillen, gebreken en overweldigende marktmacht van een handjevol farmaceuten. Het is tegenmacht in farmacologische vorm en de industrie probeert het al jaren om zeep te helpen.

Met Trump en Oekraïne kan Brussel nu meer naar zich toetrekken

In de luwte van Europa, buiten het zicht, had het zomaar gekund. Het was de inzet van het kabinet om eigen bereidingen steviger te verankeren, maar het tegenovergestelde leek het resultaat te worden. De Tweede Kamerleden die de wetsbehandeling volgden, repten met geen woord over de bedreigingen in hun verslag. In december eindigde de triloog, de eindtekst is af, maar het is volstrekt onduidelijk wat er in staat. Volgens een summier bericht van minister Bruijn zou de bereiding niet ingeperkt worden. Maar stel dat het mislukt was, had niemand kunnen uitleggen waarom of wanneer of door wie dat is besloten.

Met Trump en de oorlog in Oekraïne kan Brussel nu meer naar zich toetrekken. De rangen sluiten zich. De laatste beperkingen worden voortvarend weggenomen. Geld is er één van. Na coronabonds en leningen voor ReArm Europe werd vorige maand voor de derde keer in vijf jaar besloten nieuwe gezamenlijke leningen aan te gaan. Kritiek daarop kan eenvoudig worden geneutraliseerd: 'Weet je wie ook tegen groeiende Europese slagkracht is'? Een aantal weken nadat de VVD nog plechtig aan de kiezer had verklaard echt heus tegen eurobonds te zijn, tekent het dunste VVD-kabinet ooit voor de nieuwe lening, die door een semantisch trucje nog net weggekletst kan worden als 'heus geen eurobond'. Iets zegt me dat ze er nooit op afgerekend zullen worden.

Eén van de problemen van Den Haag is dat het theater blijft, maar de besluitvorming steeds vaker elders plaatsvindt. Macht met versnipperde tegenmacht, achter gesloten deuren. Wat zou er mis kunnen gaan?

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC. Ze keert terug als wekelijkse columnist.

Commentaar

MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS

Zet alle woorden over herwaardering mbo'ers in 2026 om in daden

Mbo'ers vervullen cruciale functies in sectoren als zorg, techniek, transport en logistiek, voedselvoorziening, kinderopvang en onderwijs. Hun kennis en vaardigheden verdienen net zoveel respect als die van afgestudeerden van hogescholen en universiteiten. Toch leeft bij studenten op het middelbaar beroepsonderwijs het idee dat hun diploma minder aanzien heeft en dat doorstuderen nodig is om mee te tellen. Dat heeft te maken met een overtuiging die kinderen al vroeg meekrijgen: hoe hoger hun opleiding, hoe beter. Op de basisschool wordt doorlopend getoetst en ontstaat een onzichtbare scheidslijn tussen wie naar havo of vwo mag en wie naar vmbo of praktijkonderwijs moet. De doorstroomtoets in groep 8, die vanaf deze maand weer wordt afgenomen, laat zien hoe vroeg die druk begint - en hoe bepalend die eerste selectie kan zijn voor de verdere onderwijsloopbaan.

Gelukkig doen beleidsmakers pogingen om het beeld te kantelen dat theoretisch onderwijs beter is dan praktisch. Zo heten mbo'ers sinds enkele jaren wettelijk 'studenten', hoewel ze in de volksmond nog vaak abusievelijk 'leerlingen' worden genoemd. Ook het pleidooi van voormalig minister van Onderwijs Robbert Dijkgraaf (D66) om het onderwijs niet als ladder naar steeds hogere niveaus, maar als waaier van gelijkwaardige routes te zien, was een stap vooruit. Net als zijn oproep aan havo- en vwo-leerlingen om het mbo niet bij voorbaat uit te sluiten als vervolgopleiding.

Een teken van toenomen zelfvertrouwen bij het mbo is de opkomst van practoraten: onder leiding van een practor werken docenten, studenten en bedrijven samen

Mbo'ers heten sinds enige jaren wettelijk 'studenten', hoewel ze abusievelijk nog vaak 'leerlingen' worden genoemd

aan praktijkgericht onderzoek naar onder meer gelijke kansen, duurzaamheid en zorg. Er zijn nu bijna 160 practoraten. Daarmee toont het mbo dat het niet alleen opleidt, maar ook innoveert.

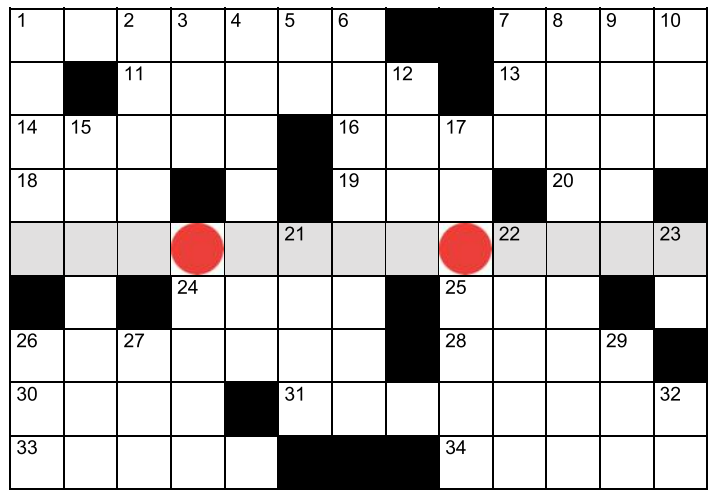
Er zijn meer lichtpuntjes. Waar introductieweken aan het begin van het studiejaar eerder voorbehouden waren aan hbo- en wo-studenten, zijn mbo'ers nu vaker welkom. Waar ze niet mogen meedoen organiseren mbo-scholen zelf een introductietijd. Bij het traditionele Studentendebat aan de vooravond van de Tweede Kamerverkiezingen waren voor het eerst mbo-studenten uitgenodigd. Ook mooi is dat het ministerie van Onderwijs vanaf februari tien traineeplekken heeft voor gediplomeerde mbo'ers. Zo'n programma bestond al voor afgestudeerden van hbo en wo.

Ondanks deze stappen is echte gelijkwaardigheid nog ver weg. Sommige studentenverenigingen stellen hun faciliteiten voor mbo'ers open, maar studentenhuizen en studentenverenigingen blijven meestal gesloten.

Ook een stageplek vinden is voor mbo'ers nog altijd een probleem. Eén op de tien ervaart bij die zoektocht discriminatie vanwege uiterlijk, huidskleur, herkomst of geloof. Daarnaast krijgen mbo'ers, anders dan hbo- en wo-studenten, vaak geen stagevergoeding. Onderwijsminister Gouke Moes (BBB) speelde wat dat betreft afgelopen jaar een teleurstellende rol: hij beloofde dit te regelen, maar keerde terug op zijn schreden. Gelukkig nam de Tweede Kamer een motie aan die het kabinet aanspoorde hier alsnog werk van te maken.

Laat 2026 het jaar zijn waarin alle mooie woorden over een herwaardering van het mbo worden omgezet in daden: geef kinderen het gevoel dat praktische kennis even zwaar telt als theoretische, zorg voor eerlijke stagevergoedingen en geef mbo'ers een volwaardige plek in het studentenleven.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Ontving De Niro vorig jaar in Cannes **7.** Zintuig **11.** Tussen China en India **13.** Werkafspraken **14.** Stofzuigt en grasmaait **16.** Zij werd bezongen door Nick & Simon **18.** Bijnaam van Hazes junior **19.** Past na naald of sleutel **20.** Element in Duckstad **24.** Pseudoniem van de gezusters Brontë **25.** __ Bru, afkorting van een Belgische popzender **26.** Pseudoniem van Carmiggelt **28.** Mooi __, boekenweekgeschenk van H26 **30.** Inval **31.** Deed zes keer de oudejaarsconference **33.** Aardigkleur **34.** Een __ bakkie

Verticaal: 1. Betoonde respect bij Vaghel en Ommen **2.** Houtsoort **3.** Vietnamese noedelsoep **4.** Is weg van wagens **5.** Rang **6.** Andalusische badplaats **7.** Hoofdstedelijk vervoersbedrijf **8.** Zou spreekwoordelijk moeten winnen **9.** Vervolgnummer van Blur **10.** Cyrillische letter **12.** Past na klei of adem **15.** Hield een redevoering **17.** __ Rotterdam **21.** __ Popov, clown **22.** Type motor **23.** Kinderwoord van het jaar 2025 **24.** Fameuze landgenoot **25.** Hiermee gaat het snel bergafwaarts **26.** Lijmpakket **27.** Van voor de geschiedschrijving **29.** Beppe of bomma **32.** Uit het spel

Oplossing puzzel 31 december. Horizontaal: 1. BABBE 5. META 9. OK 10. BOB 11. NPO 13. HANS 14. PAL 15. APEL 16. VS 24. ERAAN 25. LEO 26. GNOE 28. EMAILS 29. JD 30. RODE 32. DRE 33. MAN 34. RASTA **Verticaal:** 2. AVATAR 3. BOS-BRAND 4. EK 5. MOL 6. EB 7. ANP 8. BOL 10. BASEL 12. PECH 14. PVV 15. ALI 17. JEUGD 18. AAGJE 19. ONO 20. REED 21. ZOMER 22. CHIPS 23. TESLA 27. ERA 31. ON **In het midden:** JAAROVERZICHT

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

VAN DEZE TIJD

In deze kerstvakantie kwamen er twee meisjes in mijn atelier mooie dingen maken. We spraken ook over leeftijden en verjaardagen tijdens het maken.

Coosje vroeg: „Hoe oud ben je Magdeleen?” Mijn antwoord was natuurlijk: „Achtentwistig”. De reactie van de meisjes: „Wat jammer dat je geen 6/7 bent, dan was je van deze tijd.”

Magdeleen van Woensel

RGT

nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

Bloed, brand en tranen

Dat de vreugdevuren bij de jaarwisseling vreugdeloos zouden zijn, heeft me niet verbaasd, wel dat ze me gewelddadiger dan ooit leken. Alle waarschuwingen ten spijt waren er overal rellen in het land, van Breda tot Den Haag en Amsterdam werden hulpverleners en politiemensen met vuurwerk bekogeld en uiteindelijk bleek ook de Vondelkerk afgefiikt.

Was vuurwerk de oorzaak van de brand in de Amsterdamse Vondelkerk, vroeg men zich in het eerste NOS Journaal van het jaar nog af. Ik heb er meteen iemand van onderzoeksbureau Abrahams Quick Research op afgestuurd en binnen tien minuten meldde de directeur, een overigens ietwat gelijkhebbende figuur: „Geen twijfel mogelijk: vuurwerk!”

Even na middernacht had ik al voor de complete ondergang van heel Nederland gevreesd toen de telefoon in mijn broekzak bijna ontplofte van wat een NL-Alert bleek te heten, maar mij eerder een laatste waarschuwing van Poetin of Trump toescheen: „We komen eraan!”

De burelen met wie ik de jaarwisseling vierde, hadden eerder wat herinneringen opgehaald aan Oudjaarsnachten. „Dan stonden ze hier op de brug urenlang pijlen af te schieten en woei er een vonkenregen in onze richting. Ik dacht weleens: straks staan al onze huizen in brand.”

Daar ben ik nou nooit bang voor geweest, dacht ik in al mijn onnozelheid, zo’n vaart zou het in Amsterdam heus niet lopen. Ik maakte me altijd drukker over mijn kat: zou die al dat geknal om ons heen wel overleven als ik niet thuis was? Kon ze in het donker achterblijven of zou ik toch maar een enkel lichtje laten branden?

Toen ik dit keer thuiskwam, was dan ook mijn onvermijdelijke impuls: zoek de kat. Ik was snel uitgezocht. De kat

stond achter de deur en draaide zich meteen om, terwijl ze mij miauwend voorging naar haar lege voerbak in de keuken. Het is een wijdverbreid misverstand: katten zijn niet bang voor vuurwerk, maar voor lege voerbakken.

Mijn tweede impuls richtte zich op mijn mobieltje: het nieuws over de bijna afgelopen nacht. Het eerste wat ik las: ‘Vondelkerk afgebrand’. Mijn zucht moet door Femke Halsema gehoord zijn, want zij zuchtte later in het Journaal precies hetzelfde: „Verschrikkelijk.”

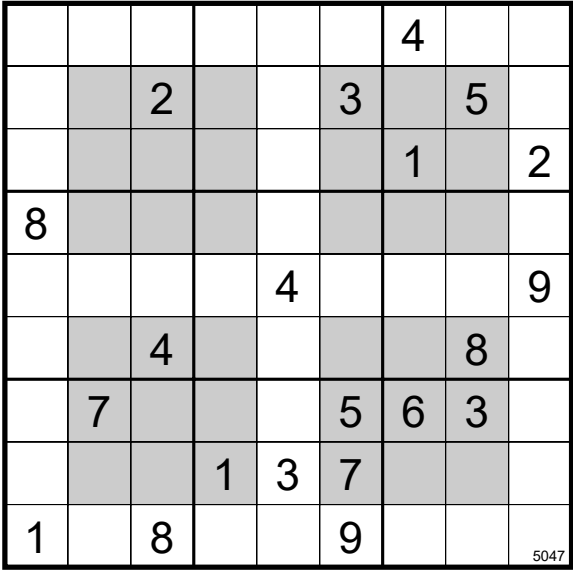
Is het Nederlandse volk nog niet rijp voor een landelijk vuurwerkverbod?

Die prachtige Vondelkerk, waar in 1969 Gerard Reve in een opzienbarende uitzending van de VPRO geëerd werd als P.C. Hooftprijswinnaar. Nu een verwoeste kerk in een wijk van de Amsterdamse elite. Zou het één met het ander te maken kunnen hebben? Is hier sprake van publieke wraak die nu eens als een heet gerecht geserveerd wordt? Mij dunkt, werk aan de winkel voor eerder genoemd onderzoeksbureau.

Een kwestie in het verlengde hiervan: wat gaan we met Nederland tijdens Oudjaarsnacht doen? Is het wel zo verstandig om dat landelijke vuurwerkverbod in te voeren? In Amsterdam heeft zo’n verbod alleen averechts gewerkt. Men knalde door tot de Vondelkerk instortte.

Misschien is het Nederlandse volk in brede lagen nog niet rijp voor het verbod en moeten we het voorlopig zoet houden met één nacht vol lawaai, bloed, brand en tranen. Koningsdag kan er ook nog bij. Maar de rest van het jaar doen we alsof er niks met ons aan de hand is.

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

2	1	3	9	4	6	7	8	5
9	6	8	7	1	5	2	3	4
7	5	4	3	2	8	9	1	6
3	9	1	2	5	7	6	4	8
6	4	2	8	3	9	1	5	7
5	8	7	1	6	4	3	9	2
8	2	9	4	7	1	5	6	3
4	3	5	6	9	2	8	7	1
1	7	6	5	8	3	4	2	9

De vier liefdes van James Baldwin

PAGINA C4-5

Cultuur

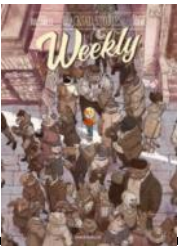
BOEKEN

Oudejaarsconference 2025: Perspectief

Door: Peter Pannekoek. Regie: Ruut Weissman.
Gezien: 21/12, Nieuwe Luxor Theater Rotterdam en
31/12 op NPO 1. Terugkijken: npostart.nl

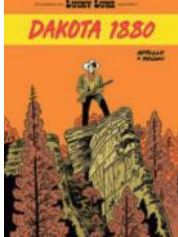
●●●●○

Blacksad Stories 1: Weekly

Als een stripserie een succes is, dan volgen de spin-offreeksen vaak snel. *Blacksad*, de geroemde crime-noirstrip met dieren van het Spaanse duo Juanjo Guarnido en Juan Díaz Canales, is daarom toe aan een afsplitsing die *Blacksad Stories* heet. In het eerste deel staat de wezel Weekly centraal, die in de hoofdreeks de rechterhand is van privédetective John Blacksad. Hier heet Weekly nog Dustin en zien we hoe hij in de journalistiek terechtkomt. Het verhaal is lekker vet aangezet, met humor, knipogen en genoeg clichés voor een lekker uurtje lezen. Vaak zijn spin-offs aftreksels, hier is een fijne manier gevonden om in het Blacksad-universum rond te banjeren. Nog leuker: Weekly neemt het als fervent comiclezer op tegen de christelijke moraalridders die de boekjes willen verbieden. En van het een komt het ander...

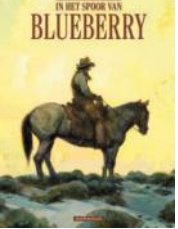
Giovanni Rigano & Juan Díaz Canales – *Blacksad Stories 1: Weekly*. Dargaud. 64 pagina's. € 11,99

Lucky Luke door... Dakota 1880

Lucky Luke is een klassieker die al flink is uitgemolken. Naast de reguliere reeks, waarvan nog steeds albums verschijnen, is er een serie over een kind (*Kid Lucky*), over de hond Rataplan en de hommagereeks *Lucky Luke door...* waarin stripauteurs met Luke aan de haal mogen gaan. Stripmaker Bruno heeft geen voor de hand liggende stijl voor een *Lucky Luke*-bewerking. Zijn pagina's ogen streng en stijf, en staan daarmee mijlver van het frivole tekenwerk van bedenker Morris. Wat dit verhaal zo goed maakt (en beter dan veel uit deze hommagereeks) is het scenario van Appollo: Lucky Luke begeleidt een postkoets door Amerika en ontmoet onderweg zeven verschillende figuren die allemaal een verhaal hebben. Luke zelf is hooguit een aanwezige, de vertellingen zijn leidend. Een frisse strip, weer eens wat anders.

Bruno & Appollo – *Lucky Luke door... Dakota 1880*. Uitgeverij Lucky Comics. 64 pagina's. € 9,99

In het spoor van Blueberry

Nóg een hommage-album: *In het spoor van Blueberry* is een flink boek met 29 bijdragen rond de klassieke westernstrip *Blueberry* van Giraud en Charlier. De strips variëren van drie tot tien pagina's en het is verdomd lastig om in zo'n korte tijdspanne een verhaal te vertellen dat beklijft of indruk maakt. Veel auteurs leunen op western clichés of verhaallijntjes uit de oorspronkelijke reeks, sommigen gooien het op een flauw plotje over dronkenschap of milieuvervuiling. Een paar bijdragen zijn goed, zoals van Rona Toulhoat en Anlor, de rest is een charmant ratjetoe.

Diverse auteurs – *In het spoor van Blueberry*. Dargaud. 128 pagina's hardcover. € 21,99

Van de Pol biedt in 'Mantel der liefde' troost na overlijden van zijn moeder

STRIP In de nieuwe strip van Michiel van de Pol over de laatste jaren van zijn moeder wordt eerst het leven gevierd. Als het onvermijdelijke zich uiteindelijk aandient, verandert wel de toon maar niet de bedoeling van het verhaal: het bieden van troost.

Stefan Nieuwenhuis

AMSTERDAM

De titel *Mantel der liefde* zet de lezer aanvankelijk op het verkeerde been. In de nieuwe graphic novel van Michiel van de Pol wordt niets vergoelikt of toegedekt. Meer houvast biedt de omslagillustratie die beide hoofdpersonen in beeld brengt: Michiel die zijn moeder, gezeten onder een immense warme deken, een kopje koffie geeft. Een bakje troost, om die lelijke uitdrukking eens passend te gebruiken.

In *Mantel der liefde* volgen we de familie Van de Pol in de laatste jaren van moeder Riet, die in 2022 op 88-jarige leeftijd overleed. In het voorwoord zegt Van de Pol dat het maken van het boek hem veel troost heeft geboden. Lezen we dan een heel persoonlijk relaas over mensen die we niet kennen? Nee, zeker niet: Van de Pol heeft juist een heel universeel verhaal verteld, met herkenbare of goed voorstelbare situaties. De auteur spreekt in het voorwoord de hoop uit dat het „ook een beetje troost kan bieden aan elke lezer die zijn of haar moeder heeft verloren”. Maar het verhaal is meer dan dat.

Van de Pol heeft zijn moeder neergezet als een vrolijk portret, een dame op leeftijd die zich gaandeweg steeds onangepaster en humeuriger gedraagt. Haar dagen worden eentoniger, de be-

zoekjes van haar zoon zijn lichtpuntjes. Op die momenten verandert ze in een opgewekte bejaarde die meteen naar de keuken stieft om voor haar bezoek te zorgen. Dat Michiel zelf ook een leven, een gezin, werk en deadlines heeft, ach, koffie drinken met je moedertje is toch altijd gezellig? Nou dan!

Humoristisch een-tweetje

Het enthousiasme waarmee Michiel en zijn vrouw Lisette zich over haar ontfermen is hartverwarmend. De akkefietjes met de hulpverlening, het constante ziekenhuisbezoek en de specifieke zorgvraagstukken maken het soms een frustrerende exercitie, maar ze houden moed. Het zit zo: Riet blijkt een typisch tussen-wal-en-schipgevalletje. Te goed voor het verpleeghuis, te slecht om zelfstandig te leven. Michiel ondervangt deze situatie door nog meer langs te komen en zich nog meer zorgen te maken.

In zijn herinneringen aan vroeger is 'ons mam' een relativerende constante. Als Michiel naar de kunstacademie gaat en zich onuitstaanbaar kunstzinnig aan de wereld toont, is zij niet onder de indruk. Op een expositie laat hij haar een kunstfoto zien waarop hijzelf met ontbloot onderlichaam staat („dit werk gaat over de hypocrisie van het concept liefde”). Ze ziet het aan en had toch liever gezien dat hij gewoon een onderbroek had aangetrokken.

Zo kiest Van de Pol vaak voor het hu-

moristische een-tweetje met zijn moeder. Zij de nuchtere Brabantse uit andere tijden, hij de kosmopolitische kwezel die zich zogenaamd met speels gemak aan zijn benauwde afkomst ontworsteld heeft. Nooit zou hij eenzelfde kleurloze leventje leiden, groots en meeslepend zal het zijn. En toch zien we Michiel steeds weer naar zijn moeder terugbewegen. Niet voor niets, want zij heeft veel meer meegeemaakt dan hij ooit heeft geweten. In de proloog schept ze daar nog over op: „Ik ben mijn memoires aan het schrijven, mijn hele leven van A tot Z.” Hij wil er niet van weten. Als ze is overleden, leest hij het. Dan vallen de puzzelstukjes in elkaar - hij leert over haar én over zichzelf.

Mantel der liefde is een hoogtepunt in het oeuvre van Van de Pol, die dit dragend rond de klassieke westernstrip *Blueberry* van Giraud en Charlier. De strips variëren van drie tot tien pagina's en het is verdomd lastig om in zo'n korte tijdspanne een verhaal te vertellen dat beklijft of indruk maakt. Veel auteurs leunen op western clichés of verhaallijntjes uit de oorspronkelijke reeks, sommigen gooien het op een flauw plotje over dronkenschap of milieuvervuiling. Een paar bijdragen zijn goed, zoals van Rona Toulhoat en Anlor, de rest is een charmant ratjetoe.

Peter Pannekoek heet voor de oudejaarsconference zijn publiek welkom vanaf de planeet Mars. FOTO BART GRIETENS

Pannekoek zoekt naar hoop en licht: alles beter dan met Musk naar Mars

OUDEJAARSCONFERENCE Met weinig nieuwsfeiten en veel zelfspot zette Peter Pannekoek in zijn terugblik op 2025 aan het denken, zonder wijsneuzerig over te komen. De val van het kabinet Schoof komt niet ter sprake, de SGP wel.

Door zo licht en zwaar af te wisselen ondergraaft Pannekoek behendig de menselijke neiging om bij een opeenstapeling van ellende de ellende niet meer goed te (willen) zien. Na het sociale ongemak van de nachtsce­ne volgt een verhaal dat enkel tragiek kent: de verkrachting van een vrouw op Koningsdag, op klare lichte dag, langs een drukke Amsterdamse gracht. Pijnlijk is Pannekoeks bekentenis dat hij bij het zien van de beelden niet meteen dacht: dit is een verkrachting. Pijnlijk, omdat hij daarin vermoedelijk niet alleen staat, en vooral pijnlijk omdat veel mannen dit niet tot zeer moeizaam kunnen toegeven.

Volgens Pannekoek ligt hier het noodzakelijke offer: de bereidheid om eerlijk naar jezelf te kijken. Dat vraagt moed, want wat je ziet in de spiegel is mogelijk minder fraai dan het beeld dat je van jezelf had. Pannekoek is fel wanneer hij bespreekt hoe misdrijven en crises worden misbruikt voor xenofobe agenda's. „Alsof onze cultuur zo vrouwvriendelijk is”, schampert hij, terwijl hij onder meer wijst op het gebrek aan permanente verantwoordigheid richting de SGP, een politieke partij die vrouwen principieel uitsluit. Ook voorspelt hij cynisch hoe asielzoekers straks verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor de klimaatcrisis: „Omdat vluchtelingen de hele tijd verdrinken, stijgt de zeespiegel!”

Boycot Basic-Fit

Doordat Pannekoek nadrukkelijk zelf in de spiegel kijkt, kan hij het zich permitteren anderen aan te spreken. Zo hekelt hij zijn eigen hypocrisie omtrent drugs: soms koopt hij die, terwijl hij best weet hoeveel leed de drugsindustrie veroorzaakt. Pannekoek maakt zich vrolijk over de ingenieuze boevenstreken van Bolle Jos, en boos over de zelfzuchtige eigenaar van Basic-Fit. Hij doet een overtuigende oproep tot boycot van de sportschoolketen.

Het toneelstukje vanaf Mars en de momenten waarop Pannekoek indringend de camera inkijkt en de aarde van afstand beziet, zijn wat gezwollen en hoogdravend. Maar een oudejaarsconference is uiteindelijk een dienst voor alle Nederlanders. Ook voor streng toegesproken SGP'ers, voor wie de zielenzorg vanuit Mars van vaders dertje Pannekoek wellicht nog enige troost biedt.

Tenslotte concludeert Pannekoek dat vluchten naar Mars niets oplost. We zouden het hoofdprobleem immers simpelweg mee- verhuizen: de mens. Die moet veranderen, en zijn neiging de andere kant op te kijken moet op het offerblok. Pannekoek heeft in zijn conference scherpsinnig het goede voorbeeld gegeven.

De hoop waarmee hij eindigt - „we kunnen het” - zal niet iedereen evenveel houvast bieden. Maar ook de ongelovige begrijpt na deze oudejaarsconference dat hoop meer waard is dan de valse beloften van een miljardair die denkt dat de oplossing per raket gaat. Musk is de grote antichrist, verkleed als ondernemer.

MICHEL KRIELAARS

Een vermakelijke buitenlandcommentator

In een vlaag van eindejaarsmelancholie las ik *Bomans op z'n best*. *Columns, beschouwingen en brieven van Godfried Bomans*, bezorgd door G  Vaartjes. Het deed me terugverlangen naar mijn studententijd in de jaren tachtig, waarin ik net als de jonge Bomans maar wat rondhing in het leven, verliefd werd op meisjes die me niet zagen staan, teveel opging in clubgedoe en soms overwoog mijn studie te staken uit weerzin tegen de handboektentamens.

In die eindeloos lijkende periode van vertwijfeling en verwondering hielden Bomans' heruitgegeven columns me op de been. Ze waren grappig, melig en soms tijdloos. 'Kopstukken', zijn reportages uit 1971 over politici die van links tot rechts prachtig kunnen oreren zonder iets te melden te hebben, bepalen nog altijd mijn kijk op de politiek.

Sommige stukken uit deze bundel laten Bomans ook van zijn serieuze kant zien. Zo begint *Bomans op z'n best* al met een goed met een brief van 26 februari 1941 aan zijn vriend Harry Prenen. Hij zet zich daarin af tegen ideologisch bevolgen asceten in het algemeen en Hitler en Mussolini in het bijzonder. Over die twee schrijft hij: „Zij maken het kleinst mogelijk gebruik van de ontzaglijke mogelijkheden die 'het mens zijn' biedt, en zij leggen deze beperking op aan alen die het ongeluk hebben hun tijdgenoot te zijn.”

Boos maakt Bomans zich als de VS bepalen dat Europa zich nergens mee moet bemoeien

Na de oorlog fileert Bomans in *Elseviers Weekblad* verzetshelden zoals Erik Hazelhoff Roelfzema, die zo pochten over hun heldendaden dat zij ongelooftwaardig werden. Zo lees je over de als P. Hazelnoot opgevoerde 'Soldaat van Oranje': „Hoe hij in Londen, onder omstandigheden die met geen pen te beschrijven zijn, vijf Joden verborgen heeft, ja, zo verborgen, dat niemand meer iets van hen vernomen heeft.”

Over de nationale saamhorigheid tijdens de bezetting stelt Bomans in 1946 cynisch vast dat die na de bevrijding weer plaats maakte voor de „eigenaardige verdeeldheid, die tegelijk onze kracht en onze zwakte is.” En nog scherper wordt hij als hij zich over het mythische karakter van Old Shatterhand of over de internationale politiek buigt. In *de Volkskrant* van 8 maart 1956 hekelt hij bijvoorbeeld de naïviteit van een groep Nederlanders, die in Amsterdam een toerismepromotie-avondje over Algerije bijwoont, terwijl daar al sinds twee jaar een bloedige onafhankelijkheidsoorlog woedt. Over die bijeenkomst schrijft hij: „Een opwekking immers om een land te bezoeken, waar de kogels u reeds bij het afdalen van de loopplank om de oren fluiten, staat gelijk met een uitnodiging tot zelfmoord.”

Boos maakt Bomans zich over de VS, die zich afzijdig houden als het door de Sovjet-Unie gesteunde Egypte in 1956 het Suezkanaal nationaliseert en Engeland en Frankrijk een militaire operatie tegen dat land beginnen. Volgens de VS moet Europa in de machtsstrijd tussen Washington en Moskou zijn plaats kennen en zich nergens mee bemoeien. Als Bomans vervolgens constateert dat beide grootmachten elkaar „het België van de wereldpolitiek: Europa” betwisten, dat in geval van oorlog niet alleen „de buit, maar ook het slagveld” is, lijkt het bijna alsof hij het over de wereld van nu heeft.

Met wie zou je het liefst aan de dinertafel zitten? Dat was de vraag die *The New York Times* drie jaar geleden aan bijna honderd schrijvers voorlegde. William Shakespeare en James Baldwin eindigden samen op de eerste plaats: beiden kregen 32 stemmen.

Het is een schrill contrast met hoe Baldwin het laatste decennium van zijn leven inging. „Zijn reputatie als schrijver was in een vrije val beland”, schrijft zijn biograaf Nicholas Boggs in het imposante *Baldwin. A Love Story*. Baldwin leefde toen in het Zuid Franse dorp Saint-Paul-de-Vence en likt er de wonden van de negatieve kritieken op zijn vierde roman *Tell Me How Long the Train's Been Gone* (1968) die werd gezien als simpel en een „propaganda-roman”, terwijl volgens een criticus in *The New York Times* propaganda nooit kunst kon zijn. Zijn kinderboek *Little Man, Little Man* (1976) was weggezet als een verhaal dat eigenlijk vooral voor volwassenen geschikt was en verdween al snel uit de schappen om pas in 2018 herdrukt te worden. De essaybundel *The Devil Finds Work* (1976) vond men een herhaling van zetten.

Ook zijn persoonlijke leven was een puinhoop. Liefdes waren voorbij door „meedogenloze hardheid”, schrijft Baldwin aan zijn broer, en hij denkt daarbij terug aan de mannen die zo bepalend zijn geweest in zijn leven. Vier daarvan hadden een grote invloed op zowel zijn leven als schrijven. Die vier, de kunstenaar Delenay Beauford (een platonische liefde), Lucien Happersberger, Engin Cezzar en Yoran Cazac, vormen de basis voor het levensverhaal dat Boggs vertelt.

Dit is natuurlijk niet de eerste biografie over Baldwin, wel nieuw is het accent dat Boggs legt op deze relaties. Meestal ligt de nadruk vooral op de politieke invloed van Baldwin en hoe racisme zijn werk vormde. Boggs neemt dat uiteraard ook mee, maar door het accent te leggen op de liefdes, komt er een interpretatie-laag bij. Zo vertelt hij hoe een jeugdliefde, Eugene, in 1946 zelfmoord pleegt. Wanneer Eugene op een dag aan Baldwin vraagt hoe hij tegenover de liefde staat, antwoordt deze: „Liefde! Vergeet het maar, dat station is gepasseerd.” Baldwin beseft meteen hoe hij zijn vriend afwijst om verder te gaan, maar weet niet hoe hij de woorden kan terugnemen. Het schuldgevoel over Eugenes zelfmoord blijft Baldwin lang achtervolgen en hij zal het verwerken in zijn tweede roman *Giovanni's Room* (1956).

Kleuren kennen

„Love is the only reality, the only terror, and the only hope” is het motto (een citaat van Baldwin zelf) dat Boggs zijn biografie meegeeft. De politieke visie en filering van de Amerikaanse maatschappij staan namelijk niet los van de homofobie die de witte Amerikaanse man had voor de ander. Baldwin verloor nooit de „grondig geseksualiseerde dynamiek” uit het oog die zich nesteld had „in het hart van racisme”, stelt Boggs terecht. In een van zijn laatste essays, 'Freaks and the Ideal of American Manhood', legde hij uit hoe de angst van witte Amerikanen voor de ander zowel sloeg op de 'freak' (de homoseksuele man) als op de zwarte man. Baldwin vertegenwoordigde bei-

Nicholas Boggs: Baldwin. A Love Story. Farrar, Straus and Giroux, 720 blz. €34,- ●●●●○

de en betaalde er een hoge prijs voor. Eerder dit jaar verscheen Tilmann Lahmes biografie over Thomas Mann, waarin de onderdrukte homoseksualiteit van Mann de rode draad was. De vrees dat zijn liefde voor een jeugdvriend ooit aan het licht zou komen terwijl hij er alles aan deed bij de Duitse elite te horen, bepaalde zijn oeuvre en het was alsof Mann via zijn werk kon leven en homoseksuele personages verwerkte in heteroseksuele vermomming. „Zijn boeken worden daardoor alleen maar interessanter”, oordeelde NRC.

Biografieën die hun onderwerp expliciet vanuit een bepaalde invalshoek benaderen, vormen een mooie aanvulling op de biografie, die werkt vanuit het idee dat er een 'neutrale' beschrijving van een leven gegeven kon worden. Onontkoombaar leek die 'neutrale' blik nogal op de *white male gaze* die vanzelf de standaard werd. Het besef dat elke biografie een interpretatie is van een leven, en dus sterk afhankelijk van de gekozen invalshoek, wordt steeds vaker expliciet gemaakt. Biografieën worden meer geschreven met een postkoloniale blik, een *female gaze* of vanuit gender interpretaties. Het is een verrijking van het genre.

Natuurlijk kwam Baldwins geaardheid ook al aan de orde in wat tot nu toe als de meest veelomvattende biografie werd gezien, die van David Leeming uit 1994. Dat is een meer traditionele biografie. Opvallend genoeg begint die net als die van Boggs met het verhaal hoe Baldwin als klein jongetje in het theater kijkt naar Bette Davis en ziet dat zij uitpuilende ogen heeft. Ze is

James Baldwin FOTO LEO VAN VELZEN

JAMES BALDWIN Een nieuwe biografie ontleent zijn kracht aan de gekozen invalshoek, waarin de liefdes van de schrijver de rode draad vormen.

Door Toef Jaeger

beeldschoon en lijkt op zijn moeder, maar Baldwin had altijd geleerd van zijn stiefvader dat hij en zijn moeder juist lelijk waren met hun 'frog-eyes'.

De eerste die hem ontwikkelt in een zelfbeeld en hem meeneemt in schoonheid, is de schilder Beauford Delaney. In diens studio hoort hij de muziek van Louis Armstrong en Bessie Smith, een schok voor iemand die met louter kerkmuziek was opgevoed. En belangrijk: hij leert er anders naar kleur kijken. Bruin kent vele gradaties en hij leert dat zwart niet bestaat bij de gratie van de afwezigheid van licht, maar zoals Baldwin het zelf omschreef als „de kleur waar het licht zich een weg naar boven vecht, net als gras dat door cement omhoog komt”.

Een tijdlang woont hij in de studio waar hij zijn liefde voor mannen (die de studio bezoeken) ontdekt. De kiem voor zijn schrijverschap wordt er eveneens gelegd, doordat hij wordt meegenomen in het begrijpen van zijn identiteit. Buiten de studio ervaart Baldwin - nadat Delaney in elkaar is geslagen omdat hij een 'zwarte homo' is - dat „zwart zijn of queer dodelijke consequenties kon hebben vanwege de angst van de witte hetero man”, schrijft Boggs.

Een tijdlang woont hij in de studio waar hij zijn liefde voor mannen (die de studio bezoeken) ontdekt. De kiem voor zijn schrijverschap wordt er eveneens gelegd, doordat hij wordt meegenomen in het begrijpen van zijn identiteit. Buiten de studio ervaart Baldwin - nadat Delaney in elkaar is geslagen omdat hij een 'zwarte homo' is - dat „zwart zijn of queer dodelijke consequenties kon hebben vanwege de angst van de witte hetero man”, schrijft Boggs.

Een tijdlang woont hij in de studio waar hij zijn liefde voor mannen (die de studio bezoeken) ontdekt. De kiem voor zijn schrijverschap wordt er eveneens gelegd, doordat hij wordt meegenomen in het begrijpen van zijn identiteit. Buiten de studio ervaart Baldwin - nadat Delaney in elkaar is geslagen omdat hij een 'zwarte homo' is - dat „zwart zijn of queer dodelijke consequenties kon hebben vanwege de angst van de witte hetero man”, schrijft Boggs.

Vadermoord

Een echte opstap in de literatuur dankt Baldwin aan Richard Wright. Die zorgt voor een literair agent en een beurs op dat Baldwin zijn debuut *Go Tell it on the Mountain* (1953) kan schrijven. Dat lukt niet in de VS, want na de zelfmoord van Eugene vreest Baldwin te eindigen als zijn vriend: verteed door

angst voor de wraak van de buitenwereld die de buitenstaander tot zelfmoord kan drijven. Baldwin deed zelf weliswaar in zijn latere leven twee zelfmoordpogingen, maar vooralsnog moest Parijs redding brengen, waarnaar hij in 1948 vertrekt.

Daarbij werd Wright nog een keer een springplank voor Baldwins carrière. Met het essay *Everybody's Protest Novel* uit 1949, waarin hij kanttekeningen plaats bij Wrights beroemde roman *Native Son* (1940), zet hij de verhoudingen op scherp en laat hij zien dat er een nieuwe generatie is aangebroken om over zwart Amerika te schrijven. Wat Baldwin betreft had Wright zijn hoofdpersonage, die een witte vrouw vermoordt, onmenselijk en symboliseerde deze de „zwarte man die uit zelfhaat handelde”, maar niets deed „om de pijn van het geminachte volk in te lossen”.

Wright was woedend, en de discussie die zich tussen de twee ontspon, wordt door Boggs in geuren en kleuren beschreven. Wright vond dat Baldwin hem had gebruikt om de literaire ladder te beklimmen en dat zijn protégé niet had begrepen dat de essentie van alle literatuur het aantekenen van protest inhield. Wat Baldwin betreft kon dat wel zo zijn, maar daarmee was niet elk protest ook literatuur (het verwijt dat de criticus van *The New York Times* Baldwin aan Richard Wright. Die zorgt voor een literair agent en een beurs op dat Baldwin zijn debuut *Go Tell it on the Mountain* (1953) kan schrijven. Dat lukt niet in de VS, want na de zelfmoord van Eugene vreest Baldwin te eindigen als zijn vriend: verteed door

Wright was woedend, en de discussie die zich tussen de twee ontspon, wordt door Boggs in geuren en kleuren beschreven. Wright vond dat Baldwin hem had gebruikt om de literaire ladder te beklimmen en dat zijn protégé niet had begrepen dat de essentie van alle literatuur het aantekenen van protest inhield. Wat Baldwin betreft kon dat wel zo zijn, maar daarmee was niet elk protest ook literatuur (het verwijt dat de criticus van *The New York Times* Baldwin aan Richard Wright. Die zorgt voor een literair agent en een beurs op dat Baldwin zijn debuut *Go Tell it on the Mountain* (1953) kan schrijven. Dat lukt niet in de VS, want na de zelfmoord van Eugene vreest Baldwin te eindigen als zijn vriend: verteed door

Boggs voegt eraan toe dat het essay

niet alleen deel uitmaakte van een generatieconflict en tekenend was voor de volwassenwording van Baldwin, maar dat Baldwin hierin voor het eerst een verband omschreef tussen raciaal geweld en homoseksualiteit. Een visie die Baldwin al wel in het essay kon verwoorden, maar nog niet kon omzetten in romans. Toen dat wel lukte - de eerste drie romans gaan volgens Boggs over Baldwins zielenroerselen omtrent homoseksualiteit - nam Wright wraak door Baldwin weg te zetten als een auteur die 'zichzelf excuseert voor het feit dat hij zwart is'. De stijl zette hij weg als 'sensitief' en een 'soort onmannelijk huilen'. Wright had sowieso weerzin van Baldwins geaardheid en volgens Boggs speelde dat onbewust mee bij het schrijven van zijn essay.

Rust en liefde

In ieder geval moest Baldwin nu tonen dat hij in staat was tot betere romans dan zijn leermeester. Daarvoor had hij rust en liefde nodig, en die vond hij bij drie mannen: de Zwitser Lucien, de Turkse Engin en de Franse Yoran. Deels reizend met en naar hen, loodsten ze hem door depressies en zorgden als het rad beneden was en niet duizelig te worden als je bovenin zat. Dat gold ook voor hemzelf, legde hij uit: „De opkomst en neergang van iemands reputatie: wat kan je erover zeggen? Een ware artiest wordt niet beoordeeld in zijn tijd, want dat oordeel kan niet worden vertrouwd”. Pas latere generaties konden een juist oordeel vellen over iemands betekenis, vond hij. En deze tijd plaatst hem dus op gelijke hoogte met Shakespeare.

a Native Son (1955) - waarin het essay over Wright staat - in als een bom. Baldwin zal meermaals naar Europa vluchten omdat hij bang is net als Wright in de hoek van het activisme geduwd te worden, maar wanneer hij voor *Paris Review* een reis maakt door het zuiden van de VS, wordt hij de belangrijkste stem van zijn generatie.

Zwarte queer in racistisch zuiden

Baldwins terugkeer is altijd geïnterpreteerd, en door Baldwin ook zelf benadrukt, als iets dat niet anders kon omdat de segregatie in de VS vroeg om een extra stem in de strijd voor gelijke rechten. Boggs benadrukt dat het ook was om de leegte van de mislukte liefdes op te vullen. In het zuiden zou hij geen tijd hebben om zoals Baldwin zelf in een dagboek schreef te „huilen om zijn eigen leven”. Hij zou er daarentegen zijn grootste angst tegemoet treden: een zwarte queer man in het door en door racistische zuiden.

Baldwin is ontdaan van wat hij er aantreft, maar heeft ook ontmoetingen met Martin Luther King. Later volgen Malcolm X, en spreekt hij met Robert Kennedy die hij bijbrengt welke wonden een samenleving behoudt na honderden jaren racisme. Enerzijds geniet Baldwin van het succes, het proclameren en debatteren. De performer Baldwin botste ondertussen vaak met de schrijver die afzondering zocht; de aandacht beviel hem, maar beangstigde hem ook. De FBI die hem volgt in zijn doen en laten, het feit dat hij meermaals in elkaar werd geslagen om zijn geaardheid, het belanden in een cel: het put Baldwin allemaal volledig uit en elke keer wanneer hij een dieptepunt bereikt lijkt te hebben, rapen de liefdes van zijn leven hem op in de hoop hem tegen zichzelf in bescherming te kunnen nemen.

Boggs zet het allemaal met veel overtuiging neer, waarbij geen detail wordt overgeslagen. En hij spreekt Yoran ook zelf, iets dat andere biografen niet hadden gedaan. Daar gaat hij in het slot hoofdstuk een beetje prat op door opeens zichzelf uitgebreid op te voeren als biograaf tijdens die gesprekken. Ondanks die ijdelheid en de veelheid aan details, is zijn biografie een schitterend portret van de schrijver en activist Baldwin, die niet alleen zichzelf vaak dans in de weg zat maar ook, ondanks de liefde van deze mannen, niet beschermd kon worden voor de buitenwereld die zowel de zwarte als de homoseksuele man had te vrezen. Je snapt nog beter waarom zoveel schrijvers het liefst met Baldwin zouden dineren.

Twee jaar voor zijn dood had Baldwin die populariteit zelf niet kunnen bevroeden, maar hoopte hij er wellicht wel op. Toen hij in 1985 werd geïnterviewd door de *Times* vertelde hij dat hij in Turkije had geleerd dat je het leven moest zien als een waterrad. Het was daarbij de kunst je neus dicht te houden als het rad beneden was en niet duizelig te worden als je bovenin zat. Dat gold ook voor hemzelf, legde hij uit: „De opkomst en neergang van iemands reputatie: wat kan je erover zeggen? Een ware artiest wordt niet beoordeeld in zijn tijd, want dat oordeel kan niet worden vertrouwd”. Pas latere generaties konden een juist oordeel vellen over iemands betekenis, vond hij. En deze tijd plaatst hem dus op gelijke hoogte met Shakespeare.

3 tips
om meer te lezen

1. Lees alleen boeken die je écht leuk vindt en begin makkelijk

Om het plezier te vinden kun je een boek uit je jeugd herlezen of een graphic novel oppakken. Zo wen je aan het omslaan van de pagina's en vind je je leesritme gemakkelijker. De Campos Neto: „Ik pak soms kinderboeken, omdat ik zo het plezier in lezen weer ervaar. Die boeken zijn geschreven om je te laten lachen.”

2. Lees elke dag minstens tien minuten en neem je boek overal mee naartoe

Door elke dag een klein moment te vinden om te lezen, bouw je vanzelf een ritme op. Als je je boek altijd bij je hebt – bijvoorbeeld in het ov of een wachtkamer – kun je sneller een leesmoment pakken. Die tien minuten zijn zo voorbij, wakkeren het leesplezier aan en leiden vaak tot meer leestijd.

3. Lees op papier

Lees niet alleen online. Via een e-reader of mobiele telefoon ben je al snel in de buurt van andere vormen van mediaconsumptie. Een papieren boek helpt je gefocust te blijven. Bovendien ben je offline minder vatbaar voor algoritmische aanbevelingen, waardoor je minder snel in één genre blijft hangen.

Een goed voornemen voor 2026: 100 boeken lezen

LEESUITDAGINGEN Niet alleen in januari, maar heel het jaar door dagen lezers zichzelf uit om meer te lezen. De meest uiteenlopende challenges beloven meer motivatie, maar roepen ook vragen op over prestatiedruk en leesplezier.

Door **Storm Staveniuter**

Boeken lezen van auteurs uit zo veel mogelijk landen, titels afgaan op basis van het alfabet, of pas stoppen als je covers in alle kleuren van de regenboog hebt gehad: net zoals Duolingo-streaks je motiveren om een taal te leren en *Key Performance Indicators* je werkgedrag sturen, kunnen reading challenges je leesproductiviteit verhogen. De meest gehoorde leesuitdaging is simpel: lees één boek per jaar, per maand, per week of zelfs per dag. Toetreden tot een goede oude boekenclub kan daarbij helpen, en ook online boekengemeenschappen zoals Goodreads – wereldwijd de grootste – wijzen je de weg. Twaalf boeken in één jaar, met suggesties voor pageturners en aanbevolen titels, al kun je de doelen zelf aanpassen.

Alles lijkt te draaien om het aanwakkeren van leesdrift als het de aspirant-lezer ontbreekt aan discipline, of om lezen leuker te maken. Maar bij het online laten zien van je leesgedrag, gaat het sociale aspect een belangrijke rol spelen. Wat zijn de meest populaire reading challenges – en misschien nog belangrijker: werken ze ook?

Auteur Weldon Owen bedacht 25 unieke leesuitdagingen en bundelde ze in een boek, compleet met een beloning voor elke voltooide. Booktokker Emily Page inspireerde velen door de populaire *75 Hard Challenge* – een programma voor mentale weerbaarheid en zelfdiscipline – te koppelen aan het wegwerken van een persoonlijke boekenplank vol ongelezen titels. Haar regels: elke dag twee keer 45 minuten lezen, daarbij een fles water drinken en de voortgang schriftelijk bijhouden.

Terugbladeren

Ja, zegt Sander Verheijen, hoofdredacteur van Hebban, het grootste leesplatform van Nederland. „Het is echt een motivatie. Maar het is geen wedstrijd-je, het is een hulpmiddel.” Simpelweg een goed voornemen met hetzelfde

doel, want hoe graag lezers ook méér willen lezen, het vinden van motivatie en tijd kan in de weg staan. „We willen allemaal meer boeken lezen en door zo’n challenge zeggen we het hardop”, aldus Verheijen.

Hebban organiseert sinds 2016 een eigen reading challenge; aan de editie van dit jaar deden meer dan dertigduizend lezers mee. Verheijen ziet dat duizenden lezers er hun eigen draai aan geven, met persoonlijke uitdagingen en leesdoelen. Van een maandelijkse leesclub tot het herlezen van de boeken uit hun jeugd die ze altijd zijn bijgebleven.

Het maken van een lijstje werkt daarbij goed, zegt Verheijen, net als het bijhouden van je boekenplank: „Dat afvinken schept toch een soort verslaving, je krijgt het gevoel dat je goed bezig bent. Daarnaast kan het terugbladeren in een jaaroverzicht een verrijking zijn.”

Uit onderzoek van Hebban onder de deelnemers van 2024 blijkt dat 61 procent dankzij de challenge meer boeken leest dan normaal, gemiddeld zelfs zeven tot acht boeken extra. De economische impact van deze challenge wordt geschat op ruim 11.000 verkochte boeken (eerstehands) en bijna 20.000 gestreamde boeken. Ook bibliotheken merken het effect met 25.000 extra geleende boeken: „Als je er meer dan vijftig per jaar leest, wordt het natuurlijk al snel een financiële kwestie.”

Elke dag een boek

Als je ook maar enige druk voelt tijdens de challenge, moet je niet meedoen, vindt fanatiek lezer Sanne van Leeuwen (30). Het gaat om plezier en dus zet ze ‘laag’ in: 52 boeken per jaar, voornamelijk binnen de genres roman- en fantasy. Omdat ze dat doel de afgelopen jaren vaak al in juli behaald had, nam ze dit jaar grotere uitdagingen aan. Haar magnum opus: 30 boeken in 30 dagen, naast een fulltime baan als marketeer bij een uitgeverij. Uit de TikTok-leescommunity volgden

Looplezen om de challenge van 100 boeken in 2026 te halen. FOTO IN PICTURES VIA GETTY IMAGES

duizenden geïnteresseerden haar dagelijkse serie. „Ik kreeg veel leuke reacties van kijkers die zeiden het vanaf het begin al te volgen. Dat werkt motiverend.”

Voor Van Leeuwen, en veel anderen, bieden de uitdagingen een maasje: audioboeken tellen ook mee. „Die kon ik dan tijdens mijn werk luisteren”. Met trots voltooide ze de challenge. Sindsdien houdt ze het *low key*, maar het bleek moeilijker dan gedacht om haar *To Be Read*-lijst – lezen wat je hebt liggen – af te werken. Daarnaast accepteert ze uitdagingen uit de leesgemeenschap, zoals twaalf titels lezen van twaalf vrienden „om je horizon te verbreden”. „Dat is het community-geedeelte: enthousiast worden van anderen van anderen.”

De wetenschap bevestigt dat het bijhouden van lijstjes goed werkt: adolescenten deelnemers van challenges op

Goodreads zeggen dat het behalen van doelen, het volgen van statistieken, grafieken en jaaroverzichten voldoende oplevert. Ook het uitwisselen van boekentips en het contact met vrienden stimuleert lezen: leesintenties worden zo makkelijker omgezet in daadwerkelijk leesgedrag. Bovendien kunnen de challenges de schermtijd verminderen en geven ze een gevoel van verbondenheid met andere lezers, zowel online als offline.

Statussymbool

Daar staan stress en onzekerheid over de kwaliteit van de lijstjes tegenover. Het gevaar bestaat dat het lezen een prestigekwestie wordt: wie het meeste leest, scoort het hoogst. Bookfluencer Noah de Campos Neto (23), een van de gezichten van de Vpro Leesclub: „Ik ontkende het eerst, maar dat risico is er honderd procent. Ik sloeg erin door.

Het was mooi om te kunnen zeggen dat ik in een jaar honderd boeken had gelezen, maar daar zaten echt niet vijftig literaire parels tussen.” Een lijst afwerken kan ten koste gaan van aandachtig lezen. Soms is dat niet erg, vindt De Campos Neto. „Jongvolwassenenboeken ken ik zo goed dat ik ze kan scannen om te weten wat er staat. Maar een dikke pil als *The Handmaid’s Tale* wil ik wel echt goed in me opnemen.”

De Campos Neto streeft inmiddels naar vijftig boeken per jaar, een halvering dus: „Het is waanzinnig om je magister te vergroten en al die kennis op te slokken, maar ik wil dat het lezen centraal blijft staan, niet het nummertje.” Voor het komende jaar heeft hij een aantal challenges uitgezocht. Zo gaat hij een serie lezen – hij koos voor *Twilight* – en een lijst van verboden boeken, die Amerikaanse

bibliotheken onder Republikeinse druk van de plank halen. „Zo vind ik m’n leesflow terug.”

Federico Pianzola, docent *Computational Humanities* aan de Rijksuniversiteit Groningen en onderzoeker naar online leeservaringen, ziet eveneens de keerzijde van dit soort uitdagingen. „Bij het opscheppen over je culturele kapitaal gaat het niet direct om het lezen van de boeken zelf, maar om het feit dat je zo toegewijd aan je doel bent dat je het ook daadwerkelijk kunt bereiken. Zo’n drang om zoveel mogelijk te lezen, kan het lezen trivialisieren, zonder dat je echt de diepte in gaat of reflecteert op wat je leert.”

Toch zijn er ook veel lezers die de reading challenges niet gebruiken voor likes of aanzien, maar juist voor structuur en houvast. Een challenge verlaagt de drempel om te beginnen en haalt de druk weg bij de vraag wat je moet lezen. In plaats daarvan telt alleen dát je leest. Van Leeuwen onderstreept dat punt: „Ook als je maar één boek per jaar leest, ben je een lezer.”

Lezen als entertainment

Pianzola moedigt dit soort lees oefeningen dan ook aan. Bewegingen zoals deze kunnen boeken meer als een vorm van entertainment positioneren, in plaats van een statusverhogend of stigmatiserend middel: „Niet: jij bent een intellectueel, jij bent een nerd. Het is een manier voor mensen om vertrouwd te raken met lezen, hun passie te ontdekken of hun passie levend te houden. Uiteindelijk leidt dit tot acceptatie van lezen als een betekenisvolle en plezierige vrijetijdsbesteding, net zoals het kijken van tv-series of films.”

Doelen stellen hoeft bovendien niet ten koste te gaan van het soort boeken dat gelezen wordt. Detective-, horror- of romance-boeken die lekker weggelezen kunnen het lezen van toonaangevende literatuur stimuleren. „Historisch gezien hadden veel lezers al een eclectische leesinteresse. Zelfs intellectuele lezers, zoals professoren, lazen zowel populaire als prestigieuze lectuur.”

Geen uitdaging

Leesuitdagingen functioneren zo als een laagdrempelige manier om lezers te stimuleren zich verder te ontwikkelen. Voor een aantal zit de meerwaarde niet alleen in het lezen zelf, maar ook in de gezamenlijke bespreking van boeken, die een duidelijke sociale dimensie toevoegt. Online ontstaan daarbij publieke groepen die met leeskalenders werken: vastgelegde momenten waarop specifieke boeken worden gelezen en besproken. Een voorbeeld is een grootschalige online boekenclub op Goodreads, waar moderators de uitdagingen coördineren en een jaarplanning samenstellen. De thema’s voor het komende jaar, zoals *goud, deuren* en *het bovennatuurlijke*, liggen al vast. Eigenlijk doet ‘reading challenge’ deze nieuwe leescultuur geen recht. Iedereen kan meedoen, van strijd is geen sprake: niet tegen anderen, en zelfs niet tegen jezelf. Het is een intentie, met een duidelijk begin en een open einde, en met eindeloos veel mogelijkheden. Of je nu kiest voor dik of dun, zwaar of licht. En of je het laat zien of niet: jij bepaalt, pagina na pagina.

Een gezamenlijke bespreking voegt een sociale dimensie toe

TERUGLEZEN

‘Zo’n verhaal als strip was nieuw voor mij’

SASKIA AUKEMA

Fotograaf, taalkundige en hoofdredacteur van *Onze Taal* Saskia Aukema herlas graphic novel *Maus*. Deze keer raakte ze getroffen door het eerlijke verhaal.

Toen ik werd gevraagd om een boek te herlezen, dacht ik direct aan *Maus*; dat maakte een verpletterende indruk op me. Het voelt gek om te zeggen over een werk dat een zo intens een duister verhaal uit de Holocaust beschrijft, maar na deze herlezing overheerst vooral verwondering over de vorm van deze graphic novel.

De eerste keer dat ik *Maus* las, zal een jaar of twintig geleden zijn. Ik studeerde Nederlands in Leiden en was net voor de liefde naar Amsterdam verhuisd. Destijds las ik heel erg veel boeken, veel meer dan nu. Stripboeken lees ik ook al sinds mijn jeugd, Suske en Wiske en Rik Ringers. Maar dat je zo’n serieus verhaal als *Maus* in stripvorm kon vertellen, was compleet nieuw voor mij.

In *Maus* interviewt Art Spiegelman zijn vader, Vladek, die als Poolse Jood de Holocaust overleefde. De twee delen van het verhaal, *My Father Bleeds History* en *And Here My Troubles Began*, werden respectievelijk in 1986 en 1991 gepubliceerd. Het trof me ook deze keer weer hoe het Vladek vaak lukte zijn menselijkheid te behouden binnen al die ellende. Maar naast het oorlogsverleden van een problematische man, laat *Maus* ook zien hoe intergenerationeel trauma zorgt voor de complexe band tussen vader en zoon.

Destijds wist ik eigenlijk niet zo veel over de Holocaust; veel van de dingen die ik in *Maus* las, waren nieuw voor mij. Natuurlijk wist ik dat Auschwitz had bestaan, maar ik wist niet dat het kamp uit twee delen bestond. Of dat toen het vernietigingskamp al ontmanteld was, er dodenmarsen door de vrieskou waren naar andere kampen. Ondertussen heb ik zelf een boek over de Tweede Wereldoorlog gemaakt, *Tot de dood ons scheidt* (2022). Deze herlezing las ik daarom veel meer als maker. Dan kijk je naar andere dingen; naar de details, of de verhaalopbouw.

Ondanks dat *Maus* wordt ver-

teld door katten en muizen, heeft het verhaal geen tekstuele opsmuk. Vooral bij oorlogsverhalen vind ik het verschrikkelijk als het drama heel erg aangedikt wordt. Dat kan ik bijna niet lezen: de oorlog is zwaar genoeg. Juist omdat *Maus* een eerlijk verhaal is, komt het zo binnen. Het is heel knap hoe Art Spiegelman de verschillende verhalen binnen *Maus* weet te verweven en betekenis weet te geven door de wisseling van verleden naar heden. Het ene moment vertelt zijn vader onaangedaan over gruwelijkheden die je maag doen omdraaien, om vervolgens over zijn toeren te raken als hij bij het inruimen van de vaatwasser een bordje kapot laat vallen. Als lezer word je stil van die horrorverhalen, maar voor hem zijn ze er altijd, als een grondtoon. De paniek komt dan van andere dingen.

Soms betrap ik mezelf op de gedachte dat mensen maar niet leren van het verleden. Maar ik blijf hoopvol; als we deze boeken niet maken, waren we misschien veel verder van huis. Daarom is het zo belangrijk om elkaar deze verhalen te blijven vertellen, om juist het menselijke te zien in die grote, gruwelijke geschiedenis.”

Eva Klute

Mira Aluç:
Sprokkelaars.
Atlas Contact,
170 blz. €22,99
●●●●○

Mira Aluç komt op voor de stille mens

MIRA ALUÇ Haar bekroonde debuutroman voegt zich tussen de schaarse vertellingen die zichzelf niet van de daken schreeuwen, maar toch iets groots te zeggen hebben.

Door **Thomas de Veen**

Vraag ik de mensen om me heen mij te omschrijven, dan breng ik ze in verlegenheid”, aldus de verteller van *Sprokkelaars* van Mira Aluç (1993). Wat valt er over hem te zeggen? Hij is net afgestudeerd, een ‘gewone’ jongen, maar: „Doorsnee is geen compliment. Je leven moet exceptioneel zijn. Op zijn minst één eigenschap vergaren die je onderscheidt van de rest.”

Die onderscheidende eigenschap wordt dat hij bij zijn oom in de zaak gaat werken, een winkel in een loods op een industrieterrein. Daar koop je spullen uit restpartijen van wat elders is geschrapt uit de schappen. Kerstballen in januari, Vaderdag-stropdassen in hoogzomer, Poolse jalapeñoschips, „vierdelige raspen”. Maakt dit hem onderscheidend? Mwah. Hij kan zich er eerder in onbestemdheid ventelen. Tekenend: zijn oom noemt ‘Jong’ en daarmee is dat zijn naam, zijn echte naam („die mijn ouders me hadden gegeven”) klinkt in die loods „misplaatst”, vindt hij. Zijn ‘gewoonheid’, of misschien moeten we onuitsprokenheid of ambtelooisheid zeggen, is de essentie van *Sprokkelaars*.

Misschien is het die ogenschijnlijke bleekheid waardoor Mira Aluç’ debuutroman, twaalf maanden geleden verschenen, enigszins onopgemerkt bleef. De jury van ro-

Een restpartij kerstversiering. FOTO ANP/VENEMA MEDIA

mandebuutprijs De Bronzen Uil corrigeerde dat ferm door *Sprokkelaars* tot winnaar uit te roepen, waarmee het de ostentatievier exceptionele debuten van Falun Ellie Koos, Lieselot Mariën, Daan Borrel en Emma Laura Schouten voorbijstreefde. (En trouwens ook Safae El Khannoussi’s *Oroppa*, dat om onheuse redenen gediskwalificeerd was.)

Maar Aluç’ roman voegt zich in

een rijtje uitzonderlijke vertellingen die zichzelf juist niet van de daken schreeuwen. Denk aan David Szalays Booker Prize-winnende roman *Het vlees*. Overeenkomst: het vertelt het verhaal van een zwijgzaam, wat onopvallend personage. Denk aan *Ossenkop* van Manik Sarkar, dat ons onderompelde in de microkosmos van een dorpslager. Of denk aan Wim Wenders’ film *Perfect Days*, over

een Tokiose schoonmaker van openbare toiletten, die in zijn leven van onveranderlijke regelmaat en eenzelligheid misschien wel volmaakt gelukkig is. Boeken die een lans breken voor de stille mens, voor degene die niet opvalt.

Wie onuitsproken of gauw tevreden is, of nog zoekende zoals de hoofdpersoon van *Sprokkelaars*, bekijken we algauw negatief, neerbuigend. Maar: „Een groots mens zijn is niet hetzelfde als een luid mens zijn”, schrijft Aluç - nog best een stevige uitspraak, die bovendien de suggestie wekt dat deze roman een niet-luid-maar-toch-groots verhaal wil vertellen. Dat het daarin slaagt, is een compliment dat alweer luider klinkt dan gepast voelt bij het bescheiden *Sprokkelaars*.

We volgen de dagen, weken, maanden in de loods. Gewone dagen, maar wat er gebeurt is niet betekenisloos. Aluç heeft geen grote gebaren nodig om een boeiend verhaal te vertellen; subtiel brengt ze reliëf aan. Hoewel de algehele verteltoon vrij kaal en zakelijk is, springen er goedgeplaatste, waarachtige zinnetjes uit, die een wijze waarheid of veelzeggend inzicht in de personages bevatten. Over collega Baris, oorlogsvluchteling, die in de dagen voor Oudjaar versteent bij vuurwerknallen („Zijn ogen stonden strak en het oogwt was rozig”). Over de oom, die in de partijhandel is gegaan uit overtuiging,

uit bekommernis: „Voor alles wat in allerijl een uitweg zocht, wilde hij het eindstation zijn.” Over de hoofdpersoon, die, zoals dat tussenzinnetje over zijn naam al ver raadde, thuis iets is misgelopen: „Bloed is een te dunne lijm voor familie; om te hechten, moet het binden met liefde, zorg en trots.” Of over de maatschappelijke klas-senverschillen, een doffe waarheid: „Je hebt mensen die slagen en dus winnen, en mensen die harder werken dan de winnaars, maar desondanks verliezen.”

Sprokkelaars is geen sprookje waarin het met die verliezers toch op miraculeuze wijze goedkomt, maar een verhaal waarin zij erkend worden in het lot waar ze stomweg toe veroordeeld zijn. Zoals de jongen wanneer die met een opgeblazen plastic zwembadje door de storm ploetert en hij zich afvraagt hoe „verpakte lucht zo zwaar” kon zijn - mooi metaforisch. Hij weet: „Het waren mijn onhandigheid en de onmacht” waarmee hij worstelde.

En toch ploetert hij voort, pakt hij wat hij net wel pakken kan. Als een van de mensen die je na het lezen van deze opgløeiende zin, de kern van deze bittere maar warme roman, nooit meer kunt gering-schatten: „Stakkers vond ik het, maar het waren sprokkelaars, mensen die met al hun kracht en tekortkomingen hun bestaansrecht bijeen-sprokkelden.”

nrc

VRIJDAG 2 JANUARI 2026

nrc

VRIJDAG 2 JANUARI 2026

Ester Naomi Perquin:
Tot alles in beweging komt.
Van Oorschot,
304 blz. €23,50
●●●●○

Aan het malende wen je, aan het nutteloze ademloze almaar/ doorgaan-de, aan het doorgaande denken raak je gewend”, schreef Ester Naomi Perquin in haar dichtbundel *Celinspecties* (2012), waarin ze het claustrofobische beeld schetst van een lichaam dat binnen een beperkte ruimte aan het piekeren slaat. In haar eerste roman *Tot alles in beweging komt* onderzoekt ze opnieuw hoe je veroordeeld bent tot de reikwijdte van je eigen gedachten. Hier vanuit het hoofd van verteller Ela, die we in verschillende stadia van haar leven ontmoeten: als opgroeiend meisje in een getroebleerd gezin, als jongvolwassene die komt te werken als bewaarder in een detentiecentrum en later in het leven als misdadajournalist die aan haar ‘ontsnappingsboek’ werkt en zwanger is van een derde kind, een dochter. Dat laatste gegeven brengt alles in beweging: door haar dochter doorvoelt ze de kwetsbaarheid van het vrouwelijke en denkt ze terug aan tekenende momenten uit haar eigen geschiedenis.

We beginnen bij de jonge Ela, die haar vader verliest en opgroeit met twee broers en een nogal afwezige moeder: „Toen moesten David en ik buiten gaan spelen want mama wilde het laatste hoofdstuk van haar boek lezen zonder luidruchtig nageslacht, en daarmee bedoelde ze ons.” Thuis wordt er doorgebanjerd; er is geen plek voor verdriet. Perquin laat een diepe machteloosheid voelen, maar flankeert die geregeld met humor of een eerlijke, pragmatische kant. Hoe gaat een kind om met zo’n groot verlies? Ela begint met de impact die dit feit op anderen zal hebben, zodat ze de ernst kan aflezen, bijvoorbeeld op school bij het kringgesprek: „Ik kon bijna niet wachten tot morgen, want ik wist zeker dat de juf mijn nieuws het ergst van alles zou vinden.” Je kunt haar wrange thuissituatie met het weggemoffelde gemis als gevangenschap zien.

Er zitten in de roman van Ester Naomi Perquin (1980) nogal wat mensen vast, eigenlijk iederéén op een bepaalde manier. Ela’s vader tijdens zijn ziekbed (hij leed aan het locked-in-syndroom), haar moeder die zich afzondert door voortdurend te lezen, haar broertje David die een geestelijke stoornis ontwikkelt en in klinieken belandt, de gevangenen van wie ze bewaard wordt, Ela’s dochter in haar buik, Ela zelf vervolgens in het prille moederschap waarin ze volledig in dienst staat van de baby, eigenlijk het ouderschap in het algemeen, waaruit ze nooit zomaar kan verdwijnen. En dan is er nog haar geschiedenis - met alle pijnlijke, gevaarlijke momenten waarin ze gevangen zat in de macht van een ander - die ze uiteindelijk wil opschrijven, maar waarbij ze wordt tegengehouden door haar oudste broer Micha, die dat ziet als het toe-eigenen van

Sebastiaan Kort

FOTO GETTY IMAGES

ESTER NAOMI PERQUIN Haar debuutroman *Tot alles in beweging komt* biedt intrigerende vragen en inzichten. Hoe alles met elkaar samenhangt mag de lezer uitmaken.

Door **Femke Brockhus**

een verhaal dat van de hele familie is. De schrijver in een gezin kun je zien als een crimineel, de dief die er met een verhaal vandoor gaat.

Los van de ander

In deze volwassen Ela-delen van de roman gaat het voornamelijk over de grenzen van je eigen verhaal wanneer dat óók een ander toebehoort. Het is een spanningsveld dat telkens terugkeert tussen ouder en kind, dader en slachtoffer en kinderen binnen een gezin: ze zijn verbonden door een gedeeld verhaal, maar hebben tegelijkertijd een individueel perspectief. Hoe week je jezelf los van de

ander? Ela probeert Micha te overtuigen: „Ik wil zeggen dat we uiteindelijk, alle drie, een totaal andere vader hebben begraven, dat kan hij toch niet ontkennen; dat we alle drie een andere vader hebben begraven en alle drie met een andere moeder zijn opgegroeid, dat is gewoon onvermijdelijk, kijk maar rond, naar broers en zussen, iedereen houdt er een strikt persoonlijke versie van een gedeelde jeugd op na.”

Ela’s perspectief wordt ook gekleurd doordat ze een vrouw is. Het gevaar dat ze voor haar dochter vreest, komt voort uit haar eigen geschiedenis. We lezen herin-

neringen waarin zij betast werd door een vader die haar ‘veilig’ thuisbracht, een wildvreemde man die haar bij haar kruis vastpakt wanneer ze is gevallen en dan is er nog een onheilspellende, vage herinnering aan Ela bij haar vader op bed (wat gebeurde daar precies?). Haar eerste relatie was met een oudere man en nam verstikkende, toxische vormen aan. Wanneer Ela met haar opgroeiende dochter met de trein reist, merkt ze de prangende blik van een man op, die kijkt naar haar dochters opgetrokken benen en de onderbroek die daar zichtbaar wordt. Het gevaar lijkt nooit ver weg.

Hoe gevaarlijk het kán worden, daar hoeft ze niet naar te gissen. We lezen over het werk in de gevangenis, het voortdurende paraat-zijn, het eindeloze controleren en wachten op overtredingen. Ela leert dat het *gebrek* aan iets, namelijk verveling, de belangrijkste oorzaak is van ellende: verveling is „gevaarlijker dan welke stoornis ook”. Ook komt ze erachter dat geweld en lust een roes zijn van dezelfde soort: „Ineens loop ik zwaar bewapend rond, almachtig.” Als jonge vrouw tussen de opgesloten mannen is ze een zeldzaamheid, waardoor ze zich broeierig zelfbewust wordt van haar lichaam: „Deze roes draait om mij”. De blik van de ander keert naar binnen: ze voelt hun opwinding en haar macht om een ander de baas te zijn, wat een keer gebeurt wanneer ze een gedetineerde te hardhandig visiteert. Niet alleen de gevangene, maar ook de bewaarder, gevangen in een routine, vormt in zekere zin een gevaar: „Steeds vaker denk ik dat we hier niet wachten tot het kwaad ontwaakt, maar tot we ons niet meer kunnen beheersen het wakker te maken.”

Reconstrueren

Tijdens het lezen begin je af te vragen wat de rode draad is, hoe dit alles met elkaar samenhangt en welke kant het op beweegt. Maar die duidelijkheid komt niet. Aan het woord is een dwalende verteller die eigenlijk alleen aanzetten geeft. Het verhaal is als een dikke vlecht, de ene laag schuift over de ander. De lezer mag schikken, samenvoegen, met elkaar verbinden. Of niet. Je kunt dat zien als een waarheidsgetrouwe omgang met een persoonlijke geschiedenis: de reconstructie is gekleurd, willekeurig, selectief. Oorzaak en gevolg zijn lang niet altijd te duiden. Herinneringen kunnen vervormen, vervagen en op een volgend moment helder worden. Je kunt erin verstrikt raken, tot je door-krijgt wat dit boek wil: het gaat om het zoeken. Deze roman vraagt in zekere zin om overgave.

Het resultaat is een gedurfd debuut, dat vertrouwt op de lezer. *Tot alles in beweging komt* biedt rijke beelden, mooie vergelijkingen, hoogst intrigerende vragen en inzichten. Perquins roman is een bijzondere verhandeling over allerlei soorten en maten van opsluiting. Het is óók een vol boek, met beelden die vaag blijven („wolkeloze voorzichtigheid”) en anekdotes die minder goed landen of van belang lijken. Het opgroeien bij een excentrieke, intellectuele ouder, van wie de partner net is overleden en bij wie in de opvoeding verwaarlozing sluipt, doet denken aan *De buitengewoon geslaagde opvoeding van Frida Wolf* van Maria Kager. Net als Kager blinkt Perquin uit in het creëren van luchtplaatsen in tergend machteloze situaties. Zo slaagde Perquin erin om een boek te schrijven over gevangenschap dat boven alles heel vrij voelt.

Een memoir vol onverschrokken enthousiasme

MARGARET ATWOOD In haar memoir schrijft ze over de wereld om haar heen, maar ook over haar vriendschappen, liefdes en de kunst van het schrijven.

Door **Joyce Roodnat**

Wie wil weten hoe de jeugd van Margaret Atwood eruitzag en voelde en rook krijgt het volle pond in *Boek vol levens*. Ze haalt voor dit boek om te beginnen uitvoerig verhalen op over een vrijgevochten dochter van wat wereldvreemde ouders, dat in de onge-repte natuur ravot met een stoet aan buurkinderen en andere speelkamera-den. Ruim honderd pagina's lijkt *Boek vol levens* een verbaal fotoalbum. Ont-roerend maar voor de buitenstaander zijn de kiekjes op den duur onbeduidend.

Die jeugtherinneringen moeten we Atwood maar even gunnen. Geen nood, daarna vervelt dit boek nooit meer.

Met haar inschrijving aan de univer-siteit begint het. Dan rolt ze de koffie-bar binnen waar de artistieke Canadese jeugd uithangt en discussieert. Ze maakt ruimte voor een cameo van Leonard Cohen „die knappe hartendief op de campus”. Voor een *walk-on* van ac-teur Donald Sutherland haalt ze op hoe hij zijn debuut maakte in *Macbeth* van Shakespeare – als een van de drie hek-sen. Dat is een weetje dat ik nooit meer

uit mijn geheugen krijg, en zo zijn er vele in dit boek.

In de proloog belooft ze dat haar ‘memoir’ bestaat uit een keuze uit de „blizzard van beelden” die haar ge-heugen bestormt. Zich bedienend van de toffe toon van iemand die geleerd heeft van zich af te bijten, sleurt ze haar lezers mee in verhalen, anekdo-tes, avonturen vol bekende en onbe-kende vrienden, vijanden, geliefden. Ze neemt stelling. Ze vereffent reke-ningen. Ze debiteert levenswijsheden. Ze biedt puntsgewijze zelfhulp voor het bepalen van de namen van roman-personages. Ze herinnert zich een per-fect, gehaakt wit mini-jurkje. Ze weet een probaat middel tegen winterte-nen. Ze somt op uit welke groentes de beste wijn te stoken valt. Voor haar re-latieproblemen gaat ze in gesprek met zichzelf als Lieve Lita.

Online haatcampagne

Het boek stuitert heen en weer, het ene moment hangt Atwood de plas uit, een volgende bladzijde wijdt ze aan serieuze politieke of maatschappelijke ontwikkelingen. Ze beweent de aids-epidemie, beschrijft de wanhoop die corona teweeg bracht, roept met na-vrante details de online haatcampagne op die haar trof. Maar ze dramatiseert niet, haar verontwaardiging houdt ze onderkoeld.

En vergeet niet: nu is ze wereldbe-roemd en rijp voor de Nobelprijs voor Literatuur (toen Kazuo Ishiguro 'm kreeg verontschuldigde hij zich bij At-wood, hij vond dat zij 'm had moeten krijgen). Maar haar doorbraak kwam niet bij toverslag. Op haar debuut in 1961 volgt een lange lijst romans. Goed ontvangen, maar ook nogal eens gere-serveerd, voor nogal wat critici zijn ze te heftig. In 1985 kwam de geest uit de fles met *The Handmaid's Tale*, en zelfs dat ging aarzeland.

Atwood beschijft in *Boek vol levens* hoe ze al jong schrijfster is, niet als wens of streven, voor haar is dat een feit: „Ik schreef en schreef en schreef maar door”. Ze begint met gedichten („ik weet niet meer waarom”), haar poëzie blijft een constante in haar ou-vre. Ook in haar memoir, waarin ze een van haar gedichten citeert als ze blijk wil geven van angst en beven, woede, verdriet, twijfel of weezin. Zo bege-

leidt haar gedicht ‘De hospita’ (1968) een passage over haar machteloosheid als berooid kamerbewoonster:

„Ze is een ruwe stem die huishoudt in de kamers onder me.” In het oorspronkelijke ‘The Land-lady’ staat er:

„*She is a raw voice loose in the rooms beneath me.*” Dat ‘huishoudt’ met zijn dubbele verwijzing (maar de schoonmaak en naar geweld) is een volmaakte vondst van vertalers Lidwien Biekmann en Frank Lekens. Ik kan het niet laten om ook te noteren wat zij maakten van Dorothy Parkers fameuze „*men seldom make passes at girls who wear glasses*”, namelijk dat „geen man wat wil van een vrouw met een bril”. Prachtig toch?

Margaret Atwood werd schrijfster in een tijd dat haar vaderland Canada cul-tureel gesproken braak lag. De Canade-se kunstenaar werd pas bij succes in de VS serieus genomen. Maar: „Niets motiveert beter dan een blanco pagina”, althans, als je Margaret Atwood bent. Met haarzelf als een van de aanstich-ters zie je in haar memoir de Canadese literatuur ontkiemen vanuit een sub-

cultuur van jonge literatoren. Ze is een onvermoeibare plannenmaakster die zich haar leven lang sterk maakt voor literaire uitgeverijen, prijzen en evene-menten, nu ja, voor alles wat ze kan verzinnen om zowel de schrijvende als de lezende Canadees een bedding te verschaffen.

Feminisme

Canada keek lange tijd vreemd tegen haar aan, dat beseft ze en dat amuseert haar. Haar vanzelfsprekende feminis-me, zowel in het dagelijks leven als in haar werk, leidt tot hilarische voor-beelden van seksisme („mijn vrouw is dol op uw boeken”, zegt een meneer tegen haar en zij vult de subtekst in: „ik niet, ik ga liever gewoon dood”). Giftig ventileert ze haar ontzetting over de routineuze aanranding van „jonge dichters”, die door machti-ge mannen worden beschouwd als „dolgedraaide bacchanten die zelfs in waren voor seks met een teckel”.

En haar werk? De titels van de hoofdstukken verwijzen naar enkele van haar romans, maar verwacht niet meer informatie dan „haar wangen kon ik goed gebruiken” voor dat ene personage. Ze is een ekster, een auteur die overal materiaal in herkent.

En net als je denkt, alles goed en

wel, maar over *The Handmaid's Tale* zou ik wel graag meer willen weten. Komt goed, Atwood levert.

De roman speelde sinds 1981 door haar hoofd, toen ze geobsedeerd raakte door de „puriteinse theocratie waar de VS op gebaseerd” is. Ze vond inspiratie bij Or-wells 1984 en bij *Kaputt* van Curzio Mala-partie. Ze verdiepte zich in de heksenpro-cessen van Salem en analyseerde de *Hek-senhamer*, het vijftiende-eeuwse hand-boek voor de Europese heksenjagers die duizenden vrouwen ter dood lieten bren-gen.

In 1985 kwam *Handmaid* uit. Toen leek het een sterk verhaal, schrijft At-wood. Maar „tegenwoordig is het zo on-waarschijnlijk niet meer”.

Boek vol levens is een proeve van on-verschrokken enthousiasme, over alles. Over schrijvers en over boeken en bun-dels. Over vriendschappen. Zelfs over een muizenplaag in haar boerderij. Over het schrijven, natuurlijk over het schrij-ven, als roeping. Maar het meeste en-thousiasme sproeit ze uit over haar ge-liefde, kameraad, *partner in crime*. Vader van haar dochter. Over Graeme, man van eigenzinnige fratsen. De man die haar bewondert en die zij terug bewondert. Ook als hij dementeeert, ook als hij sterft. Atwoods *Boek vol levens* is bovenal de memoir aan een jaloersmakende liefde.

Atwood is een ekster, een auteur die overal materiaal in ziet

Charlotte McConaghy:
Woeste kust. (*Wild Dark Shore*)
Vert. Roos van de Wardt.
Atlas Contact, 400 blz. € 24,99
●●●●●

Alles en iedereen is met elkaar verknoopt

CHARLOTTE MCCONAGHY Ze schreef een verslavend goede roman en een klimaatthriller ineen. Verbluffend zijn vooral de psychologische portretten van de personages.

Door **Judith Eiselin**

Golven breken, zeewater stuift je in het gezicht, vermengd met ijsregen, de wind giert: als er een prijs bestond voor ‘zintuigelijk schrijven’ zou die linea recta naar de Australische auteur Charlotte McConaghy (1988) moeten gaan voor *Woeste kust*. Op de valreep van het afgelopen jaar verscheen deze roman, die in Amerika direct in de *New York Times*-bestseller-lijst belandde, in de Nederlandse vertaling. Bij de eerste paar pagi-na’s denk je nog met wel erg dik aangezet, melodramatisch getoon-zet proza van doen te hebben, maar voor je het weet valt de wer-velende en veelomvattende roman met geen mogelijkheid meer weg te leggen.

Woeste kust is een psychologi-sche roman en een klimaatthriller in een. Een eilandje nabij Antarc-tica, Shearwater genaamd, herbergt naast talloze zeevogels, diverse soorten pinguïns, zeehonden en pelsrobben een paar mensen in een vuurtoren. Het zijn Dominic Salt en zijn drie kinderen Raff, Fen en Orly die al acht jaar op het eiland verblijven en over zes weken zullen vertrekken. Voorgoed. De Wereldzaadenbank die de vader be-heerde wordt gesloten, net als de onderkomens waar tot voor kort wetenschappers verbleven. De stipjes, spikkeltjes, puntjes, spel-denknopjes uit de immense bevro-ren kluis – alle zaden - moeten ge-sorteerd worden, en eventueel verpakt voor vervoer. Als ze in de toekomst een rol kunnen spelen in het voeden van mensen, mogen ze mee. Zo niet, dan vallen ze, net als de rest van Shearwater, ten prooi aan de golven. Het water stijgt, het eiland wordt stukje bij beetje ver-zwolgen.

Juist hier, op deze afgelegen plek waar alles en iedereen bezig is te vertrekken, spoelt op de eerste pagina van de roman een vrouw aan. En ze leeft nog. Nog net. Wie is ze en wat komt ze doen? Het kan haast niet anders of ze was expres naar Shearwater onderweg. In de vierhonderd pagina’s die volgen blijkt dat zij, maar ook de man en zijn kinderen, een prangende ge-heime agenda heeft. Het welmet van de spoken in hun hoofden; hun geschiedenis (en die van het eiland) blijkt te zijn verweven op een niet te raden, adembenemende manier. McConaghy zet de lezer

De Drakendoorgang tussen het zuidelijke puntje van Zuid-Amerika en Antarctica. FOTO ANP/CAVAN IMAGES

voortdurend op het verkeerde been en maakt dat je dan weer de een, dan weer de ander verdenkt van (de wens tot) moord. En o ja: bij dit al heeft de ergste storm sinds jaren er net voor gezorgd dat er nauwelijks nog stroom rest, de voedselvoorraad is ook bijna op, plus iemand (maar wie?) heeft on-langs alle kabels doorklieft waar-door er geen enkel contact meer mogelijk is met het vasteland of passerende schepen.

Geheimen

Het is razend spannend, maar de roman verbluft toch vooral door de gave psychologische portretten van het handjevol personages. Beurtelings komen zij aan het woord, waarbij opvalt dat McCo-naghy even goed vanuit een kind of jongere schrijft als vanuit een volwassene. Het zijn heel uiteen-lopende karakters, allemaal met een eigen geheim waarvan de rest niet weet. Komen zij elkaar nader of drijven zij juist steeds verder uiteen?

Orly, het jongste personage, is pas negen en kent als enige geen ander leven dan dit, het vasteland

is hem vreemd. Het vroegwijze, maar overtuigende jongetje staat het dichtst bij het leven, waar de anderen, ook zijn puberbroer en -zus, meer met de dood bezig zijn. Dit uit zich in zijn kennis van de zaden en hun kiemwijzen waar-over hij de aangespoelde vrouw vertelt. Over het stekelnootje bij-voorbeeld, dat wel driemaal de wereld rondreist in de veren van een albatros voordat de vogel landt op de Argentijnse kust. Of over een paardenbloempluisje uit Wisconsin, dat kilometerslang mee vliegt met de wind, om dan via een witsaartheit in een wolf te belanden en dan alsnog te ontkie-men, in Minnesota. Charlotte Mc-Conaghy, die opgeleid is als scena-rioscreef en eerder voor een klein publiek sciencefiction en fantasy schreef, combineerde in haar eerdere romans *Vlucht* (*Mi-grations*, 2020) en *Ooit waren er wolven* (*Once there were wolves*, 2021) ook al vrij meeslepend haar kennis van de natuur en klimaat-verandering met ‘mensenverha-len.’ Maar met *Woeste kust* slaagt ze er pas echt in te laten zien hoe alles en iedereen verknoopt is.

Advertentie

57 JAAR CONCERTEN, CLUBNACHTEN EN CULTUUR

Paradiso

Do 15 jan

Timothy Snyder

On freedom, tyranny and democracy

Tickets te koop bij Concerto Recordstore in Amsterdam en via www.paradiso.nl

Amsterdam, NL Weteringschans 6-8, 1017GS Tel: +31 (0)20 694 0211

De Renaissance was vooral een periode van chaos en gezagscrisis

RENAISSANCE In haar nieuwe boek zoekt historicus Ada Palmer wat zich achter de schone schijn van deze periode van culturele en intellectuele bloei bevindt. Ze nuanceert daarbij tussen *debunking* en dweperij.

Door **David Rijser**

| MUZIEK | THEATER | KLEINKUNST | CABARET | BALLET | OPERA | DANS |

PODIUMKUNSTEN

januari

highlights

za 10 jan
Fiber x The Rest is Noise
Cutting-edge performances door toonaangevende audiovisuele kunstenaars.

do 15 jan
Ives Ensemble + Keren Motseri
Premières van Richard Rijnvos en Piet-Jan van Rossum in de Donderdagavondserie.

za 17 jan
The Tallis Scholars
Wereldberoemd Brits ensemble zingt topwerken van Palestrina.

do 22 jan
Christian Gerhaher + Gerold Huber
Prachtige liederen van Schubert. NY Times: 'Perfectie en diepgang'

muziekgebouw.nl
Piet Heinkade 1, Amsterdam

Muziekgebouw

Christian Gerhaher
© Gregor Hohenberg

Rond 1890 schreef de bejaarde Jacob Burckhardt, die met zijn studie *Die Kultur der Renaissance in Italien* uit 1860 het Renaissance-individualisme als pijler van de moderniteit voor het eerst op de kaart had gezet, aan een vriend: „In dat Renaissance-individualisme geloof ik eigenlijk niet meer; maar ik zeg het niet hardop, want de mensen hebben het zo graag.” De meester wist zelf wel dat de periode die hij in zijn studie zo’n beetje had uitgevonden zich niet voor één gat liet vangen. Maar leg dat het grote publiek maar eens uit.

Na Burckhardt zijn er door historici steeds weer nieuwe aspecten als hét geheim van de Renaissance aangewezen. De *X-Factor* noemt Ada Palmer zulke invalshoeken in haar soms wel erg originele, maar goed geïnformeerde exploratie van het Renaissance-thema. Zoals daar zijn: oudheidliefde, schoonheidscultus, humanisme, atheïsme, *Realpolitik* - en meer. Met bewonderenswaardig brede oriëntatie bespreekt ze die verschillende prisma's, plaatst ze in hun tijd en laat zien dat ze nooit de hele en soms maar heel weinig van de waarheid vertellen. Alleen al om dat overzicht is haar boek de moeite waard.

Onze fascinatie voor de periode blijkt vandaag het duidelijkst uit het massatoerisme en de populariteit van *blockbuster*-tentoonstellingen van oude meesters. Maar in kunst met een grote K is Palmer niet primair geïnteresseerd. Ze wil vooral zoeken naar wat zich achter de schone schijn bevindt. Dat is tot op zekere hoogte al een politieke keuze: menigeen houdt zich nog altijd krampachtig aan het Renaissancebegrip vast juist omdat het gezien wordt als identiteitsbepalend voor onze westerse moderniteit: het startschot voor de secularisatie, voor de exacte revolutie, voor de individuele waardigheid, de democratie, de literatuur, de beeldende kunst en architectuur, de urbanisatie, kortom onze cultuur. Kom daaraan, en je wordt al gauw van nestbevuiling beschuldigd.

Bovendien is ook Palmer zelf gefascineerd door de Renaissance. Ze wil daarom nuanceren tussen het zwart van *debunking* of het verguldsel van dweperij. Het gevolg is dat haar boek ook 'Ja en nee' had kunnen heten - naar het hoofdwerk *Sic et non* van één van haar bewonderde middeleeuwse wegbereiders, Abelard - ze munt zelfs het neologisme *to abelard* in de betekenis van „in over-

eenstemming brengen”. Inderdaad was harmonisatie tussen in hun ogen schijnbare tegenstellingen, zoals die tussen Plato en Aristoteles, tussen klassieke oudheid en Christendom of tussen filosofie en retorica, vaak het doel van theoretici uit de Renaissance. Maar even goed gold dat, getuige Abelard, ook al voor de Middeleeuwen. Renaissance-karakteristiek? Ja en nee dus.

Goudentijdsvirus

Palmer neemt eerst de 'eeuwigse schoonheid' waarom de periode bekend staat op de korrel: haar boek opent met een citaat uit een brief aan Machiavelli, waarin deze wordt aangespoord om de geschiedenis te boekstaven opdat latere lezers zullen begrijpen in wat voor verschrikkelijke tijd ze hebben geleefd: *inventing the Renaissance* dus niet alleen als een correctief op de vertekening van latere bewonderaars als Burckhardt, maar ook als vaccin tegen het 'goudentijdsvirus' dat in de periode zelf door diverse machthebbers werd verspreid, en dat latere generaties voor zoete koek hebben aangenomen. Daarom schetst ze na de identificatie van wat men later in de Renaissance bewonderde, vervolgens de naakte waarheid van chaos, crisis en moordzucht in de tijd zelf. De grootste gouden-tijd-belover van allen, paus Julius II, opdrachtgever van de goddelijke Michelangelo en Raphael, was ook de grootste schurk - Palmers koos-

naam voor Julius is *Warrior-Pope-II* (na zijn oom en voorganger onder de tiara, Sixtus IV, als nummer I).

Een van de sterke kanten van dit boek is het inzicht dat het biedt in de ongehoorde complexiteit van de internationale politiek tussen de lappendeken van Italiaanse stadstaten (inclusief die van de paus). Palmer kent de verschillende clans op haar duimpje, hun dynastieke en lokale tradities en belangen, en de effecten van de subtielere verschillen in sociale status en politiek gewicht van gradaties van wettigheid (wettig, bastaard of 'natuurlijk' kind). Zo wordt de conclusie dat de Renaissance inderdaad vooral een periode van chaos en (autoriteits)crisis was onvermijdelijk. In het middendeel van het boek bespreekt ze aan de hand van minibiografieën van bekendere en minder bekende protagonisten hoe de chaos in de praktijk op diverse levens inwerkte: we maken nader kennis niet alleen met een Michelangelo, Machiavelli en Savonarola, maar ook met Ipólita Sforza, Alessandra Scala en vooral, in een lange sectie in briefvorm aan haar gericht, met de enigmatische en betoverende Lucrezia Borgia.

Om die schijn van goud te midden van alle chaos en ellende te verklaren, komt Palmer uit bij wat we sinds de negentiende eeuw humanisme noemen. Die term is verraderlijk: humanisten in de Renaissance waren allerminst humanistisch in de moderne zin: in beleefde omgangsvormen ontstegen ze

zelden het niveau van prooidieren of aaseters. Ook inhoudelijk was het niet altijd even vriendelijk: Palmer rekent bijvoorbeeld een Machiavelli, vader van de anti-humanistische *Realpolitik*, onder hun gelederen. Renaissance-humanisten waren geleerden, lazen, schreven (Machiavelli was hier een uitzondering) in het Latijn, beheersten in toenemende mate Grieks, waren gespecialiseerd en geïnteresseerd in de klassieke oudheid, werkten in dienst van hoogwaardigheidsbekleders in kerk en staat, en bemoeiden zich met van alles en nog wat. Maar een categorie apart, met een eigen ideologie?

En nu juist zo'n veronderstelde 'humanistische' ideologie heeft volgens velen tot de 'beschaving' bijgedragen. In de kringen van het moderne humanistisch verbond bijvoorbeeld, die zich als moderne seculiere religie vrijwel geheel heeft losgezongen van haar historische oorsprong. Anderzijds zijn er ook die juist bij de humanisten van de Renaissance zelf een ideologische kern zoeken. Eén van hen is Palmers leermeester James Hankins die in *Virtue Politics* uit 2019 op grond van de politieke en educatieve traktaten aan de humanisten van de vroege Renaissance een ideaal van 'deugd-politiek' toeschreef. In plaats van blauw bloed of christelijke moraal, aldus Hankins, zouden humanisten hebben gepleit voor een ethica gebaseerd op burgerdeugden, beleiden in open debat en kapitalistische competitie, en gedestil-

leerd uit antieke teksten, in het bijzonder de filosofische en retorische traktaten van Cicero, de lectuur waarvan die deugden zou bijbrengen. Een educatief programma kortom met als kern het Latijn dat het *unique selling point* van de humanisten was-en dat Hankins ook vandaag nog actueel vindt.

Ruzies

Ja en nee, denkt Ada Palmer dan. Want enerzijds is ze te genuanceerd om het zootje ongeregeld dat men later 'humanisten' ging noemen over een kam te scheren, laat staan ze een anachronistische ideologie toe te dichten. Anderzijds voelt ze zich ook zelf verwant met humanisten: ze bewondert hun Latijn, hun schoolmeesterschap, hun intelligentie, hun eruditie, hun overtuigingskracht. Die terecht bewondering beneemt haar alleen wel het zicht op de kern van het humanistische probleem: de oudste ruzie uit onze intellectuele geschiedenis, te weten die tussen filosofie en retorica, ofwel tussen gelijk-hebben en gelijk-krijgen. Die 'ruzie' was de motor achter het werk van Plato, die de retorica afkeurde (maar tot in de puntjes beheerste); maar ook van Cicero, die hem vergeefs probeerde bij te leggen door welsprekendheid filosofische diepgang toe te dichten (die hij zelf niet had).

Ook de humanisten zaten met deze ruzie in hun maag: enerzijds rijmde het filosofisch-contemplatieve ideaal met de onwereldse aspecten van het chris-

Ada Palmer: *Inventing the Renaissance*. *Myths of a Golden Age*. Bloomsbury, 745 blz. €25,99
●●●●○

tendom, waar zij vrijwel zonder uitzondering toe behoorden. Anderzijds stonden de humanisten, als communicatiedeskundigen, spindoctors, *influencers* en adviseurs met beide voeten in de modder van de samenleving, en was hun voornaamste doel het gelukkigrijken van de retorica.

Dit boek is steengoed in wat het goed doet, maar heeft ook gebreken. Palmer is niet goed in het 'lezen' van de beeldende kunst en wat die ons over de Renaissance kan zeggen. Ook zegt ze te vaak 'mijn goede vriend in diens briljante boek' in haar hoofdttekst, en vleit zich zo kwispelend in de academische *mutual admiration society*. Heel modieus treedt ze persoonlijk op de voorgrond: binnen een paar pagina's weten we dat de auteur de ziekte van Crohn heeft, veel en leuke colleges geeft, close-harmony zingt, sciencefiction romans schrijft, hoe, waar en wanneer ze tentamen heeft gedaan, en wat ze doet wanneer ze in Florence aankomt. En dan is er de stijl: op het eerste gezicht zou een Ciceroniaans humanist ervan gruwen: vol uitroptekens, KAPITALEN, korte toneelstukjes, *cursieven*, en straattaal. Wie daar minder van gecharmeerd is zou desondanks een vergissing maken om Ada Palmer niet au sérieux te nemen. Als communicatiedeskundige zou menig humanist het haar ook vergeven hebben, want het bereikt een jonger publiek. De inhoud is het offer waard.

Toeristen in het archeologisch museum in Athene. FOTO ANP/EPA

De burcht van Praag. FOTO GETTY IMAGES

Een centrum van vrijheid en tolerantie

GESCHIEDENIS Een boek over duizend jaar geschiedenis van Centraal-Europa laat zien waarom die wereld zo bijzonder is.

Door **Ivo van de Wijdeven**

Hans Luiten heeft iets dat niet veel Nederlanders met hem delen: een hele grote liefde voor het oosten van Europa. Niet voor niets draagt zijn boek de titel *Begrijp jij Centraal-Europa nog?* en legt hij in de inleiding al uit dat Oost-Europa toch echt wat anders is. Want je kunt Polen, Tsjechen, Slowaken en Hongaren, alsook Litouwers, Letten, Esten en verreweg de meeste Oekraïners bijna niet dieper beledigen dan ze Oost-Europeaan of -erger nog - Oostbloklers te noemen. In 1984 betoogde de Tsjechische schrijver in zijn invloedrijke essay *The Tragedy of Central Europe* dat de landen aldaar weinig binding hadden met Rusland, maar dat ze door de loop van de geschiedenis én het ‘verraad’ van West-Europese landen onterecht waren veroordeeld tot ‘het Oostblok’.

Twintig jaar later was dat gecorrigeerd met lidmaatschappen van de Europese Unie (en de NAVO). Of toch niet? Sindsdien schurken de sterke mannen die het in Centraal-Europa voor het zeggen hebben toch vaak tegen het Kremlin aan. Of ze nemen het in ieder geval niet erg nauw met de democratische rechtsstaat. De Hongaarse premier Viktor Orbán gaat in beide categorieën voorop. Luiten vraagt zich terecht af of hij Centraal-Europa nog begrijpt. Met Kundera's essay in het achterhoofd duikt hij daarom in duizend jaar bewogen geschiedenis van Centraal-Europa. Luiten reisde de afgelopen jaren kriskras door de regio, vaak op de fiets. In zijn boek wil hij zijn liefde met de lezer delen. De liefde voor het vroegere multiculturele Midden-Europa welteverstaan. Luiten heeft een soepele verteltrant en hij is op zijn best als hij anekdotes opdist.

Dan klinkt duidelijk door dat hij in het dagelijks leven zo'n geschiedenisleraar is die je ieder schoolkind gunt. En wie met Luiten als reisleader op pad gaat, komt thuis met een schat aan verhalen.

Fascinerende diversiteit

In zijn boek schetst Luiten hoe in de Middeleeuwen een fascinerende diversiteit ontstond door een combinatie van veroveringen en een ruimhartig uitnodigingsbeleid, waarbij vorsten vanuit economische motieven de rode loper uitrolden voor uiteenlopende bevolkingsgroepen als Saksen, Joden en Nederlanders. Centraal-Europa was in-nig verbonden met de rest van het (christelijke) continent. Zo was de renaissance niet alleen iets voor Italiaanse stadstaten: zo was de Milanese Bona Sforza door haar huwelijk met Sigismund I koningin-gemalin van Polen en grootvorstin van Litouwen. Centraal-Europa werd eeuwenlang gekenmerkt door relatief grote vrijheid en tolerantie. De sleutel? Staten waren en bleven door het uitblijven van centralisatie over het algemeen rommelig georganiseerd met een grote macht voor de adel. Luiten benadrukt dat dit ook een essentieel verschil was met de ontwikkelingen in Rusland. Maar er was ook een keerzijde. Zwak georganiseerde staten vielen uiteindelijk ten prooi aan machtige autocratische burens als het Habsburgse en het Russische Rijk. Innovatie bleef in het agrarische achterland achterwege. Feodale verhoudingen hielden daar tot in de 20ste eeuw stand. Omdat westelijke landstreken als Silezië en Bohemen wél industrialiseerden ontstond een tweedeling die ook nu nog door Centraal-Europa loopt. Ook de sporen van het rijke verleden zijn nog steeds duidelijk zichtbaar. Luiten laat niet na te wijzen op de

Hans Luiten: Begrijp jij Centraal-Europa nog? Op reis door heden en verleden. Ambo Anthos, 360 blz. € 24,99 ●●●○○

vele schitterende voorbeelden van gotiek, barok, art nouveau en modernisme die hij op zijn reizen tegenkwam. Bijzondere aandacht heeft hij voor synagogen, waaraan vrijwel zonder uitzondering droevige verhalen kleven. Want Luiten stelt teleurgesteld vast dat het multiculturele karakter inmiddels grotendeels uitgewist is. De 20ste eeuw vormt de cesuur. Nationalisme en totalitarisme leidden tot twee verwoestende oorlogen en de holocaust; niet voor niets muntte historicus Timothy Snyder de term 'bloedlanden'. Voor en na de Tweede Wereldoorlog werd ook druk geschoven met grenzen en bevolkingsgroepen. De resulteren de etnisch homogene natiestaten kwamen achter het IJzeren Gordijn onder de verstikkende deken van het communisme terecht. Wat er nog restte van een intellectuele voorhoede werd in opdracht van Stalin geëxecuteerd of gedeporteerd. Volgens Luiten ontbrak het Centraal-Europa door dit alles aan ervaring met democratie. Dus toen het EU-lidmaatschap in de 21ste eeuw niet bleek te brengen wat men er vooraf van verwachtte, lieten veel mensen zich verleiden door nationalistische 'il-liberale democraten' als Orbán en zijn Slowaakse collega Robert Fico.

Verwoestende oorlogen

Dat is echter niet het hele verhaal. Luiten kijkt dan toch door de 'Oostblok'-bril. Maar de minzaamheid van het westen jegens het oosten, alsof er een zuivere splitsing is tussen een tolerant, multicultureel en democratisch deel en een autoritair, racistisch en achterlijk deel van Europa, is echt onterecht. Helaas is de afgelopen jaren steeds duidelijker geworden dat het oosten niet achter liep, maar voor. Ook de door Luiten geschetste dichotomie tussen

pro-westers en slavofiel is veel te simpel. In Centraal-Europa ligt de complexe geschiedenis veel dichtter aan de oppervlakte en daar maken politici handig gebruik van. Daarom is het zo jammer dat Luiten zich welbeschouwd beperkt tot Polen, Tsjechië en Hongarije. Rusland, Oostenrijk en Duitsland steken dan wel geregeld de kop op in Luitens geschiedenis van de regio, maar Litouwen, Slowakije, Oekraïne en Roemenië komen - hoewel aangekondigd in de inleiding - slechts zijdelings aan bod. En Luiten mag dan een goede verteller zijn, maar soms gaat hij echt te kort door de bocht. Zo wordt de hele geschiedenis van Oekraïne tussen 1991 en 2014 samengevat in één alinea. Daarom had ik hem meer pagina's gegund en misschien ook een betere redacteur. Natuurlijk, je moet keuzes maken, maar veel anekdotes en verhalen eindigen op een hangende noot en er is een lange lijst te maken van namen, begrippen en gebeurtenissen die zonder enige context de revue passerren. Dat is echt jammer. Luiten roept ook vaak vragen op bij de lezer. Want waarom omarmt Orbán het Hongaarse nationale trauma van het Verdrag van Trianon? Waarom wordt filantroop George Soros door sterke mannen in Centraal-Europa neergezet als boeman? En is Willem van Oranje nu wel of niet gevraagd als koning van Polen? De antwoorden liggen toch echt in de geschiedenis van Centraal-Europa. Het is dus lastig om de grote vraag of Luitens reis door het verleden een beter begrip heeft opgeleverd met een volmondig 'ja' te beantwoorden. Zijn boek werkt wel als vlot reisverslag en introductie op de geschiedenis van een voor veel Nederlanders onbekend en dus onbemind deel van Europa, dat de liefde van Luiten dubbel en dwars verdient.

Piet Gerbrandy: Het woord en de wereld. Duidingen van een dichter. Atlas Contact, 316 blz. €24,99 ●●●●●

Walter Breukers en Jaap Godrie: Wij zijn geen machines. Op zoek naar een nieuw mensbeeld. Ten Have, 256 blz. €24,99 ●●●●○

Wat als de mens toch geen machine is?

ESSAYS Wat is de mens zonder de natuur? Onze 'diepste kern' blijkt fluïde, volgens Piet Gerbrandy. De auteurs van *Wij zijn geen machines* zoeken het in de symbiose en in een nieuwe, poëtische taal.

Door **Miriam Rasch**

Wat is de mens? De aloude filosofische vraag houdt nog altijd de geesten bezig. Maar in plaats van de mens vast te pinnen op één kenmerk, laat staan hem te zien als kroon op de schepping, is een ecologisch mensbeeld in opkomst. Dat is ook broodnodig, gezien de problemen waar we middenin zitten.

De essaybundel *Het woord en de wereld*, waarin Piet Gerbrandy werk van de afgelopen jaren samenbracht, valt te lezen als de zoektocht naar zo'n nieuw, meer ecologisch mensbeeld. Hij gaat te rade bij de literatuur en dichtkunst. „[A]lle dichters, althans de goede dichters, zijn al naar gelang hun temperament op zoek naar de diepste kern van het bestaan”, schrijft hij in een essay over H.C. ten Berge. Die diepste kern, zo kun je uit de essays opmaken, is echter vooral iets wat steeds verandert, zoals de natuur transformeert van seizoen naar seizoen.

Duidingen van een dichter, luidt de ondertitel van de bundeling. Wat heerlijk dat er nog zo'n fikse verzameling teksten over dichters en hun poëzie kan verschijnen in tijden van ontleding en wat soms lijkt op een algehele desinteresse in cultuur en haar historie. Terwijl er toch behoorlijk wat werk te verzetten is in het duiden. Zoals te verwachten van dichter en classicus Piet Gerbrandy (1958) begint dat niet in onze eigen tijd. Er is een flinke vertegenwoordiging van schrijvers uit de Oudheid, aangevuld met moderne favorieten als Lucebert en Gorter. De poëzie wordt echter steeds nadrukkelijk naar het heden toe gehaald. Bijvoorbeeld met behulp van 'eco-kritiek', die teksten bekijkt door een ecologische bril. Wat gebeurt er als je literatuur leest als een uitdrukking van symbiose, waarin mens en natuur bij elkaar komen? Ze blijkt steeds weer te getuigen van wederzijdse afhankelijkheid. Mensen, dieren, bomen, het landschap: ze hebben elkaar - en de taal - nodig om de wereld te scheppen. De diepste kern waar die dichters naar op zoek zijn blijkt poreus en fluïde. Op zichzelf alleen stelt de mens niet zoveel voor.

Dat blijkt letterlijk als we beter naar het lichaam kijken. Het, 'belijf' zijn, zoals Gerbrandy dat noemde in zijn leerdicht voor moderne mensen *Niets dan dit. Lijfied voor de ziel* (2023), dat delen we toch maar met elkaar. En met biljoenen anderen - de bacteriën, schimmels en virussen die binnenin ons wonen, zoals de wetenschap ons leert. Het is één grote bewegende bende en dan zijn we nog niet eens tot het

Het Amazonegebied in Ecuador. FOTO ANADOLU VIA GETTY IMAGES

niveau van de moleculen afgedaald.

Speculatief dialoogessay

Walter Breukers en Jaap Godrie gaan in hun boek *Wij zijn geen machines* ook „op zoek naar een nieuw mensbeeld”, zoals de ambitieuze ondertitel luidt. Het is een wonderlijke non-fictieroman of misschien een speculatief dialoogessay, omlijst door schilderijen en tekeningen. Het nieuwe mensbeeld moet ook volgens hen gezocht worden in symbiose en transformatie. Een mensbeeld zonder plaats voor micro-organismen is simpelweg niet van deze tijd, ook wetenschappelijk niet. Maar om dat wetenschappelijke inzicht invoelbaar te maken heb je poëzie nodig. De taal van de wetenschap is te beperkt. Die ziet mensen nog steeds als machines.

Het idee van de mens als machine heeft veel kapotgemaakt. Breukers en Godrie voeren verschillende personages op om dat uit te leggen. Basile is een haast Grunbergiaans figuur dat optreedt als informant uit de wereld van de „theoretische organisaties”. Kantoorwerkers in grote gebouwen vol identieke hokjes verrichten even identieke handelingen, als waren ze formules in een Excelsheet. Daar ligt de macht en daar gaat het fout - deze organisaties zijn alleen maar geïnteresseerd in taal, niet in de wereld zelf. Het is „saai vernietiging”, aldus Basile. En het berust op het incorrecte mensbeeld van een mens als een machine, die andere mensmachines kan aansturen, beheersen en kapot maken.

Een groot probleem, schrijven

Breukers en Godrie, zit hem in de theoretische taal, het instrument bij uitstek van de saai vernietiging. Die taal dempt de wereld, slaat haar plat, verstikt en grijpt zo de macht. Denk aan woorden als „visiedocument”, *onepager*, jaarverslag, voeten-op-tafel-sessie”, of „manifest, stuurgroepagenda, memo, oplegger bij memo”. De opsomming van een kleine drie pagina's kan iedere kenniswerker ongetwijfeld aanvullen met nog meer termen. Deze taal is gefixeerd op dingen in plaats van handelingen. Werkwoorden spelen in deze naamwoordstijl een bijrol - jammer maar helaas voor de fluïde beweging die de mens is.

Dat moet anders kunnen. Het levert aardige experimenten die tegen poëzie aanschurken: „Woestend, krachtend, stomataderend vechten.” Maar Breukers en Godrie lijken de echte stap naar de poëzie niet aan te durven. Het zou de lezer maar afschrikken. In plaats daarvan brengt hun zoektocht ze verder richting de biologie, in het bijzonder de celbiologie. De cel is een soort kern, maar wel één die met meer is en die ons verbindt met onze voorouders en nageslacht, met een geschiedenis van miljarden jaren: „Het leven begon niet met taal, maar met ruimte. En ook ons leven begon niet met taal, maar met ruimte.” De cel, dat is de oorspronkelijke ruimte, letterlijk en figuurlijk gesproken.

Experimentele gekte

Wij zijn geen machines is even merkwaardig te noemen als *Het woord en de wereld* klassiek. Helemaal over-

tuigend is de ambitie een 'nieuw mensbeeld' te presenteren niet - vooral omdat het symbiotische, lichamelijke mensbeeld ook alweer een paar decennia meegaat. Er is al een hele bibliotheek over volgeschreven. Ik mis bijvoorbeeld Donna Haraway, die schrijft over de mens als symbiont maar ook over de macht van taal en metaforen. „Ik probeer te achterhalen waar dat mechanistische mensbeeld vandaan komt”, staat er ergens in *Wij zijn geen machines*. „Even lezen. Kijk, daar vind ik al iets.” Het is de *Leviathan* van Hobbes.

De experimentele gekte waar de zoektocht op uitloopt neemt me er toch voor in. Net als Gerbrandy sprongen Breukers en Godrie op de bres voor kunst, mysterie en metafoor. Ze willen uiteindelijk voorbij de taal komen, de pagina's vullen zich met steeds meer beeld. Maar wellicht is de poëzielezer het beste toegerust om de macht en kracht van theoretische taal en haar metaforen te begrijpen. Alleen al daarom zou iedere kantoorwerker en iedere jongeling, iedere ziel, gevoed moeten worden met gedichten en romans, en met inzichten uit de filosofie, biologie en antropologie, aldus Gerbrandy. „Eruditie is niet ouderwets. Eruditie zou de *21st century skill* bij uitstek moeten zijn.”

Ja, eruditie, maar laten we het liefelijke ook niet vergeten, het ritme en de dans. In de poëzie komen die twee bij elkaar. Maar ook daarbinnen, in het vlees, in ieders wezen, is het één groot feest van beweging en transformatie, al voelt het niet altijd zo. Een groot feest, en wij zijn allemaal uitgenodigd.

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar **redactie@nrc.nl** of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar **opinie@nrc.nl**. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar *NRC* te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via [privacy@nrc.nl](https://nrc.nl/privacy).

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en alle auteursrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

Weekdeals

GELDIG T/M 4 JANUARI 2026

Bekijk
alles

REVO Lenco SANGEAN

Geniet van je lievelingsmuziek

- › Muzieksysteem met radio, Bluetooth en CD-speler
- › Platenspeler met Bluetooth
- › Stereo soundbar met DAB+, FM en Bluetooth
- › Bekijk alle muzieksystemen online

ADVIESPRIJS

~~649,00~~

499,00

ADVIESPRIJS

~~469,00~~

379,00

ADVIESPRIJS

~~599,00~~

399,00

BEKIJK ALLE MUZIEKSYSTEMEN ONLINE

Tot
33%
korting

FLINQ

Steelstofzuiger

50%
korting

ADVIESPRIJS

~~199,99~~

99,99

3 FUNCTIES EN TOUCHSCREEN BEDIENING

- › Steelstofzuiger, kruimeldief en dwell in één
- › Zuigkracht tot 20 kPa en tot 30 min schoonmaken
- › Bekijk meer producten van FlinQ online

DE WITTE LIETAER

Fleeceplaid

50%
korting

ADVIESPRIJS

~~49,95~~

24,95

GEMAAKT VAN WARM EN ZACHT FLEECE

- › Afmeting van 150 x 200 cm
- › Verkrijgbaar in verschillende kleuren
- › Bekijk meer producten van De Witte Lietaer online

EZEEFOX

Radiator-ventilator

Tot
40%
korting

ADVIESPRIJS VANAF

~~99,95~~

69,95

VERSNELT HET OPWARMEN VAN RUIMTES

- › Slimme sensor zorgt voor automatisch in-/uitschakelen
- › Eenvoudige plaatsing; magneten en uittrekbare armen
- › Energiezuinige en efficiënte verwarmingsoplossing

MCGREGOR

Premium T-shirts

50%
korting

ADVIESPRIJS

~~99,95~~

49,95

4-PACK T-SHIRTS MET EEN V- HALS

- › Gemaakt van katoen met elastaan voor extra comfort
- › Voelen zacht en comfortabel aan
- › Bekijk meer basics van McGregor online

NEXXT

Keukenkast organizer

62%
korting

ADVIESPRIJS

~~39,95~~

14,95

MET EEN UITSCHUIFBARE LADE

- › Geschikt voor schoonmaakspullen, kruiden en meer
- › Inclusief antislipvoetjes, 4 haakjes en 2 bakjes
- › Bekijk meer producten van Nexxt online

VITALITY PUR

Vierseizoenen dekbed

Tot
49%
korting

ADVIESPRIJS VANAF

~~98,00~~

49,95

GEMAAKT VAN GERECYCLED POLYESTER

- › Behandeld met Sanitized® voor langdurige hygiëne
- › Zacht en ademend materiaal voor optimaal comfort
- › Bekijk meer bedtextiel van Vitality Pur online

